

POZNAŃSKIE SPOTKANIA JĘZYKOZNAWCZE

Zeszyt specjalny

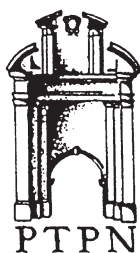
Mojemu Uniwersytetowi

POZNAŃSKIE SPOTKANIA JĘZYKOZNAWCZE
Zeszyt specjalny

Zygmunt Zagórski

Językoznawstwo polskie
na Uniwersytecie
im. Adama Mickiewicza
w latach 1919–2009
(w zarysie)

Poznań 2011

WYDAWNICTWO POZNAŃSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK

POZNAŃSKIE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK
WYDZIAŁ FILOLOGICZNO-FILOZOFICZNY – KOMISJA JĘZYKOZNAWCZA
www.ptpn.poznan.pl dystrybucja@ptpn.poznan.pl

GŁÓWNY REDAKTOR WYDAWNICTW PTPN / DIRECTOR OF PUBLISHING HOUSE
Alicja Pihan-Kijasowa

RECENZENT TOMU / REVIEWER
Mirosław Skarżyński

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD
Zdzisława Krążyńska, Jarosław Liberek, Jolanta Migdał,
Alicja Pihan-Kijasowa (redaktor naczelny), Zygmunt Zagórski

REDAKCJA / COPY READER
Katarzyna Muzia, Paulina Wierzbicka

PROJEKT OKŁADKI, PRZYGOTOWANIE ILUSTRACJI /
COVER AND PREPARATION OF ILLUSTRATIONS
Jan Ślusarski

FOTOGRAFIE / PHOTOGRAPHIES
Dominik Kałasz

Wykorzystane w tomie portrety pochodzą ze zbiorów prywatnych,
Archiwum UAM oraz Archiwum PTPN
The portraits used in the volume originate from private collections
of UAM Archives and PTPN Archives

Wydanie publikacji dofinansował Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego
oraz Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
The review has been published with financial grant from the Minister of Science
and Higher Education and Adam Mickiewicz University in Poznań

Copyright © by PTPN & Zygmunt Zagórski, Poznań 2011

ISSN 2082-9825
ISBN 978-83-7654-087-0

Wydawnictwo PTPN
61-725 Poznań, ul. Mielżyńskiego 27/29

Spis treści

O Autorze – Profesor Zygmunt Zagórski (Stanisław Mikołajczak)	7
Wstęp	11
Historia języka polskiego	19
Onomastyka	43
Współczesny język ogólnopolski	61
Odmiany formalno-funkcjonalne i style języka ogólnopolskiego	83
Dialektologia	103
Z dziejów językoznawstwa polskiego	125
Dydaktyka	127
Uwagi końcowe	131
Bibliografia dodatkowa	139
Polish linguistic studies at Adam Mickiewicz University. The years 1919–2009 (an overview) – Summary	143
Indeks nazwisk występujących w tekście	147

O Autorze – Profesor Zygmunt Zagórski

Prof. dr hab. Zygmunt Zagórski należy do wąskiego grona najwybitniejszych współczesnych językoznawców polskich. Jest znakomitym znawcą i badaczem wielu odmian i aspektów współczesnej polszczyzny. Jego dorobek naukowy jest imponujący, bardzo bogaty i wielorako zróżnicowany: problemowo, materiałowo i metodologicznie. Składa się nań ponad 180 prac, w tym 12 książek, sto kilkadziesiąt artykułów, rozpraw i studiów, nekrologi, wspomnienia, recenzje, artykuły popularnonaukowe. Są one poświęcone niemal wszystkim działom językoznawstwa. Zaczynał Profesor od prac z zakresu klasycznej dialektologii, już wtedy stosując nowatorskie sposoby opisu i prezentacji problematyki i materiału badawczego. W latach siedemdziesiątych współtworzył nurt badań dialektologii synchronicznej, i tym razem wprowadzając nowatorskie metody badawcze dla opisu dialektów na Ziemiach Odzyskanych wraz z ulepszoną propozycją rozwiązań kartograficznych, w której znalazły się nowego typu mapy punktowe ujmujące materiał syntetycznie bądź analitycznie. Ten nurt badań poszerzył o wiele prac z zakresu szeroko rozumianej socjolingwistyki.

Inne nurty badawcze współistniejące w ostatnich dziesiątkach lat pracy badawczej to problematyka kultury języka, stylistyka lingwistyczna, tekstologia, ale też problemy ogólne dotyczące np. kontaminacji w języku czy rozmaitych aspektów fleksji. Osobny nurt badawczy, który poza artykułami, zaowocował monografią książkową, to badania łączące historię nauki z regionem: *Studia nad rozwojem językoznawstwa polskiego od końca XVIII wieku do roku 1918 (ze szczególnym uwzględnieniem Wielkopolski)*.

Od wielu lat Profesor prowadził badania z różnych dziedzin onomastyki, pisał o antroponimii, ale najwięcej uwagi poświęcił badaniom nazw terenowych – stworzył nową, własną klasyfikację tych nazw. Ukoronowaniem tego nurtu działalności Profesora Zagórskiego jest opublikowana niedawno mono-

grafia *Nazewnictwo geograficzne Poznania*, której jest współautorem i redaktorem. Praca również nowatorska metodologicznie, uwzględniająca szeroko pojmowany historyczny, społeczny i kulturowy wymiar nazewnictwa miejskiego. Profesor Zygmunt Zagórski w tym roku ukończy 85 lat, a zachowuje nadal niezwykle aktywność naukową – dość powiedzieć, że po przejściu na emeryturę opublikował ponad sześćdziesiąt prac, w tym dwie książki.

Publikacje naukowe Profesora Zygmunta Zagórskiego wyróżniają się wyraźną postawą metodologiczną i szacunkiem dla faktów empirycznych, co objawia się szeroką egzemplifikacją materiałową. Jego prace są zawsze osadzone w najnowszej literaturze przedmiotu i prezentowane z uwzględnieniem najnowszych koncepcji metodologicznych – zresztą, zwłaszcza w ostatnich latach, wielokrotnie Profesor dokonywał w artykułach przeglądu interesujących go ujęć problemowych czy metodologicznych. Prace Profesora należą do tej grupy publikacji, którym upływający czas nie odbiera wartości, a przesądzają o tym ich walory: są oparte na skrupulatnie zebranym, zanalizowanym i opisanym materiale według trafnie dobranych procedur metodologicznych, wnioski są logicznie wyprowadzane z analiz, udokumentowane, osadzone w szerszym kontekście, z równoczesnym pokazaniem pól, na których mogą być wykorzystane. Profesor nie obawia się wskazywania na to, co jest dyskusyjne, co wymaga dalszych badań, co więcej, często te nowe pola badawcze czy interpretacyjne sam wyznacza lub wskazuje. Dorobek naukowy profesora Zygmunta Zagórskiego stawia go w rzędzie najwybitniejszych współczesnych językoznawców polskich i uczonych, którzy całą swoją działalnością naukową związali się z naszą Uczelnią.

Dorobek ten dopełnia bogata praca dydaktyczna na wszystkich szczeblach dydaktyki uniwersyteckiej – od zajęć ze studentami, przez wypromowanie ponad setki magistrów, po aktywne kształtowanie młodej kadry naukowej: wykształcenie sześciu doktorów (dwóch z nich jest profesorami zwyczajnymi, troje po habilitacji), napisanie wielu recenzji doktorskich, habilitacyjnych, wydawniczych i licznych opinii przy awansach profesorskich.

Przez blisko trzydzieści lat Profesor Zagórski był niezwykle aktywnym organizatorem życia naukowego w ramach Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk – zorganizował kilkadziesiąt konferencji naukowych, setki odczytów. Sam kierował pracami (na różnych szczeblach) najpierw Komisji Językoznawczej, a potem Wydziału I Filologiczno-Filozoficznego. Do legendy przeszły starania Profesora o pieniądze na organizowanie konferencji i wydawanie tomów pokonferencyjnych – i to w najtrudniejszych czasach. Profesor zawsze zabiegał o publikowanie wygłoszonych na forum Towarzystwa referatów lub choćby ich streszczeń – na początku w *Sprawozdaniach Wydziału Filologiczno-Filozoficznego*, a później, gdy wzrosła liczba organizowanych kon-

ferencji, powołał serię wydawniczą *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, których kilkanaście tomów zredagował (ze Zdzisławą Krążyńską). Został odznaczony godnością honorowego Członka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Profesor zawsze był patriotą: w czasie wojny, będąc kilkunastoletnim młodzieńcem walczył jako żołnierz AK (5 miesięcy był więziony przez NKGB). W PRL-u nie widział dla siebie miejsca w działalności społecznej i politycznej. Po 1989 roku aktywnie włączył się w organizowanie życia społeczno-politycznego, m.in. z ramienia Komitetu Obywatelskiego był radnym Miasta Poznania w latach 1990–1994. Współuczestniczył w działaniach kombatanckich organizacji akowskich, zabierał głos indywidualnie lub jako sygnatariusz listów otwartych w wielu kwestiach istotnych dla życia narodowego i państwowego w Polsce. Polskość jest dla Profesora Zagórskiego sprawą nadzwyczaj ważną. Czasem sam siebie określa jako narodowca – dla osób znających Go dobrze znaczy to, że jest patriotą w najbardziej tradycyjnym rozumieniu tego słowa.

Jego niezwykłą, zasługującą na uznanie i podziw działalność naukową, dydaktyczną, organizacyjną i publiczną dopełnia szlachetne i szczęśliwe życie osobiste i rodzinne współtworzone z żoną Elżbietą. Profesor jest dumny ze swoich dzieci: Doroty i Piotra, a źródłem szczególnej radości są dla Niego wnuki.

Tak syntetycznie zarysowany dorobek naukowy, organizacyjny i dydaktyczny, niezwykle piękna i szlachetna, godna najwyższego szacunku droga życiowa Profesora, cechujące go wysokie standardy zachowań moralnych i etycznych, realizowana z pełnym oddaniem służba nauce, prawdzie oraz swojej Uczelni i Ojczyźnie – stawiają Profesora Zygmunta Zagórskiego w gronie mistrzów godnych naśladowania.

Najważniejsze publikacje książkowe

Gwary Krajny, Poznań 1964.

Gwary północnej Wielkopolski, Poznań 1967.

Wewnętrzne tendencje rozwojowe gwar północnowielkopolskich, Poznań 1967.

O badaniach integracji w zakresie świadomości językowej w kilku województwach zachodnich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982.

Mały atlas językowy województwa gorzowskiego, t. 1, Poznań 1992 (z E. Grzelak i A. Sieradzkim), t. 2, Poznań 1996.

O mowie mieszkańców kilkunastu wsi wokół Konina, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991.

Studia nad rozwojem językoznawstwa polskiego od końca XVIII wieku do roku 1918 (ze szczególnym uwzględnieniem Wielkopolski), Warszawa–Poznań 1981.

Nazewnictwo geograficzne Poznania (red. i współautor), Poznań 2008.

Stanisław Mikołajczak

Wstęp

1. Przedstawiona praca zawiera przegląd dziewięćdziesięcioletniej w sumie działalności naukowej kilku pokoleń językoznawców polonistów pracujących w zakładach języka polskiego naszego Uniwersytetu (Uniwersytetu Poznańskiego, później Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza). Przegląd ten ograniczony jest do ważniejszych – zgodnie z rozeznaniem autora – kwestii.

Nawiązuję tutaj szczególnie do następujących tematycznie spokrewnionych publikacji:

– **Władysława Kuraszkiewicza** *Językoznawstwo polskie i słowiańskie na Uniwersytecie Poznańskim (1919–1969)* (1973)¹, idem:

– *Język i językoznawstwo polskie w 70-leciu niepodległości Polski (1918–1988)* (1990)²,

– **Karola Zierhoffer** *Dorobek językoznawstwa polonistycznego i slawistycznego w Poznaniu w okresie po II wojnie światowej* (1981)³,

– **Jarosława Maciejewskiego** *Dzieje poznańskiej polonistyki uniwersyteckiej 1842–1988*. Opracował, szkicem „Ostatnich lat trzynaście” i posłowiem opatrzył **Tomasz Lewandowski** (Poznań 1992)*,

– **Stanisława Urbańczyka** *Dwieście lat polskiego językoznawstwa (1751–1950)* (Kraków 1993, szczególnie s. 214–221).

---

¹ *Nauka w Wielkopolsce. Przeszłość i teraźniejszość. Studia i materiały*, red. G. Labuda przy współudziale W. Jakóbczyka i S. Weymana, Poznań 1973, s. 499–540.

² Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wydział Filologiczno-Filozoficzny, Nr 105 za 1988 r., 1990, s. 34–40.

³ „*Slavia Occidentalis*” 1981, 38, s. 97–116.

* Tu i w dalszym ciągu podaję w nawiasie w tekście miejsce wydania publikacji wtedy, gdy jest to książka.

Nawiązuję też do publikacji:

– **Zygmunta Zagórskiego**: *Zarys rozwoju językoznawstwa polskiego w Wielkopolsce (do r. 1918)* (1973)⁴,

– *Z dziejów językoznawstwa polskiego i słowiańskiego w Wielkopolsce* (1980)⁵,

– *Studia nad rozwojem językoznawstwa polskiego od końca XVIII wieku do roku 1918 (ze szczególnym uwzględnieniem Wielkopolski)* (Warszawa–Poznań 1981).

Pragnę podziękować wszystkim moim Szanownym Koleżankom i Kolegom Profesorom, Doktorom i Magistrom za udzielone mi informacje o Ich dorobku twórczym. Dziękuję Recenzentowi książki Panu Profesorowi Mirosławowi Skarzyńskiemu za cenne uwagi, a mojej Żonie Elżbiecie za przepisanie tej pracy na komputerze.

Zespołowi Redakcyjnemu Wydawnictwa Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk pod kierownictwem Pani Profesor Alicji Pihan-Kijasowej dziękuję za trud wydania książki.

2. Przedmiotem rozważań jest językoznawstwo polskie uprawiane przez specjalistów przedwojennych, a po wojnie przez ich kontynuatorów i następne pokolenia językoznawców polonistów, później związanych prawie wyłącznie z Instytutem Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Uwzględniam przy tym ściślejszą współpracę naukową w dziedzinie językoznawstwa polskiego specjalistów, którzy przeszli do sąsiednich jednostek naukowo-dydaktycznych na tym samym wydziale.

Nie przedstawiam tu rozwoju badań w zakresie fonetyki współczesnej, w tym między innymi fonetyki eksperymentalnej (zob. np. **Maria Steffen-Batogowa** *Eksperymentalna i statystyczna fonetyka opisowa*, w: *Nauka w Wielkopolsce*, op. cit., s. 549–555). Tego rodzaju badania były i są prowadzone na szerszą skalę w odrębnej instytucji uniwersyteckiej.

W zasadzie nie uwzględniam działalności naukowej i związanych z nią publikacji z czasu, gdy ich autorzy nie byli jeszcze lub już nie byli pracownikami naszej Uczelni.

Zamieściłem jednak tutaj, w drodze wyjątku, fragmentaryczne informacje o pracach członków kierowanego przez **Władysława Kuraszkiwicza** zespołu badawczego Instytutu Badań Literackich PAN, opracowującego *Słownik polszczyzny XVI wieku*. Odnosząc się do przedwojennej twórczości naukowej, włączyłem tu niektóre publikacje **Mikołaja Rudnickiego** (z Katedry Indo-europeistyki UP) i ks. **Stanisława Kozierowskiego**.

⁴ *Nauka w Wielkopolsce*, op. cit., Poznań 1973, s. 473–498.

⁵ „Slavia Occidentalis” 1980, 37, s. 96–106.

Ławka Heliodora Święcickiego przed Collegium Minus UAM

Odstępstwem od zasady jest też włączenie do tego przeglądu, ze względu na bliskie pokrewieństwo materiałowe i układającą się kompleksowo problematykę, poza obszarem połabskim także obszaru łuzycznego.

Ilustrujące rozwój językoznawstwa polskiego oraz pogranicza polonistyki i slawistyki prace różnych autorów przytaczam, naturalnie, tylko w skromnym wyborze, starając się jednak w miarę możliwości o przedstawienie przynajmniej ważniejszych elementów tego rozwoju, zakładając równocześnie, że cytowane publikacje względnie dobrze go reprezentują.

Nazwy rozdziałów mają charakter umowny.

3. W powstałym w 1919 roku Uniwersytecie Poznańskim (wcześniejsza nazwa: Wszechnica Piastowska), którego współzałożycielem i pierwszym rektorem został prezes Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk prof. **Heliodor Święcicki**, praca twórcza w zakresie językoznawstwa i nauczanie przedmiotów językoznawczych szybko uzyskały odpowiednie warunki. Do tych, którzy walnie przyczynili się do utworzenia na naszym Uniwersytecie silnego jak na ówczesne czasy ośrodka badań językoznawczych, należeli: prof. **Stani-**

Mikołaj Rudnicki

ślaw Dobrzycki, ks. dr Piotr Gołąb, prof. Edward Klich, ks. prof. Stanisław Kozierowski, prof. Mikołaj Rudnicki, doc. Adam Tomaszewski, prof. Henryk Ułaszyn, okresowo też: prof. Tadeusz Lehr-Splawiński, prof. Kazimierz Nitsch, dr Władysław Pniewski i prof. Antoni Śmieszek.

Przed wojną kierownikami katedr językoznawczych na Uniwersytecie Poznańskim byli: katedry języka polskiego – prof. Edward Klich, katedry filologii słowiańskiej – prof. Tadeusz Lehr-Splawiński (1919–1922), później prof. Henryk Ułaszyn, katedry językoznawstwa indoeuropejskiego – prof. Mikołaj Rudnicki, katedry języków starożytnego Wschodu – prof. Antoni Śmieszek.

Po wojnie działalność naukowa językoznawców polonistów koncentrowała się przez pewien czas w zakładzie języka polskiego (nazwa oficjalna: Seminarium Języka Polskiego), kierowanym przez prof. Stanisława Urbańczyka (w Poznaniu w latach 1947–1956) i w zakładzie filologii słowiańskiej (nazwa oficjalna: Seminarium Filologii Słowiańskiej), kierowanym przez prof. Władysława Kuraszkiwicza.

ks. Stanisław Kozierowski

W następnej fazie nastąpiły dość liczne, gruntowne zmiany o charakterze organizacyjnym i personalnym. Jedną z nich było to, że kierownikiem Katedry Języka Polskiego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (nazwa od 1955 r.), łączącej oba wymienione seminaria, został prof. W. Kuraszkiwicz. Obecnie w obrębie Instytutu Filologii Polskiej UAM istnieją cztery zakłady językoznawcze. Są to:

- Zakład Frazeologii i Kultury Języka Polskiego – kierownik: prof. Anna Piotrowicz,
- Zakład Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego i Onomastyki – kierownik: prof. Stanisław

Mikołajczak,

– Zakład Historii Języka Polskiego – kierownik: prof. Zdzisława Krążyńska,

– Zakład Retoryki, Pragmalingwistyki i Dziennikarstwa – kierownik: prof. Halina Zgólkowa. Pracownikami językoznawczymi w Instytucie Filologii Polskiej UAM kierują: Pracownią Dialektologiczną – prof. Jerzy Sierociuk, Pracownią Leksykograficzną – dr Jarosław Liberek, Pracownią Leksykologii – prof. Maria Borejszo, Pracownią Onomastyczną – prof. Irena Sarnowska-Giefing.

4. Rozpiętość problematyki i tematyki dotyczącej współczesnych badań językoznawczych prowadzonych obecnie w naszym Instytucie w porównaniu z tymi, które były prowadzone w okresie przedwojennym i krótko po wojnie, jest – co zrozumiale – znacznie większa. Nastąpiła bardzo duża rozbudowa pola obserwacji twórczej. Oznacza to także pojawienie się istotnych zmian natury jakościowej.

Zasadniczym punktem wyjścia rozwoju językoznawstwa polskiego po odzyskaniu przez Polskę w roku 1918 niepodległości były i w pewnym stopniu ukierunkowały ten rozwój koncepcje i ustalenia zawarte w dziele zbiorowym **Tytusa Benniego, Jana Łosia, Kazimierza Nitscha, Jana Rozwadowskiego i Henryka Ułaszyna** pt. *Gramatyka języka polskiego* PAU (Kraków 1923):

- **T. Benni** *Fonetyka opisowa,*
- **J. Rozwadowski** *Historyczna fonetyka czyli głosownia,*
- **H. Ułaszyn** *Słowotwórstwo,*
- **J. Łoś** *Fleksja,*
- **J. Łoś** *Składnia,*
- **K. Nitsch** *Dialekty języka polskiego.*

Wpływ tej *Gramatyki* stopniowo malał na rzecz nowych koncepcji wpływających początkowo głównie z działalności naukowej językoznawców skupionych w Praskim Kole Lingwistycznym (1926–1939).

Uczniem jednego z autorów wspomnianej pracy, **J. Rozwadowskiego**, był **M. Rudnicki**, indoeuropeista, sławista i polonista. Ze względu na swą wielostronną, bogatą działalność twórczą i społeczną był on czołowym językoznawcą w przedwojennym Uniwersytecie Poznańskim.

M. Rudnicki był współzałożycielem w 1919 roku Uniwersytetu Poznańskiego, a w 1921 Instytutu Zachodniosłowiańskiego na tym Uniwersytecie. Został dyrektorem tegoż Instytutu. Organem jego było założone i redagowane przez **M. Rudnickiego** czasopismo „*Slavia Occidentalis*”. Do wojny wydano 17 tomów. Po wojnie czasopismo to nadal się ukazuje i jest wydawane przez Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. W latach 1945–1947 **M. Rudnicki** był redaktorem jeszcze dwu tomów tego czasopisma.

Instytut Zachodniosłowiański przy Uniwersytecie Poznańskim – czytamy – wziął sobie za zadanie badać język, historię, etnologię, prehistorię, kulturę etc. tych plemion zachodniosłowiańskich, które w zaraniu dziejów pokazują się na prawym brzegu dolnej Łaby, a po obu stronach Łaby średniej, sięgając na wschód od Wisły i dalej. Nacisk badawczy spoczywać jednak będzie na ludach już zgermanizowanych lub ich nielicznych resztkach (**M. Rudnicki**, „*Slavia Occidentalis*” 1921, 1, s. V).

Dalej **M. Rudnicki** informuje, że

zakres tych badań objąć musi przede wszystkim język, który ma największą wartość dla poznania przedhistorycznej przeszłości wymienionych plemion (ibidem).

Zbierać się będzie w związku z tym materiał językowy „z wszelkiego rodzaju dokumentów historycznych”, „materiał onomastyczny w najszerszym znaczeniu tego wyrazu” i „materiał wreszcie ten, który się da zebrać we współczesnych dialektach niemieckich, rozsiedlonych na terytoriach, zajętych niegdyś przez językowych Słowian” (ibidem).

M. Rudnicki dalej pisze, iż

można przypuszczać, że w kulturze materialnej tych przestrzeni w zwyczajach i obyczajach, mniej lub więcej wchodzących w zakres etnografii i etnologii, w budownictwie wreszcie dadzą się wydobyć pewne pozostałości słowiańskie. Wydzielić je i oświetlić będzie zadaniem prac Instytutu (op. cit., s. VI).

Powyżej naszkicowane zadania badawcze [informuje **M. Rudnicki**] skłoniły szereg współfachowców, zgromadzonych przy Uniwersytecie Poznańskim do związania się w towarzystwo, oparte na stosownym statucie. Towarzystwo to pragnie się utrzymać na wysokim i najzupełniej obiektywnym poziomie naukowym (ibidem).

Związane z tym były późniejsze wieloaspektowe, gruntowne badania obszaru zachodniosłowiańskiego, szczególnie zaś lechickiego, z uwzględnieniem szerokiego tła indoeuropejskiego. W badaniach tych **M. Rudnicki** dochodził do odmiennych niż badacze niemieccy wyników. Stwierdzał, że na terenach od Wisły do Łaby Słowianie byli ludnością autochtoniczną (por. **Józef Kostrzewski** i tzw. szkoła neoautochtoniczna).

Dziełem syntetycznym **M. Rudnickiego**, związanym z badaniami starożytności lechickich, jest obszerna, wydana już po wojnie, publikacja pt. *Prasłowiańszczyzna – Lechia – Polska*, 1. *Wyłonienie się Słowian spośród ludów indoeuropejskich i ich pierwotne siedziby* (Poznań 1959), 2. *Wspólnota słowiańska – wspólnota lechicka – Polska* (Poznań 1961). Autor w następujący sposób określa osiągnięty cel swoich badań:

Zadaniem niniejszej pracy jest wyłożyć i udokumentować, że: 1. Wytworzenie się grupy językowej słowiańskiej należy umieścić w dorzeczach Wisły, Odry i części prawego dorzecza Łaby. 2. Powstanie tej grupy językowej sięga około 2000 lat p.n.e. i na terenach etnicznie przedindoeuropejskich. 3. Cały szereg twierdzeń szczegółowych, związanych z tezami głównymi. (*Prasłowiańszczyzna – Lechia – Polska*, 1, op. cit., s. 19).

M. Rudnicki, wielki uczyony, również po wojnie działał twórczo w szerokim zakresie. Pełnił wiele wysokich, odpowiedzialnych funkcji na Uniwersytecie i poza nim. Był między innymi zastępcą przewodniczącego Komisji Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych przy Prezesie Rady Ministrów.

M. Rudnicki ze względu na rozległość i głębokość swoich badań naukowych niewątpliwie należy do najwybitniejszych językoznawców polskich. Jego dorobek twórczy nie został jednak w pełni doceniony.

5. Działający przed wojną językoznawcy poznańscy wiele uczynili w zakresie językoznawstwa polskiego, a także słowiańskiego. Stworzono solidne podstawy, dobry warsztat wielokierunkowych, gruntownych badań językoznawczych, nieustępujących poziomowi innych ośrodków krajowych i zagranicznych. Poza wspomnianymi już, zakrojonymi na szeroką skalę, badaniami **M. Rudnickiego** i ich wynikami na uwagę zasługują również (będę to zaznaczał w dalszych częściach pracy) cenne osiągnięcia badawcze innych specjalistów związanych z Poznaniem. Należą do nich: **Stanisław Dobrzycki**, ks. **Piotr Gołąb**, **Edward Klich**, ks. **Stanisław Kozierowski**, **Adam Tomaszewski** i **Henryk Ułaszyn**; poza nimi również: **Tadeusz Lehr-Splawiński**, **Kazimierz Nitsch**, **Władysław Pniewski** i **Antoni Śmieszek**.

Znaczący jest dorobek przedwojenny dotyczący ówczesnego języka ogólnopolskiego w ujęciu opisowym (deskryptywnym) i normatywnym (słownictwo i gramatyka), z uwzględnieniem zróżnicowania formalno-funkcjonalnego, dotyczący także dialektologii, onomastyki i fragmentów dziejów języka polskiego.

Obszar badań był z punktu widzenia geograficznego na zachodzie szeroko zakreślony: obejmował między innymi Połabie i Łużyce. Pozostawało to w łączności ze strategicznym niejako zadaniem, które można by nazwać swistą misją naukową i kulturową, zadaniem, o którym pisze **M. Rudnicki** w związku z rozpoczęciem działalności Instytutu Zachodniosłowiańskiego (zob. wyżej).

6. Po wojnie wznowiono działalność naukową w niewielkim gronie specjalistów i w niedużym zakresie. Na szerszą skalę badania synchroniczne i diachroniczne języka polskiego zaczęto prowadzić w naszym ośrodku w połowie lat pięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Szczególne ich nasilenie, ze znacznym zwiększeniem się liczby specjalistów różnych szczebli, zaznaczyło się w ciągu ostatnich trzydziestu – czterdziestu lat. Nastąpiła także zmiana w szczegółowym rozumieniu przedmiotu badań w porównaniu ze starszym jego pojmowaniem, charakteryzująca wiele nowszych koncepcji językoznawczych znaczna otwartość, interdyscyplinarność.

W najwcześniejszym stadium okresu powojennego organizatorami badań języka polskiego byli poloniści (i slawiści): prof. **Stanisław Urbańczyk** (historia języka polskiego, onomastyka, współczesny język polski, dialektologia) i prof. **Władysław Kuraskiewicz** (historia języka polskiego, dialektologia), później prof. **Zenon Sobierajski** (dialektologia).

Zaszczytne miejsce ma tu także wybitny dydaktyk, nauczyciel polonistycznych przedmiotów językoznawczych wielu powojennych roczników studentów polonistyki dr **Stefan Sasaki**.

Stefan Sasaki

Następne pokolenie poznańskich językoznawców polonistów to: prof. **Karol Zierhoffer** (historia języka polskiego, onomastyka), prof. **Monika Gruchmanowa** (dialektologia), prof. **Zygmunt Zagórski** (współczesny język polski, dialektologia, onomastyka), prof. **Tadeusz Skulina** (historia języka polskiego, onomastyka), prof. **Marek Kornaszewski** (onomastyka, dydaktyka języka polskiego), prof. **Henryk Nowak** (dialektologia). Dalsza grupa specjalistów to: prof. **Stanisław Bąba** (współczesny język polski, w tym szczególnie frazeologia), prof. **Zdzisława Krążyńska** (historia języka polskiego), prof. **Stanisław Mikołajczak** (współczesny język polski), prof. **Wojciech Ryszard Rzepka** (historia języka polskiego), prof. **Bogdan Walczak** (historia języka polskiego, współczesny język polski, metodologia językoznawstwa), prof. **Halina Zgólkowa** (współczesny język polski, w tym szczególnie leksykologia, leksykografia; dydaktyka języka polskiego), prof. **Tadeusz Zgółka** (metodologia językoznawstwa, współczesny język polski, dydaktyka języka polskiego). Kolejną grupę profesorską tworzą: prof. **Eliza Grzelakowa** (współczesny język polski, onomastyka), prof. **Alicja Pihan-Kijasowa** (historia języka polskiego), prof. **Anna Piotrowicz** (współczesny język polski), prof. **Irena Sarnowska-Giefing** (onomastyka, dydaktyka języka polskiego), prof. **Andrzej Sieradzki** (historia języka polskiego), prof. **Jerzy Sierociuk** (dialektologia), prof. **Małgorzata Witaszek-Samborska** (współczesny język polski). Bardzo ważną grupę stanowią też niewymienieni tu szczegółowo – przywoływani natomiast stale w pracy – w pełni doceniani, mający swój znaczący wkład w rozwój myśli twórczej – doktorzy i magistrowie. Ich wyniki badań w wysokim stopniu wzbogacają nasz wspólny dorobek naukowy.

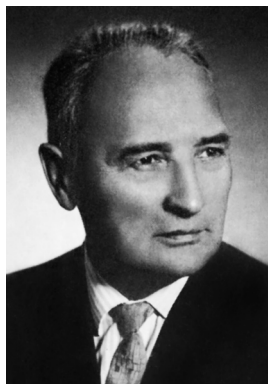
Historia języka polskiego

1. W okresie przedwojennym – nie licząc wspomnianych systematycznych, rozległych badań językoznawczych **M. Rudnickiego**, dotyczących między innymi pradziejów północno-zachodniej Słowiańszczyzny i Polski – badania dziejów języka polskiego były prowadzone sporadycznie.

Na szerszą skalę badania historycznojęzykowe dotyczące języka polskiego zaczęto prowadzić dopiero po II wojnie światowej, głównie od czasu, gdy do Poznania przybył **W. Kuraszkiewicz** (1949 r.). Publikowane prace mają z reguły charakter teoretyczno-materiałowy lub materiałowy.

Mniej więcej w tym czasie wytworzyło się nowe rozumienie historii języka (*A*) jako działu diachronicznego językoznawstwa zewnętrznego (otwartego), którego przedmiotem są dzieje wewnętrzne i zewnętrzne języka w przeciwieństwie do gramatyki historycznej (*B*), działu diachronicznego językoznawstwa wewnętrznego odnoszącego się do dziejów wewnętrznych języka (ograniczonych, przynajmniej w założeniu, do podsystemu gramatycznego). Pomiędzy zbiorem *B* (gramatyka historyczna) i zbiorem *A* (historia języka) zachodzi relacja inkluzji. Zbiór *B* jest podzbiorem zbioru *A*. Takie powstały ogólne ramy badań niezależnie od różnego rodzaju indywidualnych rozwiązań badaczy.

Historię języka polskiego jako odrębny w stosunku do gramatyki historycznej języka polskiego przedmiot nauczania na filologii polskiej zaczęto wprowadzać do programu dydaktycznego (wykłady, ćwiczenia) w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia. W praktyce nie od razu oba te przedmioty wy-

Władysław Kuraszkiewicz

rażnie oddzielono. Konieczne było, także na szczeblu asystenckim, wypracowanie odpowiedniego ujęcia.

Mniej lub bardziej ściśle i szerokie łączenie rozwoju systemu językowego z rozwojem warunków zewnętrznych (z dziejami narodu i państwa z często padającym akcentem na zjawiska społeczne i kulturowe), przyjęcie zatem stanowiska metodologicznego zwanego ogólnie historyzmem, jest typowe dla współczesnego stanu badań historycznojęzykowych. Takie ujęcie zostało wypracowane między innymi w poznańskim ośrodku. Znalazło to swój wyraz między innymi w pracach **W. Kuraszkiewicza** i, później, **B. Walczaka** (*Zarys dziejów języka polskiego*, Poznań 1995 oraz wyd. nast.; i in.).

2. W trwających już w naszym ośrodku wiele lat badaniach historycznojęzykowych w miarę potrzeby operuje się metodami jakościowymi (ogólniejszymi: np. indukcją zupełną i niezupełną; metodą filologiczną jako główną) oraz ilościowymi (przede wszystkim metodą statystyczną) jako metodami pomocniczymi. Odnosi się to między innymi do badań procesu tzw. normalizacji (w związku z tym także do ustalania normy teoretycznej i praktycznej, uzualnej).

Stosuje się rekonstrukcję progresywną i regresywną, a także metodę przekrojów synchronicznych (tzw. synchronia w diachronii). Zasadniczym metodologicznym punktem wyjścia prowadzonych badań jest strukturalizm funkcjonalny

Włączanie do badań historycznojęzykowych pogranicza tematyczno-problemowego na styku językoznawstwa z: historią, socjologią, historią i antropologią kultury oraz psychologią wprowadza do omawianych badań, zazwyczaj w ograniczonym zakresie, problematykę z tych dyscyplin. Ewentualnie wprowadza też metody na gruncie językoznawstwa heteronomiczne lub przynajmniej powoduje korzystanie w odpowiednim stopniu z przeniesionych z tych dyscyplin określonych wyników badań w celu formułowania uogólnień językoznawczych o większej mocy dowodowej. Tego rodzaju postępowanie badawcze daje dobre rezultaty.

W badaniach historycznojęzykowych pod uwagę bierze się też zróżnicowanie geograficznojęzykowe (regionalne i dialektalne).

Ujmowana szeroko przez **W. Kuraszkiewicza** problematyka historycznojęzykowa, procedura badawcza i jej cenne wyniki wyraźnie odbiły się na praktyce badawczej jego uczniów. Stworzyło to pewną wspólnotę naukową, którą można nazwać poznańską szkołą historycznojęzykową. Szkołę tę charakteryzują:

- prymat szczegółowych badań materiałowych (obszerna dokumentacja materiałowa);
- dążenie w odniesieniu do zbiorów zamkniętych (całościowe badanie tekstów) do wprowadzania indukcji zupełnej;

- związane jest z tym pełne w założeniu rozpoznawanie jakościowe i ilościowe danej podstawy materiałowej (korpusu tekstów);
- wprowadzanie do analizy materiału językowego w szerokim zakresie metody statystycznej (w związku z tym pozostaje opracowanie sposobu ustalania bogactwa zróżnicowanych gatunkowo tekstów);
- budowanie jakiegokolwiek teorii tylko w takim zakresie, na ile pozwalają solidnie podbudowane materiałowo wyniki badań.

W. Kuraszkiwicz przyjął dyrektywę metodologiczną, że do badań językoznawczych pożyteczne jest wprowadzenie myślenia ilościowego zarówno w odniesieniu do systemu językowego, jak i jego realizacji. Ścisłejsze, lepiej ugruntowane wyniki analizy tekstów dadzą się wyprowadzić wtedy i tylko wtedy, gdy są nam znane oraz włączone do analizy od strony jakościowej i ilościowej, pozostające w stosunku do siebie, w określonych relacjach, wszystkie elementy danego tekstu.

Warto przypomnieć, że o potrzebie wprowadzenia myślenia ilościowego, matematycznego, do badań językoznawczych pisał kiedyś **J. Baudouin de Courtenay** i „w ten sposób zbliżyć się coraz bardziej do nauk ścisłych” (*Językoznawstwo czyli lingwistyka w wieku XIX-ym*)¹. Jak wiadomo, tego rodzaju kierunek postępowania badawczego wyraźnie się dziś zaznacza.

3. Jednym z ważniejszych przedmiotów badań była geneza języka ogólnopolskiego (literackiego). W tej sprawie zabierali głos między innymi językoznawcy poznańscy. Był wśród nich **M. Rudnicki**, autor prac pt.: *O pochodzeniu polskiego języka państwowego (literackiego) i odchyleniach w zakresie spółgłosek przedniojęzykowych (tzw. mazurowanie, kaszubienie, szadzenie, siadzenie, cekanie)* (1950)², *W sprawie pochodzenia polskiego języka literackiego (Pokłosie dyskusji)* (1952)³, *Najnowsze prace o pochodzeniu polskiego języka literackiego* (1955)⁴ i in. **M. Rudnicki** – podobnie jak **S. Urbańczyk** i **W. Kuraszkiwicz** – opowiadał się za wielkopolską podstawą rozwoju języka ogólnopolskiego (języka literackiego).

Publikacje **S. Urbańczyka** na ten temat to np.: *Dzisiejszy stan sporów o pochodzenie polskiego języka literackiego* (1950)⁵, *W sprawie polskiego języka literackiego*, 1. *O dawności dialektu kulturalnego*, 2. *Wzrost społeczny*

¹ J.N. Baudouin de Courtenay, *Szkie językoznawcze*, 1, Warszawa 1904, przedruk w: *Dzieła wybrane*, 1, Warszawa 1974, s. 21 [173].

² Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, nr 1 (ogóln. zbioru nr 40) za I i II kwartał 1949 r., red. M. Wojciechowska, 1950, s. 12–38.

³ „Poradnik Językowy” 1952, 5, s. 1–12, 6, s. 1–6.

⁴ „Przegląd Zachodni” 1955, 11, 1/2, s. 209–232.

⁵ „Slavia” 1950, 20, s. 1–39.

Stanisław Urbańczyk

języka literackiego (1950)⁶ – praca wprowadzająca szeroko także problematykę pozajęzykoznawczą, *Głos w dyskusji o pochodzeniu polskiego języka literackiego* (1953)⁷ i na przykład wiążące się z tą tematyką artykuły pt.: *Jaką polszczyzną mówił Jan Kochanowski i jego rówieśnicy* (1953)⁸, *Rozwój języka narodowego. Pojęcia i terminologia* (1956)⁹.

Pozostające z tym w związku prace **W. Kuraszkiewicza** to na przykład *Pochodzenie polskiego języka literackiego w świetle wyników dialektologii historycznej* (Wrocław 1953, 2. wyd. 1956)¹⁰ – rzecz dotyczy ożywionej wówczas dyskusji na temat genezy i rozwoju języka ogólnopolskiego oraz studiów z zakresu tzw. dialektologii staropolskiej (historycznej); tu także bardzo istotna uwaga natury metodologicznej, że „system języka w każdej chwili jest wypadkową różnych wpływów zewnętrznych i swoistych tendencji rozwojowych” (op. cit., 1953, s. 5). Autor w innym miejscu stwierdza (*Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 1972, s. 30), że „zwykle zewnętrzne zmiany językowe kojarzą się z wewnętrznymi. W pewnych okresach życia narodu zmiany te narastają i rozwijają się szybko, w innych są powolniejsze”.

Wspomniana praca **W. Kuraszkiewicza** pt. *Pochodzenie polskiego języka literackiego...* (1953) dała nowsze oświetlenie istotnych problemów historycznojęzykowych, w tym także dialektologicznych. Zawarta jest tu synteza dotycząca dyskusji na temat pochodzenia i rozwoju języka ogólnopolskiego.

Język literacki – pisze **W. Kuraszkiewicz** – jako pisana postać obiegowego języka narodowego w systemie swoich norm formował się powoli w ciągu XV i XVI w. równoległe ze wzrostem polskiego piśmiennictwa i stopniowo coraz bardziej odróżniał się od gwar ludowych, rozwijających się w sposób naturalny wśród ludzi niepiśmiennych (op. cit., 1953, s. 113).

Autor stwierdza również (op. cit., s. 114), że

⁶ „Język Polski” 1950, 30, s. 97–109, 145–160.

⁷ „Pamiętnik Literacki” 1953, 44, s. 196–215.

⁸ „Język Polski” 1953, 33, s. 214–224.

⁹ *Z dziejów powstawania języków narodowych i literackich. Materiały metodologiczne konferencji szkoleniowej Polskiej Akademii Nauk, Zakopane, marzec 1955*, red. Z. Stieber, Warszawa 1956, s. 9–36.

¹⁰ Drugie wydanie w: *Pochodzenie polskiego języka literackiego. Studia staropolskie*, 3, red. K. Budzyk, Wrocław 1956, s. 242–336.

Kraków też był „kolebką” czy „gniazdem”, gdzie język literacki „wyrósł”; tu się wypracowały, szczególnie w oficynach drukarskich, normy charakteryzujące jego system. Dotychczasowe wyniki dialektologii historycznej pokazują jednak w tym systemie liczne nawiązania do tendencji językowych szerzących się z Wielkopolski obok właściwości małopolskich. Potem od XVII w., po przeniesieniu stolicy Polski do Warszawy, zaczyna wyraźnie oddziaływać narzecze mazowieckie, a pisarze wychowani na wschodzie wnoszą też sporo właściwości nowych, wywołanych wpływem ruskim.

Według **W. Kuraszkwicza**,

[...] w ten sposób polski język literacki w swym historycznym rozwoju zespolił tendencje językowe ze wszystkich głównych narzeczy polskich: wielkopolskiego, małopolskiego, mazowieckiego i wschodniego, stając się przez to ponaddzielnicowym, ogólnonarodowym (ibidem).

Tego rodzaju umiarkowana opinia o genezie i rozwoju języka ogólnopolskiego w końcu przeważała w dyskusji na ten temat.

Ta obszerna, ważna problematyka wiąże się także – jak zaznaczyłem wyżej – z pewnymi ustaleniami w zakresie tzw. dialektologii staropolskiej (historycznej). W związku z tym można tu wymienić takie publikacje, jak np.: **W. Kuraszkwicza**: *Spójnik eże obok eż na Mazowszu w XV wieku* (1949)¹¹, *Oboczność -‘ev// -‘ov w dawnej polszczyźnie i w dzisiejszych gwarach* (Wrocław 1951), *Mazowieckie samogłoski nosowe w XV i XVI wieku* (1953)¹², **S. Urbańczyka**: *Dwie śląskie cechy dialektyczne: wymowa typu fała i końcówka miejsc. l. mn. –och. Głos w dyskusji nad miejscem powstania Psalterza floriańskiego* (1949)¹³, *Gwary polskie na substracie staropruskim i geneza mazurzenia* (1952)¹⁴, *O pewnym podstawowym założeniu dialektologii historycznej* (1952)¹⁵, *O staropolskim przedrostku na-//naj-* (1952)¹⁶.

Znacznie rozwinęły się, pozostające w pewnym związku z poprzednimi badaniami, będące również w kręgu geografii językowej, badania regionalizmów historycznych na podstawie tekstów wybranych pisarzy.

¹¹ „Roczniki Humanistyczne” 1949, 1, s. 213–222.

¹² Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego 1952, 7. *Dodatek*, 4, wyd. 1953, s. 1–8.

¹³ „Język Polski” 1949, 29, s. 170–173.

¹⁴ *Księga pamiątkowa 75-lecia Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, Toruń 1952, s. 217–228.

¹⁵ Sprawozdania PAU 1952, 53, s. 72–75.

¹⁶ „Język Polski” 1952, 32, s. 28–30.

Wojciech Ryszard Rzepka

Do przedstawionej problematyki nawiązuje artykuł **W. Kuraszkiewicza** pt. *Tło społeczne rozwoju polskiego języka literackiego* (1956)¹⁷. Podział formalno-funkcyjny szesnastowiecznej polszczyzny jest tematem pracy tegoż autora pt. *Z różnic języka potocznego i literackiego w XVI wieku* (1962)¹⁸. Są to prace mające związek z problematyką socjolingwistyczną. Podobny w sumie charakter mają też publikacje **W.R. Rzepki** i **B. Walczaka** pt.: *Polszczyzna potoczna z perspektywy diachronicznej* (1991)¹⁹, *Socjolekt szlachecki XVII wieku. Próba ogólnej charakterystyki* (1992)²⁰.

Do dyskusji o genezie języka ogólnopolskiego (literackiego) nawiązuje w późniejszym czasie **B. Walczak** w artykule pt. *Pochodzenie polskiego języka literackiego w świetle nowej metody* (1990)²¹. Autor na podstawie wybranego materiału (*Treny* Jana Kochanowskiego i *Dworzanin* Łukasza Górnickiego) ustalił, że udział cech wielkopolskich w normie szesnastowiecznej polszczyzny ogólnej wynosi około 85%, a cech małopolskich około 15%.

T. Lewaszkiwicz w publikacji pt. *O potrzebie nowego spojrzenia na genezę polskiego języka literackiego (z uwzględnieniem tła ogólnoeuropejskiego)* (1994)²² informuje, że jego ujęcie

w pewnym sensie nawiązuje do wypowiedzi zwolenników teorii wielkopolskiej (op. cit., s. 219). Zasadnicza różnica polega jednak na tym – pisze autor – że inaczej widzę mechanizm kształtowania się polszczyzny literackiej (ibidem).

Autor uważa, że

w nowej dyskusji o genezie polskiego języka literackiego należy w większym stopniu uwzględnić historię kultury, ponieważ zagadnienie formowania się języka

¹⁷ *Z dziejów powstawania języków narodowych i literackich*, op. cit., s. 37–96.

¹⁸ *Odrodzenie w Polsce. Materiały sesji naukowej Polskiej Akademii Nauk, 25–30 października 1953 roku*, 3. *Historia języka*, cz. 2, Warszawa 1962, s. 195–232.

¹⁹ *Język potoczny jako przedmiot badań językoznawczych. Materiały konferencji z 18–20 X 1990 r. w Opolu*, red. S. Gajda, Z. Adamiszyn, Opole 1991, s. 23–31.

²⁰ *Barok w polskiej literaturze, kulturze i języku. Materiały z konferencji naukowej 25–29 sierpnia 1987 w Krakowie*, red. M. Stępień, S. Urbańczyk, Warszawa–Kraków 1992, s. 179–188.

²¹ *Język: teoria – dydaktyka. Materiały IX konferencji Młodych Językoznawców-Dydaktyków*, red. M. Preyzner, Kielce 1990, s. 5–19.

²² *Studia historycznojęzykowe*, 1, red. M. Kucala, Z. Krążyńska, Kraków 1994, s. 213–220.

literackiego jest [...] zagadnieniem z pogranicza historii kultury i historii języka (op. cit., s. 220).

4. Badaniom historycznojęzykowym towarzyszą w naturalny sposób pytania o przebieg procesów językowych i ich charakter, ale też o ich przyczyny i/lub ewentualnie cele, w tym szczególnie cele ogólniejsze, dalekosiężne. Istotną bowiem jest odpowiedź na pytanie: *Jak jest (jak było)?* (deskrypcja i ujęcie taksonomiczne), a także na pytanie: *Dlaczego tak jest (tak było)?* (wyjaśnianie, eksplikacja). **W.R. Rzepka** i **T. Zgółka** w pracy dotyczącej wyjaśniania zmian historycznojęzykowych stwierdzają:

Schematy te [rozumowań wyjaśniających] różnią się między sobą istotnie pod kilkoma względami. Oto [...] najważniejsze z tych względów. Po pierwsze więc – uwzględnianie lub nieuwzględnianie relatywizacji podmiotowej twierdzeń orzekających zachodzenie zmian (stanowiących eksplananda) oraz przesłanek eksplanansów. Po drugie – odpowiedź na pytanie o powody zajścia określonej zmiany bywa rozumiane bądź jako pytanie o genezę (o „czynniki sprawcze”, takie jak mechanizmy psychiczne albo cel rozumiany teleologicznie, albo wreszcie „wymuszenie gramatyczne”), bądź też jako pytanie o powody rozpowszechnienia się, ekspandowania, propagacji zjawiska już istniejącego (o którego genezę się nie pyta). Po trzecie – różnią się poszczególne propozycje między sobą rodzajem związków zauważonych w procesie rozwoju historycznego. W szczególności są to związki przyczynowo-skutkowe lub teleologiczne. Wreszcie – po czwarte – różnią się przywołane koncepcje między sobą hierarchią czynników decydujących o zachodzeniu zmian historycznych. Czynnikiem tymi mogą być okoliczności psychologiczne, społeczne, frekwencyjne, wewnątrzgramatyczne etc. (s. 214)²³.

Nurt, w którym zaznaczyła się potrzeba zbliżenia do nomologicznego (nomotetycznego) ujęcia dziejów języka (por. np. **Z. Klemensiewicz**, **I. Bajero-wa**), nie był w naszym ośrodku polonistycznym w pełni rozwinięty. Ujęcie teleologiczne (finalizm) zaznaczyło się w pracach historycznojęzykowych, w których pisze się o postępującej stale, wspomnianej już, normalizacji w rozwoju systemu językowego, w których mamy także do czynienia z wyjaśnianiem (eksplikacją) procesów językowych.

---

²³ W.R. Rzepka, T. Zgółka, *Teoretyczne podstawy wyjaśniania zmian historycznych w zakresie fleksji języka polskiego*, w: *Struktura logiczna rozumowań lingwistycznych*, red. J. Pogonowski, T. Zgółka, Poznań 1990, s. 195–220; zob. też: T. Zgółka, *Zasada konwencjonalności języka a procedury eksplanacyjne w lingwistyce*, ibidem, s. 151–178; W.R. Rzepka, T. Zgółka, *Rodzaje wyjaśniania zmian historycznych w zakresie polskiej fleksji*, „Język Polski” 1990, 70, 3–4, s. 108–114.

Rozumienie tego, co nazywane bywa, zwłaszcza w pracach **I. Bajerowej** (por. **W. Kuraszkiewicz**, **W.R. Rzepka**, **J. Migdał**, **T. Lisowski**), normalizacją związaną z rozwojem języka ogólnopolskiego, może być różne.

W pracach poznańskich językoznawców w badaniach rozwoju ogólnopolskiego systemu językowego oraz jego funkcjonowania w przestrzeni i czasie nawiązuje się głównie do koncepcji **I. Bajerowej**, dotyczącej postępującej stale tzw. normalizacji. W jednej z późniejszych publikacji (*Tendencja do normalizacji jako główny czynnik rozwojowy polskiego języka ogólnego*, 2000, s. 9)²⁴ autorka pisze:

Za normalizację uważać się będzie poddawanie języka pewnym normom, czyli redukcjonowanie fakultatywności na rzecz obligatoryjności.

Wyodrębniono przy tym normę teoretyczną i normę praktyczną. Wiąże się z tą sprawą wypowiedź **W. Kuraszkiewicza** (*Gramatyka historyczna języka polskiego*, op. cit., s. 29):

Zmiany wewnętrzne systemu językowego rozwijają się stopniowo, przez postępującą wciąż normalizację, przez upraszczanie i stopniowy zanik niektórych form gramatycznych albo przez wzbogacenie funkcji innych kategorii; przez niwelację niektórych odrębności lokalnych lub przez uogólnienie innych.

Wypada dodać, że specjaliści poznańscy (np. **W.R. Rzepka**, **J. Migdał**, **T. Lisowski**) łączą w miarę potrzeby różniący się w szczegółach historyczno-językowy nurt badawczy **W. Kuraszkiewicza** z nurtem **I. Bajerowej**. Chodzi tu zwłaszcza o proces normalizacji rozumianej jako „poddawanie języka pewnym normom, czyli redukcjonowanie fakultatywności na rzecz obligatoryjności”, czy też jako pewnej szczegółowej odmiany tendencji (o charakterze wewnątrz- i zewnątrzjęzykowym do upraszczania (zob. **I. Bajerowa**: *Tendencja do normalizacji...*, op. cit., s. 9, 11, 12; por. także *Polski język ogólny XIX wieku. Stan i ewolucja*, 3, *Składnia. Synteza*, Katowice 2000, s. 158). Jest także takie określenie: „Normalizacja to rezygnacja z różnych wariantów [...]” (**I. Bajerowa**: *Polski język ogólny XIX wieku*, op. cit., s. 159); wcześniej autorka informuje, że „główny prąd zmian mowy da się wytłumaczyć czysto wewnętrznym dążeniem do osiągnięcia stanu optymalnego”²⁵. Według **I. Bajerowej**, ewolucja języka nie może jednak dojść do „idealnego punktu końcowego i bez ustanku

²⁴ *Studia historycznojęzykowe*, 3, *Rozwój polskiego systemu językowego*, red. K. Rymut, W.R. Rzepka, Kraków 2000, s. 9–14.

²⁵ **I. Bajerowa**, *Próba sformułowania kilku praw ewolucji języka (na materiałach z historii polskiego języka literackiego)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 1965, 23, s. 126, 128.

trwać musi dążenie języka do nieosiągalnego w praktyce stanu optymalnego” (*Próba sformułowania kilku praw ewolucji języka...*, op. cit., s. 141) (por. finalizm). W odniesieniu do najnowszej fazy rozwoju języka polskiego (1939–2000) autorka mówi również o ewolucji w kierunku ekonomiczności, do upraszczania systemu²⁶. **I. Bajerowa** informuje poza tym, że mamy do czynienia z ustawicznym doskonaleniem się języka, który „staje się łatwiejszy i lepiej uporządkowany, i wyraźniej przekazujący potrzebne treści” (*Zarys historii języka polskiego 1939–2000*, op. cit., s. 154).

Tu jeszcze kilka opinii o wariantywności językowej. **S. Urbańczyk** (*Hierarchia kryteriów poprawności językowej we współczesnym języku polskim*, 1977)²⁷ na przykład stwierdza, że

warianty normy są cennym składnikiem języka, one bowiem stanowią o jego giętkości, o jego możliwościach rozwojowych, one umożliwiają cieniowanie stylistyczne, kontakt między generacjami, między regionami i różnymi warstwami społecznymi. [Warianty] „sprawiają, że język jest językiem żywym, nie zaś obumierającym lub w ogóle martwym (op. cit., s. 82).

Trzeba jeszcze dodatkowo przytoczyć na przykład następującą opinię **A. Piotrowicz** i **M. Witaszek-Samborskiej** (*Norma wzorcowa a uzus polonistów*)²⁸:

Dziś, w sytuacji powszechnie przyjętej koncepcji dwupoziomowości normy językowej, pytanie jeszcze bardziej się skomplikowało, które z form uzualnych mieszczą się już w normie potocznej, a które – choćby ze względu na wysoką frekwencję oraz szeroką ekstensję tekstową i społeczną – powinny znaleźć się nawet na poziomie normy wzorcowej? Kłopoty polonistów z dokonywaniem wyboru między środkami wariantywnymi z różnych poziomów normy, [...], można uznać za rezultat z jednej strony ekspansji potoczności w oficjalnych sytuacjach komunikatywnych, z drugiej zaś za przejaw znacznego rozchwiania normy na obu jej poziomach (op. cit., s. 94).

Można też przypomnieć, co o ewolucji języka pisał kiedyś **J. Baudouin de Courtenay**:

²⁶ I. Bajerowa, *Zarys historii języka polskiego 1939–2000*, Warszawa 2003, s. 153.

²⁷ *Wariancja normy we współczesnych słowiańskich językach literackich: Księga referatów V Sesji Międzynarodowej Komisji Słowiańskich Języków Literackich w Krakowie, październik 1975 r.*, red. S. Urbańczyk, Wrocław 1977, s. 75–82.

²⁸ *Kształtowanie się wzorów i wzorców językowych*, red. A. Piotrowicz, K. Skibski, M. Szczyszek, Poznań 2009, s. 87–94.

Pojęcie ewolucji musi doprowadzić do przyjęcia wiecznej oscylacji, do przyjęcia wiecznych wahań w budowie języka (w zakresie złożonych form językowych: wyrazów, wyrażeń i zdań – przejście centralizacji w decentralizację, a decentralizacji w centralizację)²⁹.

Ogólnie biorąc, wypada stwierdzić, że wariantywność jest między innymi współcześnie znacznie rozbudowana na różnych poziomach systemu języka ogólnopolskiego (na poziomie składniowym, fleksyjnym, słowotwórczym, fonetyczno-fonologicznym i słownikowym) i jego realizacji w odmianie mówionej i pisanej. Poświadczają to liczne opracowania językoznawcze (opisowe i normatywne). Owo relatywnie mniejsze lub większe (w różnych fazach rozwoju języka), mające różne przyczyny (wewnętrzne, systemowe i/lub zewnętrzne) „rozchwianie” systemu językowego związane jest ze stałym układem: elementy językowe (gramatyczne i leksykalne) w danej fazie rozwoju języka:

- względnie ustabilizowane,
- wychodzące z systemu,
- wchodzące do systemu,

rozmaicie uwarunkowane, to – jak wszystko zdaje się wskazywać – stała i regularna (w diachronii i synchronii) cecha żywego, swobodnie i sprawnie funkcjonującego oraz mniej lub bardziej dynamicznie rozwijającego się języka. Trudno tu mówić o ściśle rozumianej stabilizacji. Można by to traktować jako stabilizację względną.

Dotychczasowe badania historycznojęzykowe, w tym tego rodzaju badania przeprowadzone w naszym ośrodku, wskazują, że – ze znacznym stopniem prawdopodobieństwa – można przyjąć, iż społeczne (socjolektalne) i osobnicze (idiolektalne) myślenie i działania językowe (o nieokreślonej częstotliwości) oraz różnego rodzaju i różnej rangi czynniki zewnętrzne w stosunku do ogólnopolskiego systemu językowego wpływają stale na proces rozwojowy tegoż systemu. Uwarunkowany wewnętrznie i zewnętrznie naturalny proces językowy skierowany jest nie tyle w stronę tzw. normalizacji rozumianej zazwyczaj jako upraszczanie, zanik i/lub eliminacja wariantywności, ile raczej w stronę stale osiąganego w danej fazie rozwoju, w normalnych, swobodnych warunkach zewnętrznych stanu wystarczającego, zdolnego (z zachowaniem m.in. wydolności derywacyjnej i adaptacyjnej) do pełnienia zróżnicowanych funkcji w komunikacji społecznej. Ten osiągalny, stale zmieniający się stan wypada

²⁹ J.N. Baudouin de Courtenay, *Szkice językoznawcze*, 1, Warszawa 1904, przedruk w: *Dziela wybrane*, 1, Warszawa 1974, s. 22 [174].

nazwać stanem w określonych warunkach optymalnym (niekoniecznie doskonałym)³⁰.

5. Do prac historycznojęzykowych o ogólniejszym charakterze należą np.: **W.R. Rzepki** *Szkoła jako czynnik sprawczy rozwoju i funkcjonowania języka ojczystego w przeszłości i obecnie* (1977)³¹, **W.R. Rzepki** i **B. Walczaka Łukasza** *Górnickiego teoria kultury języka* (1992)³², **H. Skoczyła-Stawskiej**: *Hieronim z Wielunia i jego wkład do kultury polskiej doby Odrodzenia* (1987)³³ i in.

6. Do składni historycznej języka polskiego odnosi się tematyka następującego artykułu: **W.R. Rzepki** i **H. Zgólkowej**: *Wygasanie staropolskich wskaźników zespolenia w polszczyźnie XVI wieku (chronologia, ekstensja i frekwencja tekstowa)* (1977)³⁴. Prace zawierające rezultaty zakrojonych na szeroką skalę gruntownych badań składni historycznej, prowadzonych przez **Z. Krażyńską**, to np.: *Jednoczłonowe zdania werbalne w polskich tekstach drukowanych XVII wieku* (1978)³⁵, *Ze składni poznańskich rot sądowych, 1. Zdania Co-/To- i Co-/Ten-* (1979)³⁶, *Ze składni wielkopolskich rot sądowych (zdania skorelowane jako część wypowiedzenia)* (1981)³⁷, *Orzeczenie wraz z dopełniającym otoczeniem w staropolskim zdaniu* (Poznań 1986), *Staropolskie konstrukcje z przyimkami* (cz. 1, Poznań 2000, cz. 2, Poznań 2001, cz. 3, Poznań 2004), *Znaczenie gramatyczne staropolskich wyrażen przyimkowych z imiennym członem osobowym* (2005)³⁸ i in.

W tym kontekście należy też wymienić prace: **J. Migdał**: *Imięstwy na -ąć w funkcji przydawki w tekstach Andrzeja Glabera z Kobylina* (1999)³⁹, **A. Slobody** pt. *Szyk wyrażen atrybutywnych w staropolskiej grupie imiennej (na przykładzie poznańskich rot sądowych)* (2002)⁴⁰, *Składnia grupy imiennej*

³⁰ Por. Z. Zagórski, *Profesor Władysław Kuraskiewicz jako badacz historii języka polskiego*, w: *Z wdzięczną pamięcią o Profesorze Władysławie Kuraskiewiczu*, red. J. Migdał, S. Miłojczak, Poznańskie Spotkania Językoznawcze 2009, 18, s. 35–44.

³¹ „Zeszyty Gorzowskie” 1977, s. 37–55.

³² „Studia Polonistyczne” 1990/1991, (wyd. 1992) 18/ 19, s. 147–168.

³³ *Siedem wieków Wielunia. Studia i materiały*, red. R. Rosin, Warszawa–Łódź 1987, s. 49–60.

³⁴ *Problemy polskiej składni historycznej. Konferencja naukowa – Mogilany, 23–24 marca 1976 r.*, Kraków 1977, s. 64–86.

³⁵ *Streszczenia prac doktorskich*, „Studia Językoznawcze” 1978, 3, s. 45–82.

³⁶ „Slavia Occidentalis” 1979, 36, s. 83–89.

³⁷ „Slavia Occidentalis” 1981, 38, s. 53–60.

³⁸ *Rozprawy o historii języka polskiego*, red. S. Borawski, Zielona Góra 2005, s. 347–422.

³⁹ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 1999, 5, s. 93–98.

⁴⁰ *Język polski. Współczesność, historia*, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin 2002, 2, s. 185–192.

w staropolszczyźnie (Poznań 2005), **A. Sieradzkiego**: *Budowa grup nominalnych opartych na członie antroponimicznym we wrzesińskich księgach chrztu z XVIII wieku* (2007)⁴¹.

7. Fleksji historycznej dotyczą między innymi publikacje **T. Skuliny**: *O aspekcie czasowników w Słowniku Jana Mączyńskiego* (1959)⁴² i **B. Krei**: *Oboczne formy zaimkowe typu jego//go, její//ji w języku polskim* (Poznań 1962).

Ważne ustalenia na temat głębokich przekształceń w obrębie fleksji rzeczowników na przełomie doby staropolskiej i w dobie średniopolskiej, w tym wytwarzanie rzadkiej wśród języków słowiańskich fleksyjno-składniowej kategorii rodzaju męskoosobowego, zawierają prace: **W. Kuraszkiewicza**: *Uwagi o gen.-acc. pl. męskich form osobowych w XVI wieku* (1961)⁴³ i **W.R. Rzepki**: *Uwagi o genitive-accusative pluralis męskich form osobowych w XVII w.* (1968)⁴⁴, *Dopełniacz w funkcji biernika męskich form osobowych w liczbie mnogiej w polszczyźnie XVII wieku* (Wrocław 1975).

Z wymienioną grupą prac wiąże się artykuł **W.R. Rzepki** zawierający tematykę z pogranicza fleksji i składni historycznej pt. *Zmiany formy dopełnienia a rozwój gen.-acc. pl. męskich form osobowych w języku polskim* (1973)⁴⁵.

Na szczególną uwagę w tym kontekście zasługuje książka **W.R. Rzepki** pt. *Demorfologizacja rodzaju w liczbie mnogiej rzeczowników w polszczyźnie XVI–XVII wieku* (Poznań 1985). Wymieniony w tytule tej książki proces (demorfologizację) objaśnia autor następująco:

O ile bowiem morfologizacja polegała na nabywaniu przez określone końcówki zdolności wyrażania obok kategorii przypadku i liczby również kategorii rodzaju, to demorfologizacja jest tego procesu odwróceniem – określone końcówki tracą tę właściwość (op. cit., s. 12).

W części pracy dotyczącej założeń metodologicznych autor informuje, że wprowadził do badań własny sposób obliczania syntetycznego wskaźnika tempa procesu unifikacyjnego (normalizacyjnego) (op. cit., s. 20).

Wskaźnik tempa procesu w tym ujęciu – pisze **W.R. Rzepka** – jest po prostu ilorazem długości odrębnego odcinka (przedziału chronologicznego) mierzonego liczbą lat i przyrostu procentowego (względnie ubywania) określonych współza-

⁴¹ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2007, 14(34), s. 197–206.

⁴² *Filologia Polska, Zeszyty Naukowe UAM* 1959, 3, s. 109–153.

⁴³ „Język Polski” 1961, 41, 4, s. 288–295.

⁴⁴ „Slavia Occidentalis” 1968, 27, s. 207–222.

⁴⁵ „Studia Polonistyczne” 1973, 1, s. 103–124.

wodniczących form. Gdy wskaźnik jest < 1 , tempo przyrostu nowych form jest mniejsze od 1% w stosunku rocznym, gdy jest > 1 , tempo przyrostu nowych form jest większe niż 1% w stosunku rocznym. Możemy też oczywiście obliczyć wskaźnik tempa całego analizowanego procesu (ibidem);

por. problem segmentacji procesu normalizacyjnego w zakresie normy praktycznej i normy teoretycznej (op. cit., s. 18–19).

Prace innych autorów to: **T. Lisowskiego**: *Wariantywność fleksji femininów samogłoskowych we dwóch wydaniach Żywota Pana Jezusa Krysta z 1522 roku* (1996)⁴⁶, **Z. Zierhofferowej**: *Problemy odmiany i słowotwórstwa rzeczowników rodzaju nijakiego na -um* (1996)⁴⁷, **K. Zierhoffer**: *Problemy z odmianą obcych nazw geograficznych w polszczyźnie* (1996)⁴⁸, **K. Zierhoffer** i **Z. Zierhofferowej**: *Wyrazy pochodzenia łacińskiego i grecko-łacińskiego na -um, -ium, -eum w polszczyźnie i innych językach słowiańskich* (1997)⁴⁹, **J. Migdał**: *O wariantywności form fleksyjnych rzeczowników w tekstach Andrzeja Glabera (na przykładzie form celownika i miejscownika liczby pojedynczej rzeczowników męskich)* (1998)⁵⁰, *Wariantywne formy zaimków osobowych ja, ty w tekstach Andrzeja Glabera z Kobylina* (1998)⁵¹, **J. Migdał** i **W.R. Rzepki**: *Wygasanie form dualnych rzeczowników w polszczyźnie XVI i XVII wieku* (2002)⁵², **Z. Zagórskiego**: *Kilka uwag o homonimii deklinacyjnej w polszczyźnie XVI wieku. Rzeczowniki żeńskie i nijakie* (1999)⁵³, *Kilka uwag o homonimii deklinacyjnej w polszczyźnie XVI wieku. Rzeczowniki męskie* (2000) (homonimia fleksyjna; operuje się w tych publikacjach zaproponowanym przez autora wskaźnikiem fleksyjności)⁵⁴, **M. Osiewicza**: *Wariantywność form fleksyjnych rzeczowników w listach polskich z lat 1525–1550 (rzeczowniki rodzaju męskiego)* (2006)⁵⁵, *Wariantywność form fleksyjnych rzeczowników w listach polskich*

⁴⁶ *Studia historycznojęzykowe*, Prace Instytutu Języka Polskiego 1996, 2, s. 155–163.

⁴⁷ Ibidem, s. 101–109.

⁴⁸ Ibidem, s. 71–77.

⁴⁹ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1997, 4(24), s. 46–58.

⁵⁰ *Varia Linguistica*, red. Ł.M. Szewczyk, Bydgoszcz 1998, s. 61–71.

⁵¹ *Viribus Unitis. Księga poświęcona profesor Monice Gruchmanowej w 75-lecie urodzin*, red. M. Borejszo, S. Mikołajczak, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 1998, s. 221–233.

⁵² *Język polski. Współczesność, historia*, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin 2002, s. 140–167.

⁵³ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 1999, 5, 2, s. 81–88.

⁵⁴ *Rozwój polskiego systemu językowego*, *Studia historycznojęzykowe*, Prace Instytutu Języka Polskiego 2000, 3, s. 93–99.

⁵⁵ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2006, 13(33), s. 101–128.

z lat 1525–1550 (rzeczowniki rodzaju żeńskiego i rzeczowniki o odmianie mieszanej) (2007)⁵⁶.

Fleksji czasowników dotyczą następujące artykuły: **Z. Krażyńskiej**: *Łacińskie passivum w Psalterzu floriańskim* (1978)⁵⁷, *Opozycje aspektowe w Psalterzu puławskim i Biblii Wujka w porównaniu z Psalterzem floriańskim* (1981)⁵⁸, **W.R. Rzepki i W. Twardzika**: *Archaizmy fleksyjne w Rozmyślaniu przemyskim. 3. Formy z aorystycznym by (3. os. lp. czasownika być)* (1997)⁵⁹, *Archaizmy fleksyjne w Rozmyślaniu przemyskim. 4. Pierwotne postaci bezokoliczników rzeczy, wybawici* (1997)⁶⁰, *Archaizmy fleksyjne w Rozmyślaniu przemyskim. 5. Archaiczne formy 2. i 3. os. lp. czasu teraźniejszego: si 'jesteś' i jeść, je 'jest'* (1997)⁶¹.

8. Problematykę słowotwórczą zawierają na przykład prace **Z. Krażyńskiej i W.R. Rzepki** pt. *O przymiotnikach z suf. -ty, -isty, -aty, -asty w polszczyźnie XVI i pocz. XVII w.* (1971)⁶², **A. Sieradzkiego**: *Derywacja przymiotników denominalnych w siedemnastowiecznych księgach miejskich Gniezna* (Poznań 1991), *Prefiksacja czasownikowa w siedemnastowiecznych księgach miejskich Gniezna* (Poznań 1993), *Prefiksalne derywaty czasownikowe w Rozmyślaniu przemyskim* (Poznań 2004). Działaniem wyjściowym jest – pisze autor – „badanie derywatu w kontekście syntaktycznym” (op. cit., s. 11).

Ten kontekst jest podstawą „ustalania zarówno znaczeń poszczególnych prefiksów, jak i możliwości konstruowania przez przedrostek, wraz z innymi elementami struktury syntaktycznej, określonych sytuacji” (A. Sieradzki, ibidem).

Z badaniami dotyczącymi słowotwórstwa historycznego związany jest także artykuł **A. Sieradzkiego** pt. *Słowotwórstwo czasowników ruchu w księgach miejskich Gniezna z II połowy XVII wieku* (1985/1986)⁶³.

Odrębny nieco charakter ma publikacja **E. Kędelskiej i H. Skoczylas-Stawskiej**: *Morfologia i słownictwo Namów rozlicznych H. Polyconiusa wobec gwar wieluńskich* (1996)⁶⁴.

⁵⁶ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2007, 14(34), s. 163–195.

⁵⁷ Z Polskich Studiów Sławistycznych 1978, 5, s. 121–127.

⁵⁸ „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica” 1981, 2, s. 79–89.

⁵⁹ „Język Polski” 1997, 77, 1, s. 41–46.

⁶⁰ „Język Polski” 1997, 77, 2–3, s. 102–111.

⁶¹ „Język Polski” 1997, 77, 4–5, s. 298–302.

⁶² „Slavia Occidentalis” 1971, 28/29, s. 99–129.

⁶³ „Studia Polonistyczne” 1985/1986, 13, s. 19–29.

⁶⁴ *W przyjacielskim kręgu. Prace ofiarowane profesorowi Zygmuntowi Zagórskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 1996, 1, s. 200–210.

Wchodzi tu w grę także monografia **M. Szczyszka** pt. *Derywaty z przyrostkiem -owicz w języku polskim (doba nowopolska)* (Poznań 2006).

Głównym przedmiotem rozważań autorów tych publikacji jest jeden rodzaj techniki słowotwórczej, mianowicie dodawanie materiału językowego w postaci prefiksacji lub sufiksacji.

Nasuwa się uwaga natury ogólniejszej, że zbyt mało jest opracowań informujących szerzej o procesach słowotwórczych, uwzględniających zatem w większym zakresie techniki i materiał słowotwórczy. Konieczne jest w badaniach słowotwórczych zwrócenie większej uwagi zwłaszcza na rozbudowany zespół technik słowotwórczych i na ich produktywność. Jedną z kwestii jest to, jakie pod tym względem następowały zmiany jakościowe i ilościowe w procesie rozwojowym języka polskiego i w ewolucji systemu słowotwórczego?

Z tego zakresu na uwagę zasługuje na przykład artykuł **A. Sieradzkiego** pt. *O technikach słowotwórczych (na podstawie materiału szesnastowiecznego)* (1981)⁶⁵.

9. Fonetyki i fonologii historycznej dotyczą prace: **H. Ułasyna**: *O pewnej kategorii wtórnej nazalizacji w języku polskim* (1928)⁶⁶, **T. Skuliny**: *Oboczność form rozgniewać i rozniewać w staropolszczyźnie* (1960)⁶⁷, *Rozwój grup spółgłosek zwarto-szczelinowych w języku polskim* (Poznań 1964), **H. Skoczylas-Stawskiej**: *Właściwości fonetyczne języka „Namów rozlicznych” Hieronima Polyconiusa wobec gwar wieluńskich* (1997)⁶⁸, **T. Lisowskiego**: *Fonetyczne warianty o charakterze bohemizującym wobec normy tekstu „Żywota Pana Jezusa Krysta” z 1522 roku w redakcji Jana Sandeckiego* (1998)⁶⁹, *Polszczyzna początku XVI wieku. Problemy wariantowości i normalizacji fonetyki i fleksji* (Poznań (1999).

Tadeusz Skulina

Normę tekstu – pisze autor – tworzą przede wszystkim warianty, które charakteryzują się stanem pełnej normalizacji, czyli zyskały przynajmniej 95% użycie w tekście, ale także warianty cechujące się stanem niepełnej normalizacji (75–94% użycie), jako że odzwierciedlają krystalizację nowej normy lub zachwianie normy

⁶⁵ „Slavia Occidentalis” 1981, 38, s. 83–92.

⁶⁶ *Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski*, 2, Kraków 1928, s. 397–406.

⁶⁷ „Język Polski” 1960, 40, s. 127–135.

⁶⁸ *Witold Doroszewski – Mistrz i Nauczyciel*, red. B. Falińska, Łomża 1997, s. 171–181.

⁶⁹ *Viribus Unitis. Księga poświęcona Profesor Monice Gruchmanowej w 75-lecie urodzin*, op. cit., s. 205–220.

tradycyjnej. Właściwości tych dwu typów wariantów, które nazwę normotwórczymi, dostarczają danych kwantytatywnych – pozwalających określić ich stopień normalizacji, jak i jakościowych – pozwalających wskazać na charakter normy tekstu w odniesieniu chronologicznym, geograficznym (regionalnym czy pod względem oddziaływania języka obcego), a nawet stylistycznym (op. cit., s. 277–278).

Wymienić należy też artykuły: **M. Kamińskiego** pt. *O cechach uznanych za dystynktywne w opisie konsonantyzmu polszczyzny historycznej (na przykładzie propozycji S. Rosponda)* (2002)⁷⁰, **M. Osiewicza**: *Rozwój XVI-wiecznego L miękkiego w języku polskim* (2002)⁷¹, *Samogłoski nosowe w listach polskich z lat 1525–1550* (2006)⁷², **A. Sieradzkiego**: *Wariantywne cechy fonetyczne XVII-wiecznej części kroniki benedyktynek poznańskich* (2003)⁷³, **M. Trawińskiej**: *Fonetyka wielkopolskich rot sądowych* (Poznań 2005). Ogólniejszy charakter ma praca **T. Zgólki** pt. *O strukturalnym ujęciu fonologicznych zmian historycznych* (1977)⁷⁴.

10. Grafia szesnastowiecznych druków była przedmiotem szczegółowych opracowań **T. Lisowskiego**. Opublikował on książkę pt. *Grafia druków polskich z 1521 i 1522 roku: problemy wariantywności i normalizacji* (Poznań 2001). Warto przytoczyć zawarte tu następujące ważne stwierdzenie (op. cit., s. 7):

Analiza wariantywności i normatywności grafii druków polskich z 1521 i 1522 roku – pisze **T. Lisowski** – wydaje się poznawczo ważna przede wszystkim dlatego, że w nich właśnie stworzone zostały podstawy nowego, średniopolskiego systemu graficznego, którym po niewielkich modyfikacjach posługujemy się do dziś. Powstała wtedy norma graficzna polszczyzny, która po pierwsze zerwała z fakultatywnością graficznych realizacji w średniowiecznych manuskryptach, po drugie dążyła do oddania w pisowni w sposób możliwie najbardziej funkcjonalny nowej, średniopolskiej rzeczywistości fonetycznej.

W tym kontekście należy też wymienić następujące artykuły tegoż autora: *Ideografizacja polskiego pisma a interpretacja historycznojęzykowa, czyli co wiemy o dawnym systemie graficznym* (2004)⁷⁵ i *The beginning of the typogra-*

⁷⁰ *Język polski. Współczesność, historia*, op. cit., 2, s. 103–121.

⁷¹ „Slavia Occidentalis” 2002, 59, s. 59–70.

⁷² „Slavia Occidentalis” 2006, 63, s. 85–99.

⁷³ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2003, 10, s. 191–200.

⁷⁴ „Lingua Posnaniensis” 1977, 20, s. 127–133.

⁷⁵ „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 2004, 60, s. 17–27.

phical in Poland (2004)⁷⁶, a także **M. Kuźmickiego**: *Warianty graficzne u pierwszego pisarza Psalterza floriańskiego* (2005)⁷⁷.

11. Badanie słownictwa historycznego zaowocowało publikacjami takimi, jak książka (przedwojenna) **E. Klicha** pt. *Polska terminologia chrześcijańska* (Poznań 1927). Autor w podsumowaniu stwierdza:

Mamy tedy terminów czeskiej proveniencji 54 na 16 nie czeskiej, czyli inaczej czeskie stanowią 77,1% nie czeskie 22,8%, rezultat zgodny z dotychczasowymi zapatrywaniami na kwestię pochodzenia polskiej terminologii chrześcijańskiej: przyszła ona z Czech cała, gotowa, z nielicznymi wyjątkami (op. cit., s. 147).

Edward Klich

Późniejsze prace to: **K. Zierhoffera**: *Ścieżka i jej synonimy w gwarach i historii języka polskiego na tle ogólnosłowiańskim* (Wrocław 1959), *Studia z historii i geografii słownictwa polskiego i słowiańskiego* (Poznań 1963), *Nazwy niecek w polszczyźnie z uwzględnieniem tła słowiańskiego* (Poznań 1967), **B. Szydłowskiej-Cegłowej**: *O kilku staropolskich czasownikach oznaczających grę na instrumentach muzycznych* (1963)⁷⁸, **M. Borajszo**: *Słownictwo Pamiętników Jana Chryzostoma Paska wobec słownictwa doby nowopolskiej* (1976)⁷⁹, *Staropolskie nazwy miesięcy* (1989/90)⁸⁰, **W.R. Rzepki** i **B. Walczaka**: *Stratyfikacja prasłowiańskiego dziedzictwa leksykalnego w polszczyźnie. (Uwagi po lekturze Słownika prasłowiańskiego)* (1992)⁸¹, **A. Sie-radzkiego**: *Odpowiedniki łacińskiego negativum w tekście Psalterza floriańskiego i Psalterza puławskiego* (1996)⁸², **T. Lisowskiego** i **J. Migdała**: *Uwagi*

Bogdan Walczak

⁷⁶ *The Korean Accociation of the Central and East European Studies*, „Journal of Central & East European Studies”, Seoul 2004, 6(2), s. 139–165.

⁷⁷ *Studia Językoznawcze*. 1. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny, Szczecin 2005, s. 167–182.

⁷⁸ „Język Polski” 1963, 43, s. 177–191.

⁷⁹ „Poradnik Językowy” 1976, 10, s. 444–454.

⁸⁰ „Slavia Occidentalis” 1989/90, 46/47, s. 19–32.

⁸¹ *Z Polskich Studiów Sławistycznych* 1992, 8, s. 217–223.

⁸² *W przyjacielskim kręgu. Prace ofiarowane profesorowi Zygmuntowi Zagórskiemu w 70. rocznicę urodzin*, op. cit., s. 191–199.

o słownictwie protestanckich przekładów Biblii. Osobliwości leksykalne Biblii brzeskiej a Biblia gdańska (2002)⁸³, **M. Osiewicza**: *Wariantywność leksemów w zakresie nieseryjnych zmian fonetycznych w listach polskich z pierwszej połowy XVI wieku* (Poznań 2007).

Ogólniejszy charakter ma praca **B. Walczaka** pt. *Rozwój zasobu leksykalnego polszczyzny w XX wieku* (2001)⁸⁴.

12. Do prac, w których śledzi się rozwój języka polskiego na podstawie różnych wydań tekstu tego samego autora, należą: **L. Zdancewiczowej**: *Zmiany językowe w trzech pierwszych wydaniach Postylli Mikołaja Reja* (1965)⁸⁵ i **Z. Zierhofferowej**: *Różnice językowe między III i IV wydaniem Postylli Reja* (1965)⁸⁶.

13. Leksykografii historycznej dotyczą prace następujących autorów: **S. Urbańczyka**: *Próba Słownika staropolskiego* (Kraków 1947), *Zaczął wychodzić Słownik staropolski* (1953)⁸⁷, **W. Kuraszkiewicza**: *Sposób opracowania indeksów wyrazów* (1952)⁸⁸, *Wyrazy polskie w Słowniku łacińsko-polskim Jana Mączyńskiego* (1, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962; 2, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963), *Uwagi o statystyce w Słowniku*, (w:) *Słownik polszczyzny XVI wieku* (1966)⁸⁹, *Słowniki w Polsce XVI wieku* (1980)⁹⁰, **T. Lewaszkiewicza**: *Poprawki i uzupełnienia redaktorów w drugim wydaniu Słownika języka polskiego S.B. Lindego* (1973)⁹¹, **B. Walczaka**: *Słownik wileński na tle dziejów polskiej leksykografii* (Poznań 1991), *Słownik Murmeliusza na tle leksykografii polskiej XVI wieku* (2001)⁹², **H. Skoczylas-Stawskiej**: *W sprawie autorstwa tekstu polskiego w Dykcjonarzu Murmeliusza* (1995)⁹³.

⁸³ *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, „Studia Językoznawcze” 2002, 1, s. 209–219.

⁸⁴ *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, red. S. Dubisz, S. Gajda, Warszawa 2001, s. 141–153.

⁸⁵ Biblioteka Pisarzy Polskich IBL – PAN. Seria B 1965, 14, 1, s. 143–245.

⁸⁶ Ibidem, s. 247–256.

⁸⁷ „Język Polski” 1953, 33, s. 4–9.

⁸⁸ *Z badań nad literaturą staropolską. Program i postulaty*, Kraków 1952, s. 88–90.

⁸⁹ *Słownik polszczyzny XVI wieku*, 1. *A-Abany*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. XIV–XXV.

⁹⁰ *Fragen der polnischen Kultur im 16. Jahrhundert*, Bonn 1978, Bd. 1, Giessen 1980, s. 83–109.

⁹¹ „Studia Polonistyczne” 1973, 1, s. 65–76.

⁹² „Rocznik Wieluński” 2001, 1, s. 7–16.

⁹³ *Język polski – historia i współczesność. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej dla uczczenia 75. rocznicy powstania Uniwersytetu im. A. Mickiewicza* (Poznań, 4–5 maja 1994 roku), red. Z. Krążyńska, Z. Zagórski, Poznań 1995, s. 97–109.

Zespół w składzie: **K. Nizio**, **S. Sasaki**, **B. Szydłowska-Ceglowa**, **L. Zdaniewiczowa**, **B. Zdrojewska** i **Z. Zierhofferowa**, pod kierunkiem **W. Kuraszkiewicza**, brał udział w opracowaniu tomów 1–5 i (w zmniejszonym składzie) tomów: 6, 8, 9 i 12 monumentalnego dzieła, jakim jest *Słownik polszczyzny XVI wieku*.

14. W ramach badań historycznojęzykowych zajmowano się też między innymi regionalnym zróżnicowaniem języka polskiego. Ukazały się związane z tym publikacje zawierające ważne ustalenia na temat regionalizmów, w tym regionalizmów kresowych, i oddziaływania polszczyzny ogólnej na nie. Oto wybrane prace specjalistów poznańskich mające ogólniejszy charakter: **A. Pihan-Kijasowej**: *Z zagadnień literackiej polszczyzny północnokresowej XVII wieku* (1992)⁹⁴, *Mechanizmy kształtowania się normy języka literackiego polszczyzny północnokresowej XVII wieku* (1994)⁹⁵, **W.R. Rzepki**: *Odrębność regionalna polszczyzny literackiej w Wielkopolsce w XVI–XVII wieku* (1993)⁹⁶, **B. Walczaka**: *Jeszcze raz: polski kresowy dialekt literacki?* (2001)⁹⁷.

Bardziej szczegółowe opracowania to: **W.R. Rzepki**: *Uwagi o rozwoju gen.-acc. pl. w polszczyźnie kresowej* (1976)⁹⁸, **A. Pihan-Kijasowej**: *Zakresy występowania a–á w drukach północnokresowych XVII wieku* (1994)⁹⁹, *Lite-racka polszczyzna kresów północno-wschodnich XVII wieku. Fonetyka* (Poznań 1999). Autorka tej pracy stwierdza istnienie w XVII wieku daleko idącej integracji literackiej polszczyzny północnokresowej z polszczyzną ogólną. Nie jest to – jej zdaniem – integracja całkowita (op. cit., s. 189).

Do tej grupy prac należy też publikacja **R. Laskowskiego**, **W.R. Rzepki** i **W. Twardzika**: *Kresowizmy w Rozmyślaniu przemyskim: pisownia i wymowa samogłosek średnich [e], [o]* (2001)¹⁰⁰.

15. Do szerokich historycznych kontaktów języka polskiego z innymi językami odnoszą się liczne prace autorstwa poznańskich językoznawców. Przy-

⁹⁴ *Słowiańskie pogranicza językowe. Zbiór studiów*, red. K. Handke, Warszawa 1992, s. 121–127.

⁹⁵ *Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych. Zbiór studiów*, red. E. Wrocławska, Warszawa 1994, s. 113–119.

⁹⁶ *Munera linguistica Ladislao Kuraszkiewicz dedicata*, red. M. Basaj, Z. Zagórski, Wrocław 1993, s. 275–282.

⁹⁷ *Studia nad polszczyzną kresową*, 10, red. J. Rieger, Warszawa 2001 (wyd. 2002), s. 319–324.

⁹⁸ „Studia Polonistyczne” 1976, 3, s. 141–153.

⁹⁹ *Studia nad polszczyzną kresową*, 7, red. J. Rieger, Wrocław–Warszawa–Kraków 1994, s. 179–187.

¹⁰⁰ *Studia nad polszczyzną kresową*, 10, red. J. Rieger, Warszawa 2001 (wyd. 2002), s. 189–215.

kłady: **E. Klicha**: *Wpływy języka polskiego na dialekty Cyganów polskich* (1927)¹⁰¹, *Pożyczki ruskie w języku polskim* (1929)¹⁰², **L. Moszyńskiego** *Geografia niektórych zapożyczeń niemieckich w staropolszczyźnie* (Poznań 1954), **E. Kurkiewicz-Rzepkovej i W.R. Rzepki**: *Galicyzmy w polszczyźnie XIX wieku w świetle ówczesnych źródeł poprawnościowych* (1976)¹⁰³, **B. Walczaka**: *Wpływ języka francuskiego na system gramatyczny polszczyzny* (1976)¹⁰⁴, *Między snobizmem i modą a potrzebami języka, czyli o wyrazach obcego pochodzenia w polszczyźnie* (Poznań 1987), *Z problematyki wpływów angielskich w polszczyźnie drugiej połowy XIX wieku (rola Henryka Sienkiewicza w recepcji anglicyzmów)* (1997)¹⁰⁵, *Chronologia wpływów obcych w dziejach języka polskiego w świetle nowszych prac historycznojęzycznych* (2004)¹⁰⁶, **B. Walczaka i M. Witaszek-Samborskiej**: *Dwa przyczynki do dziejów polsko-słowiańskich związków językowych. 1. Ewolucja stylistyczna zapożyczeń czeskich w języku polskim. 2. Dedykacja Andrzeja Skulskiego z 1630 r. jako przykład XVII-wiecznego tekstu rusko-polskiego* (1996)¹⁰⁷, **A. Pihan-Kijasowej**: *Zapożyczenia angielskie w prozie Bolesława Prusa* (1991/1992)¹⁰⁸, *Leksykalne zapożyczenia rosyjskie w najstarszych pamiętnikach polskich zesłańców* (2005)¹⁰⁹, **R. Laskowskiego, W.R. Rzepki, W. Twardzika**: *Wpływ języka staroukraińskiego na średniowieczną polszczyznę kresową: Rozmyślanie przemyskie* (2003)¹¹⁰, **M. Borejszo**: *Sposoby adaptacji formalnej włoskich zapożyczeń leksykalnych w języku polskim* (1977)¹¹¹, *Wpływy orientalne w staropolskim słownictwie odzieżowym* (1990/1991)¹¹².

16. Jedną z ważniejszych uprawianych w naszym ośrodku przez dłuższy czas dziedzin działalności naukowej jest stojące na wysokim poziomie edytorstwo. Wiele w tym zakresie zdziałano. Podaję – ze zrozumiałych względów – wybrane tylko przykłady. Należy do nich wydanie przez **R. Pollaka i S. Sas-**

¹⁰¹ „Prace Filologiczne” 1927, 12, s. 255–274.

¹⁰² „Slavia Occidentalis” 1929, 8, s. 493–510.

¹⁰³ „Slavia Occidentalis” 1976, 33, s. 41–57.

¹⁰⁴ „Studia Polonistyczne” 1976, 3, s. 187–195.

¹⁰⁵ „Slavia Occidentalis” 1997, 54, s. 123–131.

¹⁰⁶ *W kręgu wiernej mowy*, red. M. Wojtak, M. Rzeszutko, Lublin 2004, s. 409–417.

¹⁰⁷ *Słowiańskie kontakty. Język i literatura*, red. B. Tichoniuk, Zielona Góra 1996, s. 63–72.

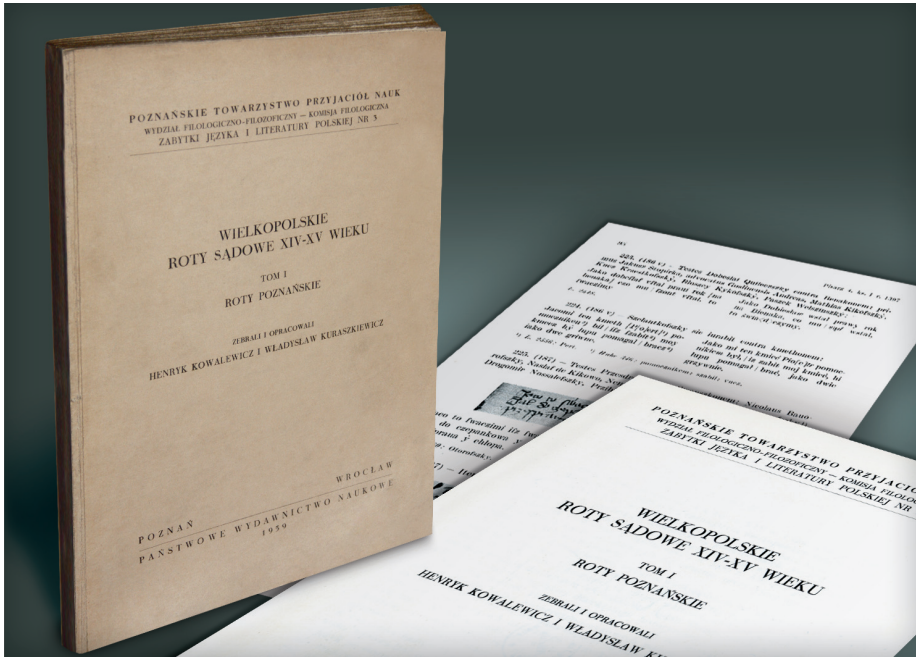
¹⁰⁸ „Slavia Occidentalis” 1991/1992, 48/49, s. 165–173.

¹⁰⁹ *Ad perpetuam rei memoriam. Profesorowi Wojciechowi Ryszardowi Rzepce z okazji 65. urodzin*, red. J. Migdał, Poznań 2005, s. 313–325.

¹¹⁰ *Ukraina. Między językiem a kulturą*, „Studia Ruthenica Cracoviensia”, 1, red. B. Zienkiewicz-Tomanek, A. Fałowski, Kraków 2003, s. 49–58.

¹¹¹ „Poradnik Językowy” 1977, 10, s. 443–451.

¹¹² „Studia Polonistyczne” 1990/1991, 18/19, s. 65–88.

H. Kowalewicz, W. Kuraszkiewicz, *Wielkopolskie roty sądowe XIV–XV wieku*, t. 1.
Roty poznańskie, Poznań–Wrocław PWN 1959

kiego utworu A. Korczyńskiego pt. *Zlocista przyjaźnią zdrada* (Kraków 1949) i S. Twardowskiego *Dafnis* (Wrocław 1955). Na szczególną uwagę zasługuje działalność **W. Kuraszkiewicza** jako edytora lub współedytora wielu tekstów staro- i średniopolskich. Oto kilka przykładów: *Zapiski i rot polskie XV–XVI wieku z ksiąg sądowych ziemi warszawskiej* (z **A. Wolffem**) (Kraków 1950), *Grzegorz Paweł z Brzezina: O różnicach terażniejszych [...]* (z **K. Górskim**) (Wrocław 1954), pięć tomów wielkopolskich rot sądowych (z **H. Kowalewiczem**): *Wielkopolskie roty sądowe XIV–XV wieku* (1959, 1960, 1967, 1974, 1981)¹¹³, **W. Kuraszkiewicz**: *Polskie wierszowane legendy średniowieczne* (wspólnie z **S. Vrtelem-Wierczyńskim**, ze współudziałem **A. Sławskiej**; Wrocław–Warszawa–Kraków 1962), **W. Kuraszkiewicz** (z: **K. Górskim**, **I. Rostkowską**, **L. Zdancewiczową**, **Z. Zierhofferową** i **J. Klimaszewską**): *Mikołaj*

¹¹³ *Wielkopolskie roty sądowe XIV–XV wieku*, t. 1. *Roty poznańskie*, Zabytki Języka i Literatury Polskiej 1959, 3; t. 2. *Roty pyzdrowskie*, Zabytki Języka i Literatury Polskiej 1960, 4; t. 3. *Roty kościańskie*, zebrali i oprac. H. Kowalewicz, W. Kuraszkiewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967; t. 4. *Roty kaliskie*, zebrali i oprac. H. Kowalewicz, W. Kuraszkiewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974; t. 5. *Roty gnieźnieńskie i konińskie*, zebrali i oprac. H. Kowalewicz, W. Kuraszkiewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1981.

Karol Zierhoffer

Rej: Postylla (1, 2; Wrocław–Warszawa–Kraków 1965) i wiele innych. Edycje te mają wielką wartość naukową (dokumentacyjną) i dydaktyczną.

K. Zierhoffer ma udział w wydaniu pod redakcją **W. Dworzaczka** tekstu W. Nekandy Trepki pt. *Liber Generationis Plebeanorum („Liber Chamorum”)* (Wrocław 1963).

Trzeba też wymienić na przykład z licznych prac omawianego typu **W.R. Rzepki** i **W. Wydry**: *Teksty polskie z pierwszej połowy XVI wieku* (z rękopisu nr 19/ R Biblioteki Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie) (1978, 1979, 1980)¹¹⁴, *Dwa średniowieczne polskie listy miłosne. Edycja tekstów* (1981)¹¹⁵, *Jerzy Argiglobyn, Wykład nabożny piosnki Salve Regina* (1981, 1982, 1984, 1985)¹¹⁶. **W.R. Rzepka** i **W. Wydra** są także autorami bardzo cennej z punktu widzenia naukowego i dydaktycznego pracy pt. *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543* (trzy wydania, Wrocław 1984, 1995, 2004).

Z. Zagórski opublikował artykuł o charakterze edytorskim pt. *Polski materiał językowy w gramatyce łacińskiej Jakuba Charviniusa z roku 1589* (1976)¹¹⁷.

17. Intensywna działalność edytorska związana jest, naturalnie, z zakrojonymi na szeroką skalę badaniami historycznojęzykowymi prowadzonymi w ośrodku poznańskim pod kierunkiem głównie **W. Kuraszkiwicza**. W założeniu poznańskiej szkoły historycznojęzykowej jest dążenie do jak największego wzbogacenia staro- i średniopolskiej językowej podstawy (bazy) materiałowej. Pozwoliło to prowadzić gruntowne badania z uwzględnieniem między innymi wielu mówiących, istotnych dla wyników tych badań, proporcji ilościowych.

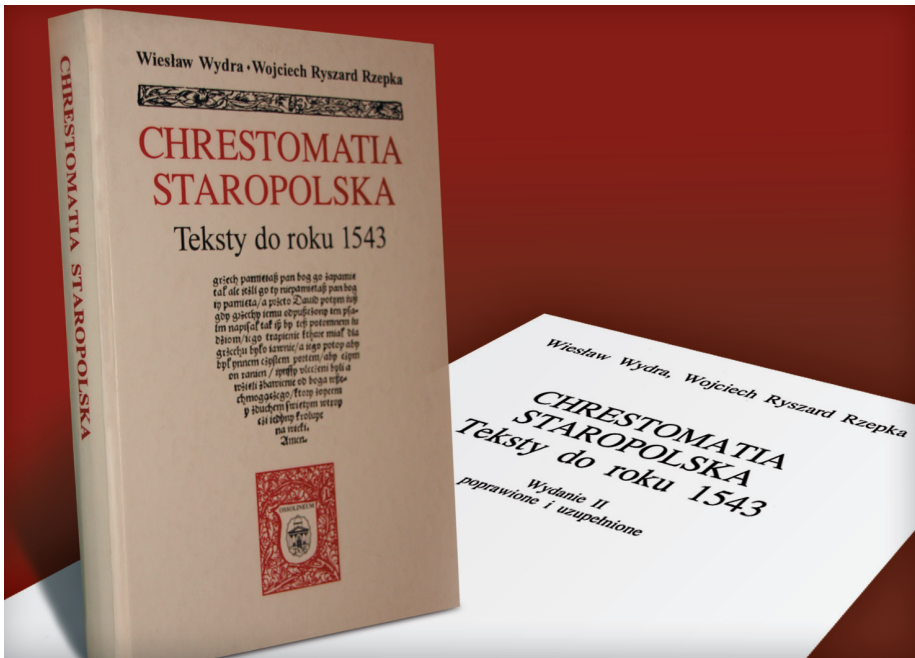
18. Ten dość obszerny – mimo że powstał w wyniku selekcji – zestaw zróżnicowanych tematycznie i gatunkowo publikacji związanych z badaniami historii języka polskiego ukazuje bogactwo problemów oraz tematów, jakimi zajmowali się i zajmują językoznawcy poznańscy. Znajdujemy tu zarówno opracowania szczegółowe, jak i ogólniejszej natury (np. genezy i faz rozwoju

¹¹⁴ Cz. 1. „Slavia Occidentalis” 1978, 35, s. 113–125; cz. 2. „Slavia Occidentalis” 1979, 36, s. 131–154; cz. 3. „Slavia Occidentalis” 1980, 37, s. 127–138.

¹¹⁵ „Studia Polonistyczne” 1980 (wyd. 1981), 8, s. 5–13.

¹¹⁶ Cz. 1. „Slavia Occidentalis” 1981, 38, s. 117–134; cz. 2. „Slavia Occidentalis” 1982, 39, s. 136–161; cz. 3. „Slavia Occidentalis” 1983 (wyd. 1984), 40, s. 109–30, cz. 4. „Slavia Occidentalis” 1984 (wyd. 1985), 41, s. 63–89.

¹¹⁷ „Slavia Occidentalis” 1976, 33, s. 145–155.

W. Wydra, W.R. Rzepka, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, wyd. II poprawione i uzupełnione. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1995

języka ogólnopolskiego, tworzenia się kategorii męskoosobowości, integracji polszczyzny kresowej z językiem ogólnopolskim itp.). Różnej rangi wyniki omawianych studiów w istotny sposób wzbogaciły myśl twórczą w zakresie historii różnych odmian formalno-funkcjonalnych języka polskiego. Ważne jest tutaj włączenie się do szerokiego ogólnopolskiego nurtu badawczego (dotyczącego omawianego zakresu) współdziałających z wzajemną korzyścią naukową ośrodków akademickich.

Nie można mówić o spadku zainteresowania badaniami diachronicznymi w naszym ośrodku.

Onomastyka

1. Przedstawiam tu w zarysie dorobek naukowy poznańskiego ośrodka polonistycznego w zakresie onomastyki.

Jednym z ustaleń klasyfikacyjnych może być przyjęcie, że onomastyka to poddział leksykologii, w szerokim zakresie znaczenia tego słowa, jako działu językoznawstwa synchronicznego i diachronicznego zajmującego się słownictwem (systemem słownikowym). Wspomniany poddział szeroko rozumianej leksykologii, jakim jest onomastyka (leksykologia *proprialna*), której przedmiotem jest kategoria *nomen proprium*, różni się od poddziału owej szeroko rozumianej leksykologii, jakim jest leksykologia w węższym znaczeniu, zajmująca się kategorią *nomen appellativum* (leksykologia *apelatywna*)¹. Funkcjonowanie i rozwój obu kategorii uwarunkowane są czynnikami wewnętrznymi (językowymi) i zewnętrznymi (pozajęzykowymi). Między tymi otwartymi kategoriami istnieje, naturalnie, wzajemna zależność i oddziaływanie (substancjalne i kreatywne). Było to przedmiotem licznych, zróżnicowanych zakresowo, badań w naszym ośrodku.

2. Antroponimią zajmowano się w ośrodku poznańskim w okresie przedwojennym i po wojnie. Ukazały się prace dotyczące wielu rodzajów nazw osobowych, a więc: imion, nazwisk, przezwisk, kryptonimów, pseudonimów itp. w ujęciu diachronicznym i synchronicznym. Klasyfikacje znaczeniowe i formalne są mocno zróżnicowane. Klasycznym już punktem orientacyjnym jest podział **W. Taszyckiego** (1926).

---

¹ Por. M. Biolik, *Onomastyka a inne działy językoznawstwa zajmujące się słownictwem*, w: *Munuscula linguistica in honorem Alexandrae Cieślíkowa oblata*, red. K. Rymut i in., Kraków 2006, s. 63–73; tam również odpowiednia literatura przedmiotu. Por. też R. Šrámek, *Teoria onomastyczna w onomastyce słowiańskiej*, „*Onomastica*” 2006, 51, s. 12, 16–17.

Przedstawiam tu długi szereg publikacji, mających z reguły charakter teoretyczno-materiałowy: **M. Rudnickiego**: *Imiona osobowe z Pomorza Zachodniego (Szczecińskiego) do 1230 r.* (1937)², *Lech i Piast* (1956)³, *Nazwiska wielkopolskie typu Jany, Brychcy* (1957)⁴, ks. **S. Kozierowskiego**: *Nazwiska, przezwiska, przydomki, imiona polskie niektórych typów słowotwórczych. Księga rodzaju ludu polskiego* (1, Poznań 1938, 2, Poznań 1948), **W. Kurasz-kiewicz**: *Nazwiska na -owic w Warszawie XV–XVI wieku* (1951)⁵ i in., **S. Urbańczyka**: *Dwa zagadkowe imiona: 1. Mieszko, 2. Dąbrówka* (1952)⁶, *Miećław <Masław>, ksiączę mazowiecki* (1953)⁷, *O szyku imienia i nazwiska* (1954)⁸, **T. Okińczyc**: *Przyczynek do imion staropolskich z materiału rot sądowych* (1965)⁹, **T. Okińczyc-Smółkowej**: *Na marginesie zapożyczeń imion obcych Stefan–Szczepan* (1967)¹⁰, **T. Skuliny**: *O przezwiskach w języku staropolskim i staroruskim* (1972)¹¹, *Funkcje przezwiska w systemie antroponimicznym* (1974)¹², *Funkcje i status antroponimiczny pseudonimów* (1976)¹³, *Onomastyczny status kryptonimów* (1983)¹⁴, *Najczęstsze chrzestne imiona kobiet w XIV i XV w.* (1987)¹⁵, *O staropolskich formacjach martenimicznych* (1988)¹⁶, *Imiona kobiet w Wielkopolsce XVII i XVIII w.* (1989)¹⁷, *O ustalaniu się nazwisk mieszczańskich i chłopskich w Wielkopolsce XVII w.* (1989)¹⁸, *Antroponimiczne funkcje nazw zawodowych w XVII i XVIII wieku (na materiale wielkopolskim)* (1991)¹⁹ i in., **B. Mikołajczakowej**: *Nazwy osobowe XVII–XIX w. na terenie dawnej ziemi gostyńskiej (nazwiska mieszczańskie i chłopskie)* (1981)²⁰,

² „Slavia Occidentalis” 1937, 16, s. 65–138.

³ „Slavia Antiqua” 1956, 5, s. 76–84.

⁴ Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, nr 1 (ogóln. zbioru nr 46) za I i II kwartał 1956 r., red. M. Wojciechowska, 1957, s. 22–24.

⁵ „Język Polski” 1951, 31, 1, s. 23–29.

⁶ „Slavia Antiqua” 1952, 3, s. 52–72.

⁷ „Slavia Antiqua” 1953, 4, s. 350–356.

⁸ „Język Polski” 1954, 34, s. 223–225.

⁹ „Slavia Occidentalis” 1965, 25, s. 69–74.

¹⁰ „Slavia Occidentalis” 1967, 26, s. 133–138.

¹¹ Z Polskich Studiów Sławistycznych 1972, 4, s. 211–223.

¹² „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 1974, 13, s. 213–234.

¹³ „Studia Polonistyczne” (1976), 1977, 3, s. 173–180.

¹⁴ „Studia Polonistyczne” (1982), 1983, 10, s. 147–156.

¹⁵ „Studia Polonistyczne” (1986/1987), 1987, 14/15, s. 251–258.

¹⁶ *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna (Poznań 3–5 września 1985). Księga referatów*, red. K. Zierhoffer, Poznań 1988, s. 241–248.

¹⁷ „Slavia Occidentalis” (1988), 1989, 45, s. 47–60.

¹⁸ „Onomastica” 1989, 33, s. 183–208.

¹⁹ „Studia Polonistyczne” (1988/1989), 1991, 16/17, s. 113–123.

²⁰ „Studia Językoznawcze” 1981, 7, s. 7–56.

Nazwiska żeńskie na terenie ziemi gostyńskiej XVII–XIX w. (1983)²¹, *Gniazda nazwiskowe na terenie ziemi gostyńskiej* (1986/1987)²², **E. Grzelakowej** i **T. Miki**: *O przezwiskach w Wielkopolsce* (1, 1996)²³, **I. Sarnowskiej-Giefing**: *Antroponimia (w:) Słownik gwary miejskiej Poznania*, pod red. **M. Gruchmanowej** i **B. Walczaka** (1 wyd. Poznań 1997, 2 wyd. Poznań 1999), *Problematyka dialektologiczna w badaniach historycznej antroponimii Poznania* (2007)²⁴, *Kult świętych i błogostawionych (też poznaniaków i Wielkopolan) oraz jego odbicie w poznańskiej antroponimii. Na podstawie najstarszych spisów obywateli Poznania* (2008)²⁵, *Z antroponomastykonu Poznania. Sposoby identyfikowania kobiet w spisach obywateli miasta z XVI i pocz. XVII w.* (2008)²⁶ i in., **M. Rutkiewicz-Hanczewskiej**: *Analiza formalna i semantyczna nieoficjalnych antroponimów (przezwoisk) w socjolekcie studenckim Politechniki Poznańskiej* (1997)²⁷ i in., **K. Zierhoffera**: *Nazwisko Kornaszewski* (1999)²⁸, *Nazwisko Sobierajski* (1999)²⁹, **A. Kulupy**: *Księgi metrykalne i ich przydatność do badań nad historyczną antroponimią Poznania (na przykładzie najstarszej księgi Kolegiaty św. Marii Magdaleny)* (2007)³⁰, **K. Banderowicz**: *Nazwiska obce w poznańskich Aktach sądu wójtowskiego z lat 1601 i 1602* (2007)³¹.

3. Pod kierunkiem **I. Sarnowskiej-Giefing** prowadzone są obecnie szerokie badania antroponimiczne. Jeden z ważniejszych tematów to: *Nazwiska mieszkańców Poznania na tle antroponomastykonu innych miast Wielkopolski i ewolucji polskiego systemu antroponimicznego* i in.

²¹ *Warsztat współczesnego onomasty. Materiały z III Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej*, [27–28 kwietnia 1981 roku w Ameliówce koło Kielc], red. D. Kopertowska, Kielce 1983, s. 51–61.

²² „*Studia Polonistyczne*” 1986/1987, 14/15, s. 163–171.

²³ *W przyjacielskim kręgu. Prace ofiarowane profesorowi Zygmuntowi Zagórskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 1996, 1, s. 44–55.

²⁴ *Gwary dziś*, 4. *Konteksty dialektologii*, red. J. Sierociuk, Poznań 2007, s. 93–102.

²⁵ *Język, społeczeństwo, wartości*, Prace Komisji Językoznawczej Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego 2008, 18, s. 389–404.

²⁶ *Studia linguistica in honorem Edvardi Breza*, red. J. Trempała i in., Bydgoszcz 2008, s. 212–220.

²⁷ „*Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*” 1997, 4, s. 182–223.

²⁸ *Silva rerum. Księga poświęcona Profesorowi Markowi Kornaszewskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 1999, 9, s. 87–93.

²⁹ *Viro doctissimo optime merito. Prace ofiarowane Profesorowi Zenonowi Sobierajskiemu w 80. rocznicę urodzin*, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 1999, 10, s. 35–39.

³⁰ „*Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*” 2007, 14(34), s. 131–140.

³¹ *Ibidem*, s. 117–129.

4. Tematykę zoonimiczną zawiera artykuł **M. Rutkiewicz-Hanczewskiej** pt. *Nazwy własne koni w stadninie Posadowo* (2002)³².

5. Badania toponomastyczne mają w ośrodku poznańskim stosunkowo długą tradycję. Przed wojną rozwinęli je ks. **S. Kozierowski** i **M. Rudnicki**. Rezultatem tych badań były bardzo cenne, o nieprzemijającej wartości prace, głównie materiałowe, ks. **S. Kozierowskiego**, a także bardzo pożyteczne teoretyczno-materiałowe publikacje **M. Rudnickiego**, charakteryzujące się rekonstruowaniem i ewolucją wybranych nazw geograficznych (lądowych i wodnych) ze strategicznego w sumie, etniczno-narodowego punktu widzenia. Podnosiło to rangę tego rodzaju studiów oraz ich wartość wychodzącą często poza językoznawstwo.

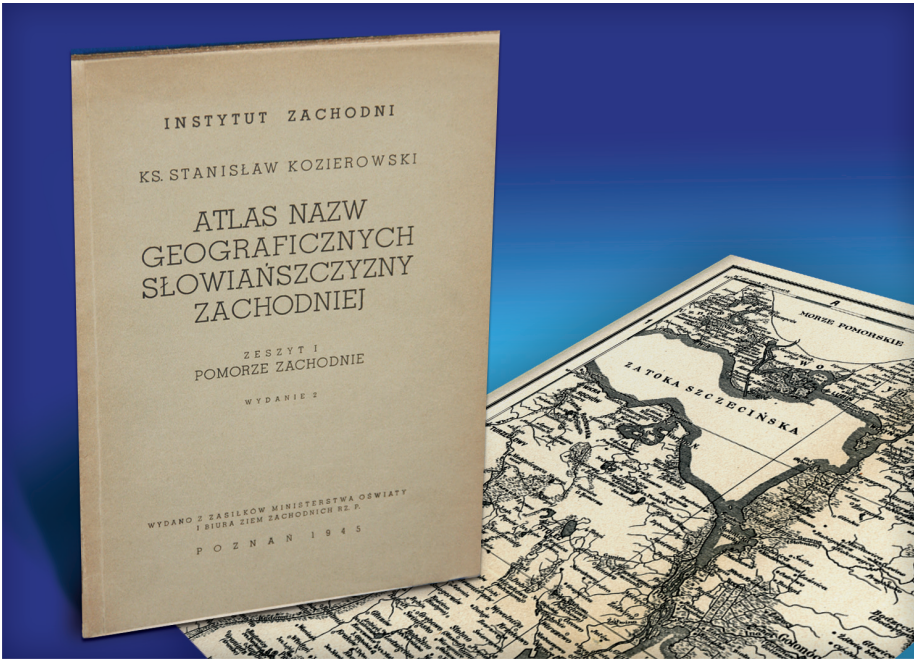
Prace toponomastyczne ks. **S. Kozierowskiego** to: *Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji gnieźnieńskiej*, 1 (Poznań 1914), *Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji poznańskiej*, 2–3 (Poznań 1916), *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej zachodniej i środkowej Wielkopolski*, 4–5 (Poznań 1921–1922), *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej wschodniej Wielkopolski*, 6–7 (Poznań 1926–1928), *Badania nazw topograficznych starej Wielkopolski*. A. *Nieistniejące miejscowości Wielkopolski*. B. *Uzupełnienie poprzednich tomów*, 8 (Poznań 1939). Także tegoż autora publikacje z tłem osadniczym: *Pierwotne osiedlenie ziemi gnieźnieńskiej wraz z Palukami w świetle nazw geograficznych i charakterystycznych imion rycerskich* (Poznań 1924), *Pierwotne osiedlenie pogranicza wielkopolsko-śląskiego między Obrą i Odrą a Wartą i Bobrem w świetle nazw geograficznych* (1928, 1929), *Nazwy geograficzne i osadźcy Ziemi Średzkiej* (Poznań 1931), *Nazwy geograficzne i osadźcy Ziemi Bydgoskiej* (Bydgoszcz 1933), *Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny Zachodniej* (1, 1934; 2A, 1937; 2B, 1935) i in.

Na szczególną uwagę zasługują też teoretyczno-materiałowe, o charakterze etymologicznym publikacje **M. Rudnickiego**: *Nazwa miasta Gdańska* (1921)³³

([...] pień, tkwiący w nazwie miasta Gdańska ma bardzo szerokie i prastare rozprzestrzenienie w nazwach miejscowości na całym terytorium polsko-kaszubskim, że zatem nazwa Gdańska jest kaszubsko-polska (op. cit., s. 184)),

³² „Onomastica” 2002, 44, s. 159–173.

³³ „Slavia Occidentalis” 1921, 1, s. 169–184.

Ks. S. Kozierowski, *Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny Zachodniej*, Poznań 1945, wyd. 2

Niektóre nazwy miejscowości na -ądz (1925)³⁴, *Nazwy geograficzne Pomorza Wschodniego (Gdańskiego)* (1929)³⁵, *Ogólne uwagi o nazwie Śląsk* (1937)³⁶ i wiele innych.

Z zakrojonymi na szeroką skalę badaniami onomastycznymi (toponimicznym i hydronimicznym) **M. Rudnickiego** pozostawała w związku jego teza, że pierwotnym „zasiedzeniem” Słowian był obszar między Łabą i Wisłą (do Bałtyku). **M. Rudnicki** był zwolennikiem wysuniętej przez **J. Kostrzewskiego** tzw. zachodniej koncepcji praojczyzny Słowian (podobnie jak **J. Czekański** i **T. Lehr-Splawiński**).

Należy nadmienić, że prace **M. Rudnickiego** bardzo nie podobały się niektórym uczonym niemieckim i ... gestapo.

Trzeba też wymienić artykuły: **S. Dobrzyckiego**: *Próba objaśnienia kilku nazw geograficznych wielkopolskich* (1922)³⁷, ks. **P. Gołaba** pt. *O kilku na-*

³⁴ „Slavia Occidentalis” 1925, 3/4, s. 327–365.

³⁵ *Pamiętnik Instytutu Bałtyckiego*. Seria Balticum 1929, 1, s. 271–308.

³⁶ „Slavia Occidentalis” 1937, 16, s. 279–381.

³⁷ „Slavia Occidentalis” 1922, 2, s. 172–218.

zwach topograficznych na Śląsku Opolskim [łazy, kopalina, nowina, niwa, pasieka] (1938)³⁸, *Małopiana czy Mała Panew?* (1939)³⁹.

6. Do powojennych publikacji z zakresu toponimii należą na przykład prace: **S. Urbańczyka**: *Walka o Solice i Chojnasty* (1947)⁴⁰, *O pochodzeniu nazwy Szczecin* (1948)⁴¹, *Polskość nazw miejscowych* (1950)⁴² i in.

Na szeroką skalę badania toponimiczne w naszym ośrodku rozwinął **K. Zierhoffer**. Pionierski charakter miała jego obszerna książka pt. *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza* (Wrocław 1957). Zawiera ona gruntownie przeanalizowany, bogaty materiał nazewniczy i wpływające z tej analizy cenne, trwałe wyniki dotyczące: genezy, klasyfikacji, rozwoju (historii) i układów geograficznych zbadanego zespołu nazw. Jest tu nawiązanie do problematyki odnoszącej się do historii osadnictwa na tym terenie.

Później zaczęły się pojawiać większe i mniejsze opracowania z zakresu toponimii i innych działów onomastyki. W rozwoju tej dyscypliny wyraźnie zaznaczyło się wzbogacanie problematyki językoznawczej problematyką przejętą z dyscyplin sąsiednich, takich jak: historia, socjologia z pragmatyką, geografia historyczna (w tym ujęcie stratygraficzne), psychologia i ujęcie kognitywne – szczególnie zaś w ostatnim czasie – problematyka kulturowa (por. nazwę onomastyka kulturowa).

Badania onomastyczne prowadzone w Poznaniu są wielokierunkowe i gruntowne, z uwzględnieniem przekształceń rozwojowych. Utrzymywany jest stały kontakt z innymi ośrodkami twórczymi w Kraju i za granicą.

Rezultatem wspomnianych studiów są liczne, znacznie zróżnicowane tematycznie i gatunkowo, dotyczące Polski i jej części oraz innych krajów publikacje naukowe. Przedmiotem opisu są, ogólnie biorąc, nazwy miejscowe i/lub terenowe, zazwyczaj w łącznym ujęciu diachronicznym i synchronicznym. Punktem wyjścia w klasyfikowaniu nazw geograficznych pod względem semantycznym jest – z reguły – mniej lub bardziej zmodyfikowany podział **W. Taszyckiego** (1946). Ogólnie rzecz ujmując, należy stwierdzić, że sprawa klasyfikacji semantycznej omawianych nazw nie jest w nauce polskiej do końca rozwiązana.

Zróżnicowane są też podziały formalne tych nazw. Uwzględnia się między innymi klasyfikację **S. Rosponda** (1957). Z nowszych klasyfikacji formalnych

³⁸ „Język Polski” 1938, 23, s. 1–6.

³⁹ „Język Polski” 1939, 24, s. 121–126.

⁴⁰ „Język Polski” 1947, 20, s. 46–50, 147, 176.

⁴¹ Szczecin, 1948, 29, s. 3.

⁴² *Ziemie Staropolskie*, 3. *Ziemia Lubuska*, pr. zbiorowa, Poznań 1950, s. 191–204.

stosuje się również podział na nazwy syntetyczne i analityczne (**Z. Zagórskiego**, 1984 (1986)).

Do ogólnych, syntetycznych prac należy publikacja **B. Walczaka**: *Dzieje języka a nazwy własne* (2004)⁴³.

Ukazały się także na przykład takie prace, jak: **K. Zierhoffera**: *Ze studiów nad toponomastyką Mazowsza: Sierpc* (1954)⁴⁴, *Błonie i błoń w polskich nazwach miejscowych i terenowych lądowych i wodnych* (1979)⁴⁵, *Proces substancywizacji wyrażeń przyimkowych w polskich nazwach terenowych i miejscowych* (1985)⁴⁶, *Formowanie się nazewnictwa od terminów na przykładzie wyrazu łęg* (Wrocław 1986), *Jeszcze raz o nazwie Śrem* (1991)⁴⁷ i in., **K. Zierhoffera i Z. Zierhofferowej**: *Nazwy miast Wielkopolski* (Poznań 1987), *Nazewnictwo zachodnioeuropejskie w piśmiennictwie i języku polskim (od czasów najdawniejszych do końca XV w.)* (1993)⁴⁸, *Przejmowanie nazewnictwa z narodowych języków zachodnioeuropejskich przez polszczyznę XVI wieku* (1994)⁴⁹, *Nazewnictwo zachodnioeuropejskie w dziele W.A. Łubieńskiego* (1996)⁵⁰, *Nazewnictwo zachodnioeuropejskie w Dykcyonarzyku geograficznym Franciszka Siarczyńskiego* (1997)⁵¹, *Nazewnictwo geograficzne w obszarze Niemiec w polszczyźnie* (1997)⁵², *Nazwy zachodnioeuropejskie w języku polskim a związki Polski z kulturą Europy* (Poznań 2000), *Polska a Europa w świetle nazw geograficznych* (Poznań 2007) i in. W zakończeniu książki *Polska a Europa w świetle nazw geograficznych* (s. 324) autorzy stwierdzają, że

[...] polskie nazewnictwo geograficzne od średniowiecza dowodzi przynależności Polski do Europy Zachodniej z racji związania się jej z kulturą łacińskojęzyczną, która łączyła kraje chrześcijańskie tej części Europy. W następnych okresach Polska czynnie uczestniczyła w wydarzeniach historycznych i procesach kulturowych, współtworząc ich wartości razem z innymi krajami Europy Zachodniej.

⁴³ *Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*, red. R. Mrózek, Katowice 2004, s. 29–45.

⁴⁴ „Język Polski” 1954, 34, s. 172–174.

⁴⁵ *Opuscula Polono-Slavica*, red. J. Safarewicz, Wrocław 1979, s. 429–437.

⁴⁶ „Slavia Occidentalis” 1985, 42, s. 117–125.

⁴⁷ *Onomastyka, historia języka, dialektologia. Księga pamiątkowa ku czci prof. dr. Henryka Borka*, „Zeszyty Naukowe WSP im. Powstańców Śląskich w Opolu. Seria Językoznawstwo” 1991, 13, s. 333–338.

⁴⁸ *Wpływy obce w nazewnictwie Polski*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica” 1993, 27, s. 363–373.

⁴⁹ „Onomastica” 1994, 39, s. 5–32.

⁵⁰ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1996, 3(23), s. 196–223.

⁵¹ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1997, 4(24), s. 166–181.

⁵² *Wort und Name im deutsch-slavischem Sprachkontakt*, Ernst Eichler von seinen Schülern und Freunden, Köln–Weimar–Wien 1997, s. 419–427.

K. i Z. Zierhofferowie, *Polska a Europa w świetle nazw geograficznych*, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza t. 32, Poznań 2007

Polska, znajdując się na pograniczu obu odłamów chrześcijaństwa i ich kultur, przekazywała różne elementy kultury zachodniej na wschód. Dotyczyło to m.in. szerzenia morfologicznych struktur łacińskich także w zakresie nazewnictwa. Z kolei sama wchłaniała, zwłaszcza na swoich kresach pierwiastki kultury wschodniej, w tym również nazewnictwo.

Kolejne publikacje to: **Z. Zierhofferowej**: *Nazwy podziałowe. Podstawa wyodrębnienia, charakterystyka i klasyfikacja* (1988)⁵³, *Nazwy typu Osiek Mały, Koźminek i inne derywowane od nazw miejscowych. Na przykładzie materiału z dawnego województwa kaliskiego* (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989), *Nazwy osad ołęderskich w dawnym województwie poznańskim* (2003)⁵⁴ i in., **A. Demartina**: *Oboczność sufiksalna -‘ov// -‘ev w nazwach miejscowych Wielkopolski* (1965)⁵⁵, *Oboczność sufiksalna -in// -ino*

⁵³ *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna* (Poznań 3–5 września 1985). *Księga referatów*, op. cit., s. 289–295.

⁵⁴ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2003, 10(30), s. 261–293.

⁵⁵ „Slavia Occidentalis” 1965, 25, s. 15–29.

w nazwach miejscowych Wielkopolski (1967)⁵⁶, *Oboczność sufiksalna -sk//-sko w nazwach miejscowych Wielkopolski* (1968)⁵⁷, **Z. Zagórskiego**: *Nazwy miejscowe dawnego województwa brzesko-kujawskiego* (1965)⁵⁸, *Nazwy terenowe z kilku wsi w Złotowskiem (woj. koszalińskie)* (1972)⁵⁹, *Nazwy terenowe z kilku wsi w Bydgoskiem i Poznaniu* (1974)⁶⁰, *O podziałach nazw terenowych* (1984 [1986])⁶¹ i in. W tej ostatniej pracy wydzielono z punktu widzenia formalnego dwa układy nazw terenowych (dotyczy to także nazw miejscowych): *A* – wyższy, ogólny i *B* – niższy, szczegółowy, otwarty (z wieloma elementami zmiennymi, zwłaszcza na niższych poziomach; z uwzględnieniem w pełni specyfiki nazewnictwa terenowego (i miejscowego) danego obszaru) (op. cit., s. 53). W układzie *A* występują:

- nazwy syntetyczne (np. *Czubatka, Staropole* itp.),
- nazwy analityczne (np. *Pod Lasem, Borowe Błota* itp.) (op. cit., s. 53–54).

W układzie *B* mogą się znaleźć między innymi nazwy syntetyczne wyodrębnione ze względu na różne techniki słowotwórcze tworzące te nazwy itp. (op. cit., s. 54).

Z podziałem formalnym (strukturalnym) ściśle łączy się określony podział znaczeniowy, nadrzędny w stosunku do klasyfikacji formalnej.

Na uwagę zasługują też publikacje **M. Kornaszewskiego**: *Nart, Narty w polskich nazwach miejscowych i terenowych* (1968)⁶², *Dolnołużyckie nazwy dróg* (1980)⁶³, *Nazwy zestawione w dolnołużyckiej mikrotoponimii powiatu chociebuskiego* (Poznań 1983), *W sprawie klasyfikacji nazw terenowych. Uwagi i propozycje* (1986)⁶⁴. Autor, podsumowując, pisze:

Wydaje się, że omówione cztery grupy nazw: topograficzne – lokalizujące i charakteryzujące, dzierżawcze, gospodarcze oraz okolicznościowe obejmują najczęstsze rodzaje motywacji semantycznej nazw terenowych; możliwe jednak, że bogatszy materiał spowoduje konieczność wyodrębnienia jeszcze jakiejś grupy, a już z pewnością uwzględnienia innych jeszcze rodzajów motywacji szczegółowej (op. cit., s. 14).

⁵⁶ „Slavia Occidentalis” 1967, 26, s. 25–35.

⁵⁷ „Slavia Occidentalis” 1968, 27, s. 57–62.

⁵⁸ „Onomastica” 1965, 10, 1/2, s. 159–175.

⁵⁹ „Onomastica” 1972, 17, 1/2, s. 27–50.

⁶⁰ „Slavia Occidentalis” 1974, 31, s. 183–192.

⁶¹ „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Filologia Polska. Prace Językoznawcze” 1984 [wyd. w r. 1986], 10, s. 51–56.

⁶² „Slavia Occidentalis” 1968, 27, s. 101–110.

⁶³ „Lětopis Instituta za serbski ludospyt”, Rjad A, c. 27/2, Budyšin 1980, s. 176–194.

⁶⁴ „Onomastica” 1986, 30, s. 5–15.

Główną zaletą tej klasyfikacji znaczeniowej jest – zdaniem **M. Kornaszewskiego** – „jednorodność zasady podziału i konsekwencja w jej stosowaniu” (ibidem). **M. Kornaszewski** napisał też artykuł o ogólniejszym charakterze pt. *Funkcjonowanie nazw geograficznych na różnych szczeblach wspólnoty komunikatywnej* (1988)⁶⁵ i in.

Prace innych autorów to: **T. Zdancewicza**: *Nazwy terenowe i miejscowe z litewskimi apelatywami geograficznymi* balà, brastà, raĩstas, lankà, pieva na Suwalszczyźnie (1984)⁶⁶, *Litewskie deminutywne nazwy terenowe i miejscowe na Suwalszczyźnie i zmiany w nich zachodzące w procesie polonizacji* (1989)⁶⁷, *Nazwy terenowe i miejscowe z apelatywem geograficznym biel na Suwalszczyźnie* (1989)⁶⁸, *Suwałki – pochodzenie i znaczenie nazwy* (2005)⁶⁹, **J. Chojnackiego**: *Nazwy terenowe w północno-zachodniej części województwa konińskiego* (Poznań 1995), *Nazwy terenowe na pograniczu wielkopolsko-kujawskim* (Poznań 2002), **E. Grzelakowej**: *Nazwy terenowe w formie wyrażen przyimkowych* (1997)⁷⁰, **M. Rutkiewicz-Hanczewskiej**: *Nazwy terenowe i miejscowe w gminie Miedzichowo (woj. gorzowskie)* (Poznań 1997), *Sposoby tworzenia wielkopolskich nazw osad olęderskich* (2001)⁷¹, *Mechanizmy adaptacyjne wielkopolskich nazw osad olęderskich* (2001)⁷², *Toponimia środkowozachodniej części województwa wielkopolskiego (Gminy: Kuślin, Lwówek, Nowy Tomyśl, Opalenica)* (Poznań 2002).

Ogólniejszej problematyki o charakterze socjolingwistycznym dotyczy artykuł **E. Grzelakowej** pt. *Socjolingwistyczne aspekty badań onomastycznych [toponimia i antroponimia]* (1997)⁷³, a problematyki kognitywistycznej artykuł teje pt. *Toponim jako element językowego obrazu świata* (2002)⁷⁴.

Ogólniejszy charakter ma też zasługująca na uwagę, szczególnie z punktu widzenia metodologicznego, publikacja **M. Rutkiewicz-Hanczewskiej** pt. *Na-*

⁶⁵ V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, Poznań 3–5 września 1985, op. cit., s. 177–182.

⁶⁶ *Studia nad gwarami Białostoczczyzny. Morfologia i słownictwo*, red. E. Smułkowa, J. Maryniakowa, Warszawa 1984, s. 123–177.

⁶⁷ *Polszczyzna północno-wschodnia. Metodologia badań językowych*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989, s. 139–142.

⁶⁸ *Studia językowe z Białostoczczyzny. Onomastyka i historia języka*, red. J. Maryniakowa, E. Smułkowa, Warszawa 1989, s. 55–107 + mapa.

⁶⁹ „Acta Baltico-Slavica” 2005, 29, s. 9–37.

⁷⁰ *Studia pragmatyngwistyczne*, red. J. Porayski-Pomsta, H. Zgólkowa, Warszawa 1997, s. 33–37.

⁷¹ *Toponimia i oronimia*, red. A. Cieślíkowa, B. Czopek-Kopciuch, Kraków 2001, s. 155–168.

⁷² „Onomastica” 2001, 46, s. 77–85.

⁷³ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 1997, 2, s. 108–114.

⁷⁴ *Język polski. Współczesność, historia*, 2, op. cit., s. 47–55.

zwa własna jako tekst (2006)⁷⁵. Zawarte w niej ustalenia zostały z powodzeniem zastosowane na przykład w pracy o nazwach terenowych Poznania⁷⁶. Do tej grupy publikacji należy też artykuł tejże autorki pt. *Intertekstualny dyskurs nazewniczy we współczesnej przestrzeni miejskiej* (2008)⁷⁷.

7. Spośród prac toponomastycznych wyodrębniam tu prace dotyczące urbanonomii. Chodzi o takie publikacje poznańskich językoznawców, jak np.: **S. Mikołajczaka** i **J. Pietrzyka**: *Problematyka nazewnictwa ulic miasta Poznania* (1978)⁷⁸, **K. Zierhoffera**: *Nazwy ulic i placów Ostrowa Wielkopolskiego* (1989)⁷⁹, **E. Kownackiego**: *Społeczne i polityczne uwarunkowania nazewnictwa poznańskich ulic* (1994)⁸⁰, **M. Kornaszewskiego**: *Hybrydalne nazwy poznańskich przedsiębiorstw* (1994)⁸¹, *Odliterackie nazwy miejskie* (1995)⁸², **Z. Zagórskiego**: *Wybrane problemy dotyczące badań nazewnictwa miejskiego* (1995)⁸³, *O nazewnictwie miejskim Konina* (1999)⁸⁴, *W sprawie klasyfikowania urbanonomów (na materiale poznańskim)* (2002)⁸⁵, *O niektórych zmianach w nazewnictwie Poznania po 1918 roku* (2005)⁸⁶, *O potrzebie szerokiego badania miejskich nazw geograficznych* (2005)⁸⁷, **M. Rutkiewicza**: *Semantyka nazw*

---

⁷⁵ „Polonica” 2006, 26–27, s. 299–317.

⁷⁶ M. Rutkiewicz-Hanczewska, *Nazwy terenowe*, w: *Nazewnictwo geograficzne Poznania. Zbiór studiów*, red. Z. Zagórski, Poznań 2008, s. 167–423.

⁷⁷ *Spisane słowa, formy i myśli. Prace ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Zagórskiemu w 80. rocznicę urodzin*, red. M. Graf, S. Mikołajczak, Poznań 2008, s. 89–99.

⁷⁸ *Materiały sympozjum naukowo-technicznego na temat „Geodezja w gospodarce miejskiej na przykładzie miasta Poznania”*, Poznań 1978, s. 1–24.

⁷⁹ *Nazewnictwo miejskie*, Prace Wydziału Nauk Humanistycznych – Bydgoskie Towarzystwo Naukowe. Seria B 1989, 18, s. 55–65.

⁸⁰ *Język a współczesne społeczeństwo polskie. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej dla uczczenia 75. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości (9 i 10 listopada 1993 r.)*, red. Z. Zagórski, Poznań 1994, s. 19–27.

⁸¹ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1994, 1(21), s. 85–91.

⁸² *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny, 2, Materiały III Kolokwium Językoznawczego, Skrzynki 13–16 września 1993*, red. M. Białoskórska, A. Belchnerowska, Szczecin 1995, s. 251–258.

⁸³ *Język polski – historia i współczesność. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej dla uczczenia 75. rocznicy powstania Uniwersytetu im. A. Mickiewicza*, red. Z. Krążyńska, Z. Zagórski, Prace Komisji Językoznawczej 1995, 23, s. 157–167.

⁸⁴ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 1999, 5, 2, s. 199–205.

⁸⁵ *Język polski. Współczesność, historia*, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin 2002, 2, s. 91–99.

⁸⁶ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 2005, 14, s. 97–104.

⁸⁷ *Język polski. Współczesność, historia*, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin 2005, 5, s. 121–129.

poznańskich aptek (2000)⁸⁸, *Nazewnictwo poznańskich młynów wodnych a współczesna onomastyka miasta* (2003)⁸⁹, **E. Grzelakowej**: *Grzybowo, Cierpięgi, Kareja... historia ukryta w nazwach. Toponimia miasta Gniezna oraz gmin Gniezno i Niechanowo* (Gniezno 2006), **K. Banderowicz**: *Co nieco, Pralinka, Dom Łakoci – o nazwach poznańskich kawiarni i cukierni* (2009)⁹⁰.

Na uwagę zasługują też na przykład następujące artykuły **M. Rutkiewicz-Hanczewskiej**: *Przestrzeń późnonowoczesnego Poznania w ujęciu onomastycznym* (2006)⁹¹, *Intertekstualny dyskurs nazewniczy we współczesnej przestrzeni miejskiej* (2008)⁹². Problematyki urbanonimicznej dotyczą też publikacje **M. Graf** pt. *Nazwy poznańskich fortyfikacji* (2005)⁹³ i *Nazwy obiektów sakralnych* (2007)⁹⁴.

Wymienić należy również publikację pt. *Nazewnictwo geograficzne Poznania. Zbiór studiów*, redakcja naukowa **Z. Zagórski** (Poznań 2008). Zawarte tu prace to: **Z. Zagórskiego**: *Wprowadzenie, Nazwy części miasta (dzielnic, osiedli, wsi, osad miejskich) i wybrane wyniki badań*, **M. Rutkiewicz-Hanczewskiej**: *Nazwy terenowe* [w tym m.in. nazwy obiektów wodnych], **J. Chojnackiego**: *Nazwy ciągów i obiektów komunikacyjnych (ulic, alei, placów, mostów itp.)*, **M. Graf**: *Nazwy budowli i miejsc wydzielonych*, **J. Padalaka**: *Słownik potocznego nazewnictwa geograficznego*. Zawarty w tej pracy znacznie zróżnicowany materiał językowy ukazuje w szerokim zakresie charakteryzujący się dynamizmem rozwojowym układ nazw geograficznych rozszerzającej się przestrzeni miejskiej Poznania w wielowiekowej, rekonstruowanej przeszłości i we współczesności.

W związku z wprowadzeniem do badań poza problematyką językoznawczą także problematyki: historycznej, socjologicznej, geograficznohistorycznej, psychologicznej i kulturowej wnioski wypływające z wielostronnej analizy materiału nazewniczego są lepiej podbudowane.

Miasto traktuje się jako istniejącą w określonej przestrzeni, wewnętrznie powiązaną (spójną), ulegającą przebudowie całość, konstrukcję, wspólnotę miejską. Odnoszące się do tej konstrukcji nazewnictwo geograficzne tworzy otwarty, zmieniający się zbiór mający znamiona systemu. Wszystko zdaje się

⁸⁸ „Język Polski” 2000, 80, 3–4, s. 185–196.

⁸⁹ *Metodologia badań onomastycznych*, red. M. Biolik, Olsztyn 2003, s. 580–591.

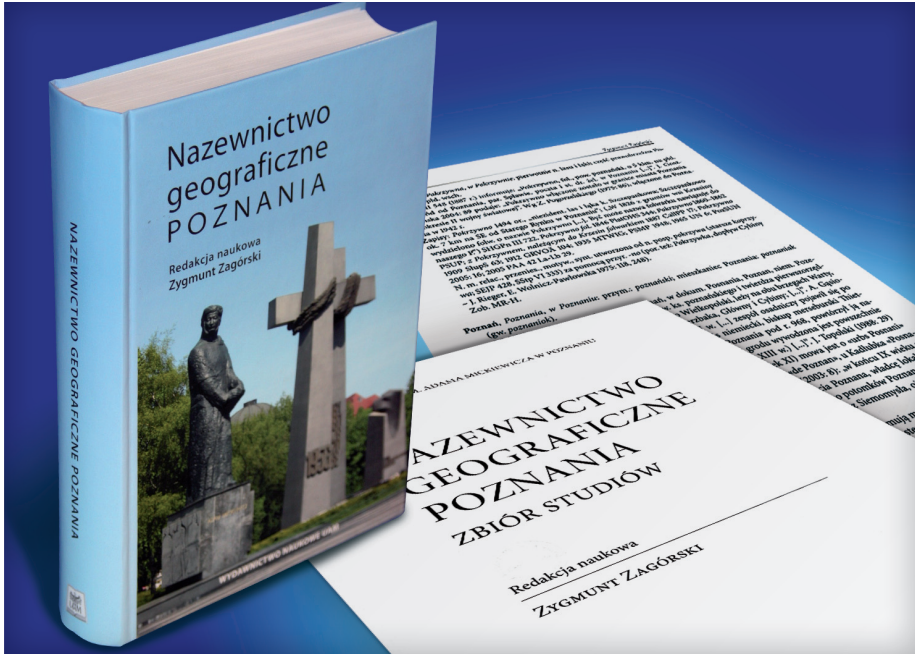
⁹⁰ *Język – biznes – media*, Prace Komisji Językoznawczej Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego 2009, 19, s. 121–128.

⁹¹ *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji*, red. A. Naruszewicz-Duchlińska, M. Rutkowski, Olsztyn 2006, s. 128–135.

⁹² *Spisane słowa, formy i myśli. Prace ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Zagórskiemu w 80. rocznicę urodzin*, op. cit., s. 87–97.

⁹³ *Język polski. Współczesność, historia*, op. cit., 5, s. 133–140.

⁹⁴ *Poznańskie Spotkania Językoznawcze 2007*, 16, s. 25–32.

Nazewnictwo geograficzne Poznania. Zbiór studiów, red. Z. Zagórski,
Wyd. UAM, Poznań 2008

wskazywać na to, że wspomniane nazewnictwo zdolne jest w danym czasie w wystarczającym stopniu obsługiwać komunikację społeczną, osiągając w procesie rozwojowym dla danej fazy stan optymalny.

Rozszerzenie badań urbanonimicznych pozwoliłoby w pełni zastosować razem z innymi metodami metodę konfrontatywno-kontrastywną, głównie w ujęciu typologicznym.

8. Przedwojenne prace z zakresu hydronimii to np.: **M. Rudnickiego**: *Odra i Drawa* (1927)⁹⁵, *Wda i Wisła* (1927)⁹⁶, *Gopło* (1928)⁹⁷, *Studia nad nazwami rzek lechickich. Odra i jej ujścia* (1936)⁹⁸ i in., ks. **S. Kozierowskiego**: *Nazwy rzeczne w Lechii przybałtyckiej i w przyległych częściach Słowiańszczyzny północno-zachodniej, 2. Nazwy na -awa i -ew/-wa* (Poznań 1931). Hydronimii dotyczą też powojenne prace: **M. Rudnickiego**, na przykład: *Łaba i Odra*

⁹⁵ „Slavia Occidentalis” 1927, 6, s. 370–388.

⁹⁶ „Slavia Occidentalis” 1927, 6, s. 315–342.

⁹⁷ „Slavia Occidentalis” 1928, 7, s. 505–507.

⁹⁸ „Slavia Occidentalis” 1936, 15, s. 46–101.

(1956)⁹⁹, **M. Kornaszewskiego**: *Nazewnictwo Jeziora Powidzkiego* (Poznań 1965), *Przymiotnikowe nazwy jezior od nazw miejscowości w Wielkopolsce* (1973)¹⁰⁰, *Nazwy stawów Karpnik, Karpniki w Wielkopolsce* (1976)¹⁰¹, *Nazewnictwo Jeziora Chrzypskiego* (1980)¹⁰², *Z problematyki mikrohydronimii* (1994)¹⁰³, **Z. Zagórskiego**: *Nazwy kilku jezior oraz ich części w powiecie złotowskim* (1965)¹⁰⁴ i in., także objaśnienia nazw obiektów wodnych w artykule **Z. Zagórskiego**: *Nazwy terenowe z kilku wsi w Bydgoskiem i Poznańskiem* (1974)¹⁰⁵ oraz w publikacji **Z. Sobierajskiego**: *Nazwy toni rybackich jeziora Gopło* (1979/1980)¹⁰⁶.

9. Z zakresu oronimii ukazał się na przykład artykuł **K. Zierhoffer**a i **Z. Zierhofferowej** pt. *Apelatyw góra w oronimii oraz uwagi o polskich nazwach gór Europy i świata* (2001)¹⁰⁷.

10. Na uwagę zasługuje też publikacja **K. i Z. Zierhofferów** dotycząca choronimów: *Choronimy w formie zestawień w polszczyźnie* (2003)¹⁰⁸.

11. **A. Demartin, M. Kornaszewski i Z. Zagórski** zebrali (w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia) materiał toponomastyczny (woj. poznańskie i koszalińskie) dla Komisji Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych przy Prezesie Rady Ministrów.

12. Można by przyjąć, że działem onomastyki z pogranicza językoznawstwa i literaturoznawstwa jest onomastyka literacka (stylistyczna). Z prac poznańskich specjalistów trzeba tu wymienić na początku publikację **W.R. Rzepki** pt. *Z zagadnień nazewnictwa stylistycznego Szubrawców na podstawie Wiadomości Brukowych 1816–1922* (1961)¹⁰⁹. W ośrodku poznańskim największe osiągnięcia badawcze w tym zakresie ma **I. Sarnowska-Gieffing**. Opublikowała ona z tego zakresu wiele prac. Na przykład: *Nazwy własne*

⁹⁹ „Onomastica” 1956, 2, s. 95–102.

¹⁰⁰ „Studia Polonistyczne” 1973, 1, s. 33–43.

¹⁰¹ „Studia Polonistyczne” 1976, 3, s. 47–49.

¹⁰² „Studia Polonistyczne” 1980, 7, s. 29–35.

¹⁰³ „Slavia Occidentalis” 1994, 51, s. 43–47.

¹⁰⁴ „Slavia Occidentalis” 1965, 25, s. 193–201.

¹⁰⁵ „Slavia Occidentalis” 1974, 31, s. 183–192.

¹⁰⁶ „Studia Polonistyczne” 1979(1980), 7, s. 159–170.

¹⁰⁷ *Toponimia i oronimia*, op. cit., s. 313–322.

¹⁰⁸ *Metodologia badań onomastycznych*, op. cit., s. 409–419.

¹⁰⁹ „Językoznawca. Studenckie ogólnopolskie pismo językoznawcze”, 1961, 6, s. 78–99.

w utworach Adolfa Dygasińskiego (1977)¹¹⁰, *Nazewnictwo w nowelach i powieściach polskich okresu realizmu i naturalizmu* (Poznań 1984), *Funkcje nazewnictwa w satyrze staropolskiej* (1993)¹¹¹, *Onomastyka w metatekstowych fragmentach siedemnastowiecznej satyry mieszczańskiej* (1994)¹¹², *Funkcja intertekstualna onomastyki w satyrze* (1995)¹¹³, także obszerna publikacja pt. *Od onimu do gatunku tekstu. Nazewnictwo w satyrze polskiej do 1820 roku* (Poznań 2003), w której czytamy między innymi o nowszym stanie badań funkcji nazewnictwa w utworach literackich.

Przegląd badań onomastyki literackiej ujawnia – pisze autorka – zarówno stan dotychczasowy (dominujący nurt funkcjonalny) i żywe tendencje (nurt tekstowy, pragmatyczny), jak i „zaniechania”. Do pilnych zadań w tej dziedzinie – sygnalizowanych od lat – zalicza się konieczność dokonywania syntez. Oczywiście przyczyną braku tychże pozostaje fakt, iż „genom” literackiej onomastyki ciągle znany jest nam fragmentarycznie. Na swoje opracowania czeka jeszcze wielu ze znakomych przedstawicieli literatury polskiej. Istnieją epoki, prądy, szkoły, których onomastyka nie została dotąd opracowana. Jako szczególnie rażący ujawnia się tu niedostatek badań nazewnictwa dawnej literatury polskiej. Również systematyczne badania onomastyki gatunków literackich mieszczą się ciągle w sferze postulatów (op. cit., s. 37).

Dalsze prace wspomnianej autorki to np.: *Onomastyka literacka – integracja językoznawstwa i literaturoznawstwa* (2003)¹¹⁴, *Onomastyka literacka wobec współczesnej stylistyki* (2004)¹¹⁵, *Literary Onomastics in Poland: A survey of Polish research and its perspectives* (2005)¹¹⁶, *Onomastyka literacka dziś – przełomy czy kontynuacje* (2007)¹¹⁷ i in. Poruszono tu między innymi problem statusu tego, co nosi nazwę onomastyki literackiej. Rzecz nie jest dotychczas rozwiązana. Kwestią zasadniczą jest, czy tzw. onomastyka literacka mająca wiele elementów należących do pogranicza językoznawczo-literaturoznawczego jest w sumie dziedziną językoznawczą czy literaturoznawczą. Można

¹¹⁰ „Onomastica” 1977, 22, s. 201–233.

¹¹¹ *Onomastyka literacka*, op. cit., s. 101–106.

¹¹² *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, 1, red. M. Białoskórska, S. Kania, Szczecin 1994, s. 181–194.

¹¹³ *Język polski – historia i współczesność. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej dla uczczenia 75. rocznicy powstania Uniwersytetu im. A. Mickiewicza*, op. cit., s. 89–97.

¹¹⁴ *Metodologia badań onomastycznych*, op. cit., s. 435–446.

¹¹⁵ *Nazwy mówią*, red. M. Pająkowska-Kensik, M. Czachorowska, Bydgoszcz 2004, s. 23–31.

¹¹⁶ „Onoma”. International Council of Onomastic Sciences, 40, Uppsala 2005, s. 357–372.

¹¹⁷ *Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze*, red. A. Cieślukowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek, Kraków 2007, s. 559–572.

dodać, że obecna praktyka wskazywałaby na większe zaangażowanie badaniem formy i funkcji nazw w utworach artystycznych ze strony językoznawców niż literaturoznawców.

Omawiane studia wzbogacają się o nowsze ustalenia w obrębie literaturoznawstwa (z zakresu poetyki, tzw. komunikacji literackiej i stylistyki literackiej), uwzględniają w szerokim zakresie różnicowanie genologiczne. Z drugiej strony dochodzą zagadnienia związane z nowszymi ustaleniami w obrębie onomastyki (np. kwestie dotyczące tzw. onomastyki kulturowej), teorii tekstu i stylistyki językoznawczej. Interesujący nas tu materiał nazewniczy ma, naturalnie, różną rangę i różną wartość w określonym tworzywie językowym utworów literackich reprezentujących rozmaity poziom artystyczny. To wszystko określa potrzebę i zasięg omawianych badań.

W tym kontekście należy też wymienić publikacje: **M. Rybki**: *Funkcje stylistyczne nazw własnych* (1995)¹¹⁸ i **M. Graf** np.: *Bohaterowie są bezimienni. O bezimienności jako nierozpoznanym problemie onomastyki literackiej* (2002)¹¹⁹, *Czas, przestrzeń i nazwy. Nowe ujęcie problemu funkcji lokalizacyjnej nazewnictwa literackiego* (2003)¹²⁰, *Granice deskrypcji* (2005)¹²¹, *Onomastyka na usługach socrealizmu. Antroponimia w literaturze lat 1949–1955* (Poznań 2006).

13. Na uwagę zasługuje również artykuł **M. Rutkiewicz** pt. *Onomastyczny status irconimów* (1999)¹²². Autorka informuje:

„Irconimy reprezentują pewną kategorię nomen personale. Nazywają osoby korzystające z komputerowego programu IRC. [...] Pełni on funkcję swego rodzaju ulepszonego telefonu” (op. cit., s. 117).

Według **M. Rutkiewicz**,

„irconimy stanowią [...] odrębną grupę nazw osobowych, znajdującą się na pograniczu przezwisk i pseudonimów” (op. cit., s. 123).

14. Najwięcej udało się osiągnąć w zakresie szeroko rozumianej toponimii (łącznie z hydronimią). Od początku istnienia naszego Uniwersytetu ten dział

¹¹⁸ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1995, 2(22), s. 79–101.

¹¹⁹ *Język polski. Współczesność, historia*, op. cit., 2, s. 25–37.

¹²⁰ „Onomastica” 2003, 48, s. 17–27.

¹²¹ *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, „Studia Językoznawcze” 2005, 4, s. 105–115.

¹²² „Onomastica” 1999, 44, s. 117–123.

onomastyki był na pierwszym planie. Początkowo było to związane ze strategicznymi niejako badaniami pradziejów i dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej w poznańskim ośrodku naukowym. Sporo uczyniono też w zakresie antroponomimii łącznie z etnonimią.

Po wojnie obok tego nurtu badawczego wytworzyły się inne nurty i kierunki badań. Gruntownej zmianie uległa orientacja badawcza i metodologia badań onomastycznych. Polegało to między innymi na ustaleniu językoznawczych klasyfikacji materiału nazewniczego (i ich doskonaleniu), a także na przykład na wprowadzeniu do badań onomastycznych problematyki heteronomicznej. Zaczęto uprawiać na szerszą skalę w naszym ośrodku także inne działy onomastyki, w tym tzw. onomastykę literacką.

W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat Poznań wyrobił sobie opinię jednego z najważniejszych ośrodków badań nazewniczych w Polsce.

Współczesny język ogólnopolski

1. Współczesny język ogólnopolski jest przedmiotem wielu, głównie powojennych, opracowań poznańskich specjalistów. Zainteresowań badawczych jest bardzo dużo. Są one wielokierunkowe, podobnie zresztą jak w innych ośrodkach akademickich w Polsce. W naszym polonistycznym ośrodku na ogół utrzymuje się właściwa proporcja między badaniami synchronii i diachronii językowej, z zaznaczającą się tendencją do zwiększania się zainteresowania współczesnym językiem ogólnopolskim – w różnych jego odmianach formalno-funkcjonalnych i stylach – oraz jego funkcjonowaniem i rozwojem w różnych warunkach wewnętrznych (systemowych) i zewnętrznych (psychicznych, kulturowych i cywilizacyjnych, społecznych, politycznych, technologicznych), z utrzymywaniem się głównie w obrębie werbocentryzmu. Konieczne jest nowsze wyjście poza tę zasadę i badanie niewerbalnej komunikacji społeczno-kulturowej.

Zdaniem **S. Urbańczyka**,

[...] polonistyka językoznawcza była [w Polsce w latach 1919–1939] przede wszystkim historyczną i dialektologiczną. Do tych działów należy większość ogłoszonych prac i najwięcej uczonych nimi się zajmowało [...]. Współczesnym językiem literackim zajmowano się mało¹.

Ta uwaga odnosi się między innymi także do poznańskiej przedwojennej polonistyki językoznawczej.

Charakterystyczne – pisze dalej **S. Urbańczyk** – że *Gramatyka języka polskiego* (1923) **Szobera** łączyła opis współczesnej polszczyzny z wiadomościami z gramatyki historycznej; do tego stopnia trzymano się historii (op. cit., s. 242).

Było to typowe dla założeń młodogramatycznych.

---

¹ S. Urbańczyk, *Dwieście lat polskiego językoznawstwa (1751–1950)*, Kraków 1993, s. 241.

W procedurze badawczej poznańskich językoznawców polonistów nawiązywano po wojnie – ogólnie biorąc – do założeń metodologicznych praskiej szkoły strukturalistycznej z uwzględnieniem interpretacji funkcjonalnej (por.

Henryk Ułaszyn

np. wcześniejszy kontakt z tą szkołą **H. Ułaszyna** i jego publikację pt. *Laut, Phonema, Morphonema* (1931))². Na uwagę zasługuje wprowadzenie przez **H. Ułaszyna** do językoznawstwa pojęcia i terminu *morfonema (morfonem)*.

Wspomnianemu strukturalno-funkcjonalnemu kierunkowi badań współczesnego języka ogólnopolskiego towarzyszą w naszym ośrodku, w ciągu kilkudziesięciu powojennych lat, podobnie jak gdzie indziej, rozmaite w miarę potrzeby, w celu wzbogacania i uściślenia wyników postępowania badawczego nawiązania do innych dyscyplin. Wprowadza się na grunt językoznawstwa w dość szerokim zakresie heteronomiczną problematykę, niektóre przydatne rozwiązania, niekiedy też metodę badawczą. Ta procedura interdyscyplinarna jest współcześnie zjawiskiem stałym, dającym dobre rezultaty.

Wchodzące tu w grę dyscypliny naukowe to: filozofia (w tym szczególnie teoria wartości), semiotyka, literaturoznawstwo, kulturoznawstwo, matematyka (np. statystyka), a także cały zespół dyscyplin pogranicznych: pragmatyka językowa (pragmalingwistyka), socjolingwistyka, etnolingwistyka (lingwistyka antropologiczna), psycholingwistyka, neurolingwistyka. Niektórzy specjaliści wprowadzają metodologię z zakresu lingwistyki kognitywnej. Uwzględnia się też w niektórych badaniach tzw. gramatykę komunikacyjną i kulturową teorię języka.

Zaznaczyło się dość duże zróżnicowanie paradygmatów badawczych. Szeroka jest skala szczegółowych rozwiązań metodologicznych odpowiadających wytworzonemu w ciągu kilkudziesięciu lat rozległemu polu badań.

W naszym ośrodku polonistycznym nie przyjęła się koncepcja gramatyki transformacyjno-generatywnej.

Proces formalizacji opisu językoznawczego nie jest w sumie w naszych pracach zaawansowany. Wiele jest w tym zakresie do zrobienia. Należy pamiętać także o naturalnych granicach tego procesu.

W tym kontekście na uwagę zasługują takie stwierdzenia i wypływające z tego realizacje, jak na przykład to zawarte w publikacji młodszych autorów

² „Travaux du cercle linguistique de Prague” 1931, 4, s. 51–61.

– P. Nowaka, P. Nowakowskiego i P. Wiatrowskiego pt. *Cyfryzacja w badaniach lingwistycznych* (2004)³:

Trudno wyobrazić sobie językoznawstwo współczesne – piszą autorzy – bez technologii cyfrowej. Zależności między wszystkimi cechami językowymi dającymi się ująć liczbowo powinny zostać sformułowane w postaci określonych funkcji. Pozwalamy sobie wyrazić skromną nadzieję, że takie synergetyczne ujęcie przyczyni się do coraz precyzyjniejszego formułowania prawidłowości rządzących językiem naturalnym, a co za tym idzie – zbliżenia lingwistyki do innych nauk przyrodniczych (op. cit., s. 41).

Obecnie zwiększa się zainteresowanie lingwistyką tekstu (tekstologią lingwistyczną) w rozumieniu: całościowe i ewentualnie też komparatywne badanie struktur wypowiedzi językowych oraz ich właściwości i funkcji z uwzględnieniem czynników zewnętrznych.

Wszystko to bardzo rozszerza pole obserwacji twórczej, wchodzi w obręb współczesnego językoznawstwa otwartego (zewnętrznego). Jest to – ogólnie rzecz biorąc – zgodne z tendencjami rozwojowymi językoznawstwa współczesnego.

Zdecydowanie przeważają ilościowo prace językoznawcze o charakterze teoretyczno-materiałowym i materiałowym nad pracami teoretycznymi.

Podane wyżej uwagi odnoszą się do wszystkich rozdziałów, w których dokonuję przeglądu badań i związanych z nimi publikacji dotyczących polszczyzny ogólnej.

2. O rozległych badaniach składniowo-stylistycznych w naszym ośrodku piszę w innym miejscu (zob. s. 88–90). Tutaj podaję przykładowo publikacje dotyczące składni języka ogólnopolskiego. Jest to na przykład przedwojenna publikacja **E. Klicha**: *Dwa wypadki kontaminacji syntaktycznej w języku polskim* (1934)⁴. W powojennych badaniach składni współczesnej języka ogólnopolskiego punktem wyjścia w poznańskim ośrodku polonistycznym były koncepcje i terminologia syntaktyczna **Z. Klemensiewicza** (składnia semantyczna), mieszczące się w założeniach metodologicznych strukturalizmu funkcjonalnego. Przedmiot badań, zgodnie ze wspomnianymi koncepcjami, obejmuje także syntaktyczne stosunki nawiązania zewnętrznego („wyjście poza zdanie”, *Slavia*, 1949, 19), zatem zróżnicowane relacje składniowe w rozmaicie skonstruowanych (jakościowo i ilościowo), pełniących różne funkcje w tekstach.

³ *Cyfryzacja w procesach komunikowania*, red. W. Krzemińska, P. Nowak, Poznań 2004, s. 35–43.

⁴ „*Slavia Occidentalis*” 1934, 13, s. 9–21.

Do powojennych opracowań składniowych należą np.: **Z. Zagórskiego**: *O pewnym typie wypowiedzeń z jak* (1968)⁵, *Jeszcze o wypowiedzeniach okolicznikowych względu* (1973)⁶, **S. Bąby** i **S. Mikołajczaka**: *O orzeczeniu szeregowym* (1974)⁷.

Stronę modalną zróżnicowanych gatunkowo tekstów i konstrukcji składniowych bada **R. Łapa**. Podaję w wyborze kilka jej publikacji: *Czasownik móc i predykatyw można w wypowiedziach impresywnych oraz pytaniach* (1997)⁸, *Predykatywne wyrażenie modalne mieć w prasie polskiej* (1998)⁹, *O deontycznym znaczeniu konstrukcji z czasownikiem musieć i z predykatywem należy* (2001)¹⁰, *Predykatywne wyrażenia modalne z bezokolicznikiem we współczesnej polskiej prasie* (Poznań 2003).

Rzadziej opracowywanej składni współczesnej polszczyzny mówionej dotyczą prace: **H. Bułczyńskiej-Zgólkowej**: *O syntaktycznej segmentacji tekstu mówionego* (1976)¹¹, **H. Zgólkowej**: *O użyciu niektórych wyrażeń przyimkowych w mówionej odmianie współczesnej polszczyzny (na przykładzie „w ogóle” i „po prostu”)* (1978)¹², *Funkcje syntaktyczne przyimków i wyrażeń przyimkowych we współczesnej polszczyźnie mówionej* (Poznań 1980).

3. Stosunkowo mało interesowano się (w naszych zakładach) jako przedmiotem badań fleksją i fonologią współczesnego języka ogólnopolskiego.

Fleksji dotyczą na przykład prace: **H. Ułaszyna**: *O rodzaju rzeczowników kometa i planeta* (1930), *Wawel – na Wawlu* (1939)¹³, **Z. Zagórskiego**: *Investigating contemporary declension of Polish nouns* (1977)¹⁴, *On some problems of Polish noun declension* (1980)¹⁵. W obu pracach zastosowano obok ujęcia jakościowego także ujęcie ilościowe – wskaźnik fleksyjności rzeczowników. W artykule pt. *O badaniach fleksji z zastosowaniem metody ilościowej* (1999)¹⁶ **Z. Zagórski** przedstawił wyniki analizy materiału czeskiego i polskiego, wprowadzając poza wspomnianą metodą ilościową (wskaźnik fleksyjności

⁵ „Slavia Occidentalis” 1968, 27, s. 305–307.

⁶ „Poradnik Językowy” 1973, 9, s. 549–552.

⁷ „Poradnik Językowy” 1974, 3, s. 117–128.

⁸ „Poznańskie Studia Językoznawcze. Seria Językoznawcza” 1997, 4(24), s. 114–131.

⁹ „Poznańskie Studia Językoznawcze. Seria Językoznawcza” 1998, 5(25), s. 83–92.

¹⁰ „Poznańskie Studia Językoznawcze. Seria Językoznawcza” 2001, 8(28), s. 73–85.

¹¹ „Studia Polonistyczne” 1976, 2, s. 207–212.

¹² *Studia nad składnią polszczyzny mówionej*, red. T. Skubalanka, Wrocław 1978, s. 195–202.

¹³ „Język Polski” 1939, 24, s. 23–24.

¹⁴ „Kwartalnik Neologiczny” 1977, 24, 2–3, s. 447–451.

¹⁵ „Lingua Posnaniensis” 1980, 23, s. 215–221.

¹⁶ *Linguae amicabilem facere. Ludovico Zabrocki in memoriam*, red. J. Bańcerowski, T. Zgółka, Poznań 1999, s. 197–203.

rzeczowników) od strony jakościowej metodę konfrontatywno-kontrastywną. Wskaźniki fleksyjności wyprowadzono na podstawie proporcji ilościowej: liczba form danego rzeczownika (np. 11 form przypadkowych: nom., gen., dat. itd.) w stosunku do 14 możliwych podwojonych funkcji przypadkowych (7 w sg. + 7 w pl.): $11:14 = 0,79$; w tym wypadku wskaźnik fleksyjności to 0,79; itd.). Wskaźniki te mogą być stosowane w opisie fleksji historycznej i współczesnej rzeczowników jednego języka (badanie homonimii i synonimii deklinacyjnej rzeczowników), w badaniach porównawczych (genealogicznych i typologicznych, konfrontatywno-kontrastywnych) i w nauczaniu danego języka jako rodzimego lub obcego.

4. Publikacją z zakresu słowotwórstwa mającą podstawowe znaczenie naukowe była monografia **H. Ułaszyna** pt. *Słowotwórstwo* (1923)¹⁷. Punkt wyjścia jest opisowy z objaśnieniami historycznymi (teoria dwuczłonowości wyrazów motywowanych, por. **J. Rozwadowski**; opis derywacji i analiza formalno-znaczeniowa wyrazów).

Powojenne prace dotyczące słowotwórstwa to np.: **B. Krei**: *Czasowniki z sufiksem -ną- we współczesnym języku polskim* (1956)¹⁸, *Funkcje sufiksu -(i) dło* (1957)¹⁹ i in., **A. Piotrowicz** i **M. Witaszek-Samborskiej**: *O zestawieniach we współczesnej polszczyźnie (na przykładzie słownictwa kosmetycznego)* (2000)²⁰, **K. Skibskiego**: *O nowych derywatach typu *impra*, *ściema*, *kolo** (2004)²¹, **M. Szczyszka**: *Derywaty z przyrostkiem -nik we współczesnej polszczyźnie* (2005)²² i in.

5. Włączyć tu można (warunkowo) prace dotyczące kontaminacji jako mającej szeroki zasięg wielopoziomowej techniki derywacyjnej (poziomy, które wchodzi w grę to składnia, słowotwórstwo, fleksja, frazeologia). Przykłady publikacji z tego zakresu to **Z. Zagórskiego**: *W sprawie kontaminacji* (1973)²³, *Jeszcze w sprawie kontaminacji* (1985)²⁴, *Kontaminacja a zjawiska pokrewne* (1989)²⁵

¹⁷ *Gramatyka języka polskiego*, Kraków 1923.

¹⁸ „Język Polski” 1956, 36, s. 285–289.

¹⁹ „Język Polski” 1957, 37, s. 268–272.

²⁰ „Poradnik Językowy” 2000, 10, s. 34–44.

²¹ *Słowo. Tekst. Czas, 7. Nowe środki językowej nominalizacji w nowej Europie. Materiały VII Międzynarodowej Konferencji Naukowej (Szczecin 21–23 listopada 2003 r.)*, red. M. Aleksiejenka, M. Kuczyńska, Szczecin 2004, s. 155–160.

²² *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, „Studia Językoznawcze” 2005, 4, s. 265–381.

²³ „Studia Polonistyczne” 1973, 1, s. 133–143.

²⁴ „Studia Polonistyczne” 1985, 13, s. 69–83.

²⁵ „Slavia Occidentalis” 1988 (wyd. 1989), 45, s. 91–98.

i **A. Krygier-Lączkowskiej**: *Zamierzone i nie zamierzone frazeologiczne innowacje kontaminujące. Kontaminacje frazeologiczne w poezji Stanisława Barańczaka* (1994)²⁶.

6. Wiele uwagi poświęcono słownictwu kategorii *nomen appellativum* wraz z frazeologią, leksykografią i frazeografią. Obok tradycyjnych i nowszych ujęć jakościowych wprowadza się często, podobnie jak w badaniach historycznojęzykowych, ujęcia ilościowe jako uściślające i pogłębiające wyniki analizy materiału językowego. Jest to pożyteczne w badaniach tekstów literackich (artystycznych) i nieliterackich. Takie postępowanie badawcze objęło znaczną część materiału słownikowego, składniowego i w znacznie mniejszym zakresie fleksyjnego.

Autorami starszych i nowszych prac leksykologicznych są: **A. Śmieszek**: *Pol. człowieczek = żrenica i kilka semicko-indoeuropejskich analogii znaczeniowych* (1914)²⁷, *Polskie patrzeć*²⁸, **H. Ułaszyn**: *Żubrówka* (1927)²⁹, *Suhak – sumak* (1928)³⁰, *Perskie oko* (1929)³¹, *Ogólnopolskie paser* (1930)³² i in., **M. Kornaszewski**: *O skrótach w języku polskim* (1969)³³; można tu też wymienić na przykład artykuł tegoż autora pt. *Działanie tendencji do skrótu w zakresie połączeń wyrazowych współczesnej polszczyzny mówionej* (1996)³⁴. W szerokim zakresie w grę wchodzi prace **H. Zgólkowej**, np.: *Słownictwo współczesnej polszczyzny mówionej. Lista frekwencyjna i rangowa* (Poznań 1983), *Ilościowa charakterystyka słownictwa współczesnej polszczyzny. Wybrane zagadnienia* (Poznań 1987). Autorka zwraca uwagę między innymi na ważną sprawę, jaką jest klasyfikacja leksemów w związku z wyodrębnieniem pól wyrazowych. Informuje, że także

[...] w tym zakresie podanie informacji ilościowych pozwoli sprecyzować spostrzeżenie dotyczące składu takich pól [w tym wypadku pola rodzinnego]. Można w nich bowiem wyróżnić obszary słownictwa centralnego, używanego często, i peryferie, czyli hasła pojawiające się w użyciu sporadycznie (op. cit., s. 117).

²⁶ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1994, 1(21), s. 48–63.

²⁷ „Język Polski” 1914, 2, s. 123–128.

²⁸ „Slavia Occidentalis” 1932, 11, s. 80–81.

²⁹ „Język Polski” 1927, 12, s. 160.

³⁰ „Pamiętnik Literacki” 1928, 25, s. 267–273.

³¹ „Język Polski” 1929, 14, s. 173–176.

³² „Język Polski” 1930, 15, s. 9–10.

³³ *Język polski. Poprawność, piękno, ochrona*, Prace Popularnonaukowe – Bydgoskie Towarzystwo Naukowe 1969, s. 71–93.

³⁴ „Slavia Occidentalis” 1996, 53, s. 15–20.

H. Zgólkowa zaznacza przy tym, że

[...] w tradycyjnych badaniach nad polami wyrazowymi wyodrębniano tylko repertuar – np. nazw barw, ubiorów, verba dicendi. Dołączenie informacji frekwencyjnych pozwala również i w tym zakresie zróżnicować poszczególne składniki takiego repertuaru i ustalić hierarchię w obrębie pola wyrazowego (ibidem).

Dalsze prace leksykologiczne to: **M. Borejszo**: *O archaizmach leksykalnych w dzisiejszej polszczyźnie* (1986)³⁵, *Nazwy ubiorów we współczesnej polszczyźnie* (Poznań 2001), **M. Witaszek-Samborskiej**: *Studia nad słownictwem kulinarnym we współczesnej polszczyźnie* (Poznań 2005), *Neosemantyzmy w najnowszej warstwie leksyki polskiej (na podstawie materiałów z prasy)* (2007)³⁶, **K. Ruty**: *Nazwy napojów alkoholowych we współczesnym języku potocznym* (2008)³⁷.

Na uwagę zasługuje też monografia **H. Zgólkowej** pt. *Słownictwo współczesnej polszczyzny mówionej* (Poznań 1983). Należy także wymienić interesującą z punktu widzenia metodologicznego publikację tejże autorki pt. *Kognitywistyczna i pragmatyngwistyczna analiza pewnych nazw wartości* (2007)³⁸.

Ogólniejszy charakter mają artykuły: **A. Piotrowicz** pt. *Życie wyrazów – tempo przeobrażeń leksykalno-semantycznych w polszczyźnie XX wieku* (2005)³⁹ i **S. Mikołajczaka** pt. *Uwagi wstępne do opisu onomatopei w języku polskim* (1996)⁴⁰. **S. Mikołajczak** stwierdza, że

[...] definicje znaczeń wyrazów onomatopeicznych nie mają określonego schematu – znaczenia są definiowane niekonsekwentnie, nie są od siebie wyraźnie oddzielane, niekonsekwentnie skupiają uwagę na desygnacie lub próbują się do niego odnosić (op. cit., s. 108).

Rzecz warta dalszych szczegółowych studiów (aktualna pozycja wyrazów onomatopeicznych w systemie językowym, ich funkcja w komunikacji językowej itp.).

³⁵ *Język. Teoria, dydaktyka. Materiały VII Konferencji Młodych Językoznawców-Dydaktyków, Trzemeśnia, 2–4 VI 1982 r.*, red. M. Preyzner, Kielce 1986, s. 147–159.

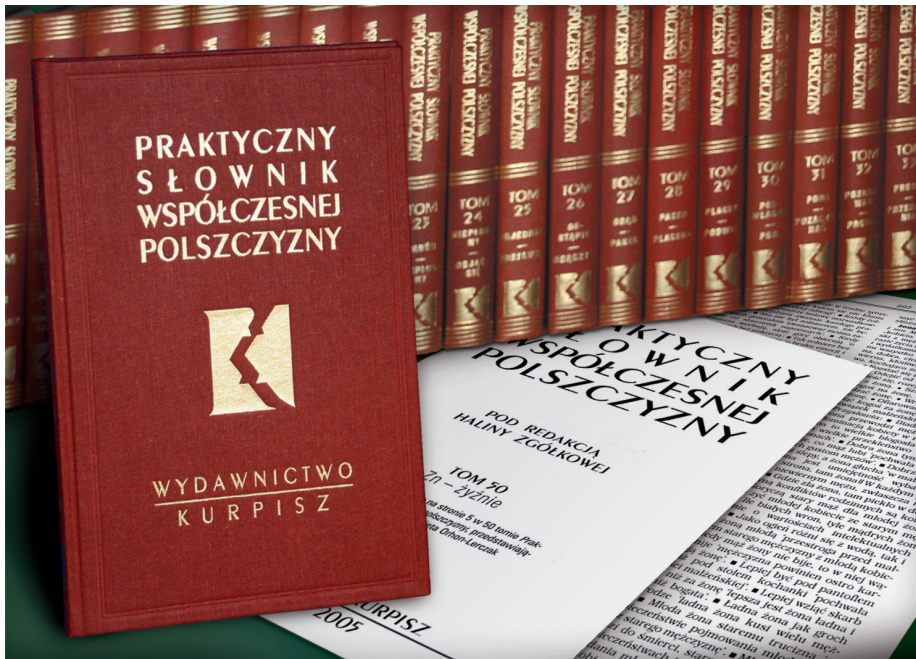
³⁶ *Leksykalno-stylistyczne zjawiska w polszczyźnie ogólnej*, red. E. Skorupska-Raczyńska, J. Rychter, Gorzów Wlkp. 2007, s. 125–137.

³⁷ *Język polski u progu XXI wieku. Studencka międzynarodowa konferencja naukowa, Łódź, 10–11 maja 2005*, red. R. Marciniak, Łódź 2008, s. 125–131.

³⁸ „Poradnik Językowy” 2007, 6, s. 18–26.

³⁹ „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 2005, 40, s. 355–365.

⁴⁰ *W przyjacielskim kręgu. Prace ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Zagórskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 1996, 1, s. 99–109.

Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, t. 50, red. H. Zgólkowa,
Wyd. Kurpisz, Poznań 2005

7. Omawiając bogaty dorobek leksykografii synchronicznej ośrodka poznańskiego, należy przede wszystkim wymienić wielkie pięćdziesięciotomowe zbiorowe dzieło pt. *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* (t. 1–50, Poznań 1994–2005), którego redaktorem naczelnym i współautorem jest **H. Zgólkowa**. Dzieło to jest wartościowe z punktu widzenia naukowego i popularyzacyjnego. Słownik ten został opracowany zgodnie z nowszymi osiągnięciami w zakresie leksykografii. Zgromadzony w nim materiał ma dużą wartość dokumentacyjną. Charakter tego słownika **H. Zgólkowa** określa następująco (op. cit., 1, 1994, s. IX):

Prezentowany Czytelnikowi *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* jest przedsięwzięciem szczególnym z kilku powodów. Pierwszy i najważniejszy z nich został podkreślony w tytule słowem *p r a k t y c z n y*. Ma on bowiem być służebny, podręczny, przydatny i kształcący. W mniejszym stopniu zależy nam na wyrafinowaniu, precyzji naukowej i dokumentacyjnej, a także na oszczędności formy zapisu. [...] Praktycznemu celowi, jaki stawia się temu słownikowi, podporządkowane zostało wszystko: dobór haseł, sposób ich gromadzenia i opracowania, a także kształt edytorsko-typograficzny.

Słownik adresowany jest do możliwie najszerzego kręgu odbiorców o różnym poziomie wykształcenia, reprezentujących różne zawody i zainteresowania (ibidem).

[Jest to] „słownik współczesnej polszczyzny z włączeniem tego, co w pewnym sensie jest «niepolskie», lecz przez Polaków używane” (ibidem).

Wymienić tu trzeba także prace **H. Zgólkowej**, w których połączono informacje o podsystemach leksykalnym i gramatycznym. Są to: *Podstawowy słownik języka polskiego z zarysem gramatyki polskiej* (Poznań 2008), *Słownik minimum języka polskiego z zarysem gramatyki polskiej* (Poznań 2009). Pojawiły się także takie pożyteczne z punktu widzenia praktycznego publikacje, jak na przykład **Z. Kurzowej** i **H. Zgólkowej**: *Słownik minimum języka polskiego* (Poznań 1992), liczne słowniczki dwujęzyczne, na przykład **H. Zgólkowej**: *Słownik minimum polsko-norweski z indeksem norwesko-polskim*, współautorzy: **S. Awedyk**, **G. Jønsberg**, **M. Lange** (Poznań 1997) itp.

8. Postępowanie badawcze, którego przedmiotem jest materiał frazeologiczny w postaci – głównie – stałych związków frazeologicznych, przysłów i peryfraz, idzie w naszym ośrodku w kilku kierunkach:

- ujęć opisowych (deskrypcja i taksonomia),
- ujęć normatywnych (deskrypcja, taksonomia, norma); na to ujęcie pada główny akcent,
- opisu natury geograficznojęzykowej (frazeologia regionalna, ujęcie stosunkowo mało rozbudowane),
- ustalania funkcji jednostek frazeologicznych w tekstach literackich (artystycznych), publicystycznych i prasowych,
- opracowań frazeograficznych w szerokim zakresie.

S. Bąba, twórca poznańskiej szkoły frazeologicznej, dużo uwagi poświęca aktualnej normie frazeologicznej i odstępstwom od niej. Norma frazeologiczna

to – według niego – zbiór zaaprobowanych przez daną społeczność językową frazeologizmów oraz reguł określających sposób realizacji ich tożsamości w tekstach (*Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny*, Poznań 1989, s. 5; podobnie s. 20).

Badanymi przez **S. Bąbę** i jego współpracowników odstępstwami od normy frazeologicznej są zróżnicowane jakościowo i ilościowo innowacje frazeologiczne, które **S. Bąba** określa następująco:

Przez termin *innowacja frazeologiczna* rozumiem to, w czym wytwórca danego tekstu odchyła się od normy frazeologicznej. Może on bowiem sięgać poza normę, [...] (op. cit., s. 5).

Wspomniany autor wyróżnia trzy rodzaje innowacji frazeologicznych:

- uzupełniające,
- modyfikujące, dzielące się na:
  - a) skracające,
  - b) rozwijające,
  - c) wymieniające,
  - d) kontaminujące,
  - e) regulujące,
- rozszerzające (ibidem).

Do rozważanych przez badaczy poznańskich spraw należy rozstrzygnięcie, kiedy mamy do czynienia z innowacją, która jest dopuszczalnym z punktu widzenia poprawności językowej wariantem, a kiedy jest to już błąd frazeologiczny (błąd językowy). Przyjmuje się, zgodnie z opinią **D. Buttler** (zob. **S. Bąba**, op. cit., s. 8), że istnieje płynność granic między innowacją a błędem, między wariantem a błędem. Brak jest argumentów funkcjonalnych w ocenie frazeologizmów wielokształtnych oraz idealnego miernika oceny innowacji itp. (ibidem). **S. Bąba** uważa, że

naczelną dyrektywą poprawnego posługiwania się frazeologizmami powinna być stała troska o uchronienie ich metaforycznych znaczeń przed bezwiednym i nieopatrnym udosłowieniem w komponowanych kontekstach (op. cit., s. 190).

Por. tegoż autora na przykład *Innowacje frazeologiczne i kryteria ich oceny* (1991)⁴¹.

W opracowaniach mających charakter ujęć normatywnych sprawy te są przedmiotem szczególnej uwagi.

9. Problematyka z zakresu frazeologii opisowej zawarta jest w pracach **S. Bąby**: *Osobliwości fleksyjne rzeczownika w stałych związkach wyrazowych współczesnej polszczyzny* (1973)⁴², *W sprawie klasyfikacji polskich jednostek frazeologicznych (zwrot szeregowy, zwrot rymowany)* (1974)⁴³, *Ślepy i głuchy na co* (1987)⁴⁴, *Połknąć bakcyła* (1988)⁴⁵, *Warianty zwrotu oddać niedźwiedzią przysługę* (1991)⁴⁶, *Popędzić komuś kota* (1992)⁴⁷, *Z fleksji polskich frazeolo-*

⁴¹ *Aktualne problemy kultury języka*, red. A. Furdal, Zielona Góra 1991, s. 25–34.

⁴² „Poradnik Językowy” 1973, 7, s. 398–407.

⁴³ „Prace Filologiczne” 1974, 25, s. 377–385.

⁴⁴ „Język Polski” 1987, 67, 1–2, s. 155–156.

⁴⁵ „Język Polski” 1988, 68, 1, s. 65–67.

⁴⁶ „Poradnik Językowy” 1991, 5–6, s. 238–242.

⁴⁷ „Język Polski” 1992, 72, 2–3, s. 230–231.

gizmów, cz. 1. *Uwagi o odmianie wyrażzeń* (1996)⁴⁸, *Z fleksji polskich frazeologizmów. Uwagi o odmianie fraz* (1997)⁴⁹, *Derywacja frazeologiczna jako jeden ze sposobów pomnażania frazeologii współczesnej polszczyzny* (2003)⁵⁰, *Frazeologiczna derywacja syntaktyczna. 1. Nominalizacja polskich zwrotów idiomatycznych przy użyciu formantów rzeczownikowych* (2006)⁵¹ i in., **G. Dziamskiej-Lenart**: *Antonimiczne modyfikacje stałych związków wyrazowych* (1995)⁵², *O sposobach rozszerzania łączliwości leksykalnej frazeologizmów (na materiale felietonów prasowych)* (1996)⁵³, *Frazeologiczne innowacje parafrazujące* (1998)⁵⁴, *Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej* (Poznań 2004), *Zmiany schematów syntaktycznych wybranych związków frazeologicznych* (2004)⁵⁵, *Mechanizmy defrazeologizacji stałych związków wyrazowych* (2007)⁵⁶, **A. Piotrowicz**: *Obraz gościnności w polskiej frazeologii* (2004)⁵⁷, **P. Flicińskiego**: *Refleksje nad zagadnieniem frazeologii potocznej w polszczyźnie ogólnej* (2006)⁵⁸.

10. Ujęcia normatywne materiału frazeologicznego oraz procesów współcześnie w nim zachodzących zawarte są na przykład w pracach **S. Bąby**: *O jednej z zasad poprawnego posługiwania się stałymi związkami wyrazowymi współczesnej polszczyzny* (1976)⁵⁹, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności językowej w zakresie frazeologii* (Poznań 1978), *Z zagadnień poprawności frazeologicznej (istota semantycznego zharmonizowania frazeolo-*

---

⁴⁸ *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny, 3. Materiały IV Kolokwium Językoznawczego. Świnoujście, 22–24 września 1994*, red. M. Białoskórska, Szczecin 1996, s. 141–154.

⁴⁹ *Z polszczyzny historycznej i współczesnej*, red. T. Ampel, Rzeszów 1997, s. 153–162.

⁵⁰ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2003, 10(30), s. 7–23.

⁵¹ *Czynić słowami. Studia ofiarowane Krystynie Długosz-Kurczabowej*, red. H. Karaś, Warszawa 2006, s. 41–50.

⁵² *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny, 2. Materiały III Kolokwium Językoznawczego. Skrzynki, 13–16 września 1993 r.*, red. M. Białoskórska, A. Belchnerowska, Szczecin 1995, s. 199–207.

⁵³ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1996, 3(23), s. 132–158.

⁵⁴ *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny, 4. Materiały VI Kolokwium Językoznawczego. Gniezno, 26–28 września 1996 r.*, red. M. Białoskórska, Szczecin 1998, s. 87–99.

⁵⁵ *Frazeologia słowiańska i inne płaszczyzny systemu językowego*, red. J. Bartoszewska, W. Mokijenko, H. Walter, Gdańsk 2004, s. 25–30.

⁵⁶ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2007, 14(34), s. 7–16.

⁵⁷ *Studia nad polszczyzną współczesną i historyczną. Prace dedykowane Profesorowi Stanisławowi Bąbie w 65-lecie urodzin*, red. J. Liberek, Poznań 2004, s. 247–256.

⁵⁸ *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji*, red. A. Naruszewicz-Duchlińska, M. Rutkowski, Olsztyn 2006, s. 57–65.

⁵⁹ „Polonistyka” 1976, 5, s. 27–31.

gizmu z kontekstem) (1979)⁶⁰, *Twardy orzech do zgryzienia, czyli o poprawności frazeologicznej* (Poznań 1986), *Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny* (Poznań 1989), *Kryteria oceny innowacji frazeologicznych* (1990)⁶¹, *Dwa rodzaje błędów frazeologicznych* (1992)⁶² i in., **J. Liberka**: *Mechanizmy zmian we współczesnej normie frazeologicznej* (1995)⁶³, *Innowacja a użycie kanoniczne frazeologizmu* (1998)⁶⁴, *Zwroty dokonane w normie frazeologicznej współczesnego języka polskiego* (2008)⁶⁵, **P. Fliciński**: *Wybrane frazeologizmy „sportowe” w normie użytkowej współczesnej polszczyzny* (2006)⁶⁶, *Wielokształtność związków idiomatycznych a norma frazeologiczna (na marginesie projektu indeksu „rozgałęzionego” FRAZIR)* (2009)⁶⁷.

11. Układu geograficznojęzykowego frazeologizmów polskich dotyczy artykuł **S. Bąby** i **J. Liberka**: *O zwrocie nie urywać sobie rękawów. Przyczynek do dialektologii społecznej* (1987)⁶⁸. O regionalnym zróżnicowaniu frazeologizmów informują też na przykład prace: **S. Bąby** i **A. Piotrowicz**: *Poznańska frazeologia regionalna* (1994)⁶⁹, **S. Bąby**: *Frazeologia* (w: *Słownik gwary miejskiej Poznania*, red. **M. Gruchmanowa** i **B. Walczak**, 1 wyd. Warszawa–Poznań 1997, 2 wyd. Warszawa–Poznań 1999, s. 70–78), **A. Piotrowicz** i **M. Witaszek-Samborskiej**: *Frazeologia regionalna w języku poznańskiej młodzieży* (2003)⁷⁰.

⁶⁰ *Materiały pomocnicze do nauczania języka polskiego w liceach ogólnokształcących*, red. L. Mikusiński, Poznań 1979, s. 73–90.

⁶¹ Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wydział Filologiczno-Filozoficzny, nr 105, op. cit., s. 52–55.

⁶² *Opisać słowa. Materiały ogólnopolskiej sesji naukowej w rocznicę śmierci Profesor Danuty Buttlerowej „Teoretyczne i metodologiczne zagadnienia leksykologii”*, Warszawa, 4–5 marca 1992 r., red. A. Markowski, Warszawa 1992, s. 7–21.

⁶³ *Materiały XVII Konferencji Młodych Językoznawców-Dydaktyków, Bydgoszcz–Wenecja 22–24 maja 1990*, red. A. Ofinowski, Bydgoszcz 1995, s. 109–116.

⁶⁴ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 1998, 3, s. 31–53.

⁶⁵ *Słowo. Tekst. Czas, 9. Człowiek w przestrzeni słownika i tekstu. Materiały IX Międzynarodowej Konferencji Naukowej, Szczecin, 8–10 listopada 2007 r.*, red. M. Aleksiejenko, M. Hordy, Szczecin 2008, s. 469–477.

⁶⁶ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2006, 13(33), s. 25–37.

⁶⁷ *Kształtowanie się wzorów i wzorców językowych*, red. A. Piotrowicz, K. Skibski, M. Szczyszek, Poznań 2009, s. 163–173.

⁶⁸ „Studia Polonistyczne” 1987, 14/15, s. 37–42.

⁶⁹ *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny, 1. Materiały II Kolokwium Językoznawczego. Szczecin, 16–18 września 1992 r.*, red. M. Białoskórska, S. Kania, Szczecin 1994, s. 111–122.

⁷⁰ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 2003, 11, s. 89–95.

12. Dość dużo ukazało się publikacji zawierających szczegółowe informacje o jednostkach frazeologicznych będących elementami składowymi struktury językowej tekstów literackich, publicystycznych i prasowych. Są to na przykład prace: **S. Bąby**: *Frazeologia potoczna w tytułach utworów literackich* (1970)⁷¹, *Modyfikacje utartych związków wyrazowych we współczesnej fraszce polskiej* (1971)⁷², *Parafrazy przysłów w stałej rubryce Ilustrowanego Kuriera Polskiego. Stare przysłowia po nowemu* (1975)⁷³, *Frazeologia jako tworzywo dowcipu językowego fraszek i aforyzmów S.J. Leca* (1979)⁷⁴, *O frazeologii w języku współczesnej prasy (na materiale Expressu Poznańskiego)* (1980)⁷⁵, *Frazeologiczne innowacje modyfikujące we współczesnej prozie polskiej* (1981)⁷⁶, **A. Piotrowicz**: *Funkcje leksyki i frazeologii regionalnej we współczesnej prozie (na przykładzie twórczości pisarzy poznańskich)* (1990)⁷⁷, **J. Liberka**: *Sposoby aktualizacji stałych związków wyrazowych we fraszkach Jana Sztaudyngera* (1994)⁷⁸, *Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej* (Poznań 1998), **G. Dziamskiej-Lenart**: *Sposoby zestrzajania frazeologizmów z tłem leksykalnym w tekstach felietonów prasowych* (1994)⁷⁹, *Frazeologia jako tworzywo felietonów Stefana Kisielewskiego* (2004)⁸⁰, **P. Flicińskiego**: *Frazeologizmy jako środek budowania spójności stylistycznej w powieściach Władysława Terleckiego* (2002)⁸¹, **K. Skibskiego**: *Frazeologizmy antropomorfizujące w poezji Ewy Lipskiej* (2002)⁸².

13. Odnotować trzeba też liczne opracowania frazeograficzne: **S. Bąby** i **J. Liberka**: *Mały słownik frazeologiczny współczesnego języka polskiego* (1 wyd. Warszawa 1992, IV wyd. Kraków–Warszawa 2003), **S. Bąby**, **G. Dziamskiej-Lenart** i **J. Liberka**: *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego* (Warszawa 1995), **S. Bąby** i **J. Liberka**: *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny* (Warszawa 2001), *Popularny słownik frazeologiczny* (Warszawa 2010; wersja elektroniczna).

⁷¹ „Poradnik Językowy” 1970, 5, s. 320–325.

⁷² „Poradnik Językowy” 1971, 7, s. 444–452.

⁷³ „Poradnik Językowy” 1975, 5, s. 249–252.

⁷⁴ „Przegląd Humanistyczny” 1979, 9, s. 91–99.

⁷⁵ „Studia Polonistyczne” 1980, 7, s. 5–12.

⁷⁶ „Studia Polonistyczne” 1981, 9, s. 207–217.

⁷⁷ „Poradnik Językowy” 1990, 5, s. 337–346.

⁷⁸ *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, 1, op. cit., s. 141–156.

⁷⁹ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1994, 1(21), s. 64–74.

⁸⁰ *Literatura i język*, red. K. Meller, K. Trybuś, Poznań 2004, s. 273–281.

⁸¹ *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, „Studia Językoznawcze” 2002, 1, s. 55–62.

⁸² „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2002, 9(29), s. 171–189.

Wiążą się z tym artykuły: **S. Bąby**, **G. Dziamskiej-Lenart** i **J. Liberka** pt. *Koncepcja słownika frazeologicznego współczesnej polszczyzny* (1995)⁸³, **S. Bąby** i **J. Liberka**: *Frazeograficzne ujęcie fraz współczesnego języka polskiego* (2004)⁸⁴.

14. Należy wymienić tu także pożyteczną publikację **S. Bąby** pt. *Materiały do bibliografii frazeologii polskiej (Prace opublikowane w latach 1945–1995, Poznań 1998, Prace opublikowane w latach 1996–2000, Poznań 2003, Prace opublikowane w latach 2001–2005, Poznań 2008)*.

Od lipca 1998 r. istnieje oficjalnie w Instytucie Filologii Polskiej UAM Pracownia Leksykograficzna, której organizatorem i pierwszym kierownikiem był **S. Bąba**. Obecnie kieruje nią **J. Liberek**.

15. Badań z zakresu frazematyki nie prowadzono. Warto byłoby je podjąć.

16. Do prac ogólniejszej natury należą: **W.R. Rzepki** i **B. Walczaka**: *Tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny* (1979)⁸⁵, **B. Walczaka** pt. *Wymiar ilościowy w opisie współczesnej polszczyzny* (2009)⁸⁶ oraz na przykład **Z. Zagórskiego**: *Współczesne warunki funkcjonowania i rozwoju języka polskiego* (1994)⁸⁷, *O kryteriach klasyfikacji odmian formalno-funkcjonalnych współczesnej polszczyzny* (1996)⁸⁸, *Niektóre właściwości współczesnego języka ogólnopolskiego* (2000)⁸⁹ i in.

17. Z tzw. kulturową teorią języka (por. **J. Anusiewicz**: *Kulturowa teoria języka. Zarys problematyki*, 1991)⁹⁰ i z łączącym się z nią nowszym nurtem badawczym pozostają w związku takie publikacje, jak np.: **M. Borejszo**: *O wariantowości tekstów polskich kolęd* (1995)⁹¹, *Boże Narodzenie w polskiej*

⁸³ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1995, 2(22), s. 122–141.

⁸⁴ *Frazeologia słowiańska i inne płaszczyzny systemu językowego*, red. J. Bartoszewska, W. Mokijenko, H. Walter, Gdańsk 2004, s. 7–11.

⁸⁵ „Nurt” 1979, 1 (wkładka).

⁸⁶ *Język żyje. Rzecz o współczesnej polszczyźnie*, red. K. Ożóg, Rzeszów 2009, s. 39–46.

⁸⁷ *Język a współczesne społeczeństwo polskie. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej dla uczczenia 75. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości (9 i 10 listopada 1993 r.)*, red. Z. Zagórski, Poznań 1994, s. 83–92.

⁸⁸ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1996, 3(23), s. 7–17.

⁸⁹ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2000, 7(27), s. 248–269.

⁹⁰ *Język a kultura*, 1. *Podstawowe pojęcia i problemy*, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, Wrocław 1991, s. 17–20, por. J. Anusiewicz: *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław 1994.

⁹¹ „Poradnik Językowy” 1995, 4, s. 8, s. 1–10.

kulturze (Poznań 1996), *Językowy kształt nekrologów* (2002)⁹², **J. Liberka**: *W kręgu kulturowym nazw wielkanocnych* (1997)⁹³, **E. Kaptur**: *Czego życzymy na Dzień Ojca?* (2005)⁹⁴, **E. Grzelakowej**: *W poszukiwaniu Edenu. Językowo- -kulturowy obraz współczesnego polskiego ogrodu ozdobnego. Kreacja czasu i przestrzeni* (Gniezno 2008).

Podstawowym celem metodologicznym tej monografii – pisze **E. Grzelakowa** – jest wypracowanie spójnej metody badań oraz prezentacji językowego obrazu świata, metody łączącej dotychczasowe ustalenia w zakresie waloryzacji, profilowania i kategoryzacji (op. cit., s. 13),

z nawiązaniem zatem w szerokim zakresie do problematyki kognitywistycznej, mającej podłoże psychologiczne. Włączając z kolei do swych rozważań także problematykę socjolingwistyczną, autorka informuje:

Podstawowym założeniem metodologicznym tej pracy jest teza, że odrębna grupa społeczna, powiązana określonymi relacjami społecznymi, tworzy własne teksty, które budują indywidualny system komunikacyjny, czyli stanowią podstawę własnego sposobu mówienia. Relacje społeczne oraz wytworzone w ramach procesów komunikacyjnych teksty utrwalają wspólny stosunek do rzeczywistości, czyli kształtują własny wspólnotowy obraz świata, [...] (op. cit., s. 16).

18. Kulturze języka i związanej z nią poprawności językowej poświęconych jest wiele prac przedwojennych i powojennych. Są to na przykład publikacje: **H. Ułaszyna**: *Jeszcze o spaźniac się* (1923)⁹⁵, *O poprawność języka urzędowego* (1930)⁹⁶, *Stosz nie Stwosz* (1933)⁹⁷, *Z dziedziny poprawności językowej*: 1. *Oddać strzał* (1938)⁹⁸, *Z dziedziny poprawności językowej*: 2. *Nasświetlić* (1938)⁹⁹ i in.

Do publikacji przedwojennych należą też na przykład artykuły: **A. Tomaszewskiego**: *Błędy językowe uczniów szkół poznańskich* (1927)¹⁰⁰, *Bolączki*

---

⁹² *Język trzeciego tysiąclecia*, 2, t. 1. *Nowe oblicza komunikacji we współczesnej polszczyźnie*, red. G. Szpila, Kraków 2002, s. 123–132.

⁹³ *Wielkanoc w polskiej kulturze*, red. M. Borejszo, Poznań 1997, s. 103–144.

⁹⁴ *Ad perpetuam rei memoriam. Profesorowi Wojciechowi Rzepce z okazji 65. urodzin*, red. J. Migdał, Poznań 2005, s. 171–178.

⁹⁵ „Język Polski” 1923, 8, s. 79–81.

⁹⁶ „Dziennik Poznański” 1930, 14.

⁹⁷ „Dziennik Poznański” 1933, 105.

⁹⁸ „Wiedza i Życie” 1938, 261, s. 247–250.

⁹⁹ „Wiedza i Życie” 1938, 258, s. 603–606.

¹⁰⁰ „Język Polski” 1927, 12, s. 45–52.

ortograficzne mobilizują tłumy (1936)¹⁰¹ i **E. Klicha**: *O nowotworze* wysokozem wylazł itp. (zam. wysokom wylazł...) (1934)¹⁰².

Prace powojenne to np.: **W.R. Rzepki**: *Problemy kultury współczesnej polszczyzny* (1970)¹⁰³, **S. Bąby**: *Z zagadnień współczesnej normy językowej* (1981)¹⁰⁴, **S. Bąby** i **B. Walczaka**: *Na końcu języka. Poradnik leksykalno-gramatyczny* (Warszawa–Poznań 1992), **A. Piotrowicz**: *O błędach leksykalnych w radiu i w telewizji. Użycie wyrazów w niewłaściwych znaczeniach* (1982)¹⁰⁵. Ogólniejszy charakter mają publikacje: **B. Walczaka**: *O kryteriach poprawności językowej – polemicznie* (1986)¹⁰⁶, *Przegląd kryteriów poprawności językowej* (1995)¹⁰⁷, **Z. Zagórskiego**: *Z problematyki kultury języka i poprawności językowej* (1994)¹⁰⁸, *Z ważniejszych problemów językoznawstwa normatywnego* (1995)¹⁰⁹, *Świadomość językowa a norma* (1999)¹¹⁰, *Komunikacja społeczna a kultura języka* (2009)¹¹¹, **T. Zgólki**: *Warstwy świadomości językowej* (1996)¹¹².

19. Problematyki z zakresu kultury języka, poprawności i etykiety językowej dotyczą publikacje: **H. Zgółkowej**: *Verba volant...* (1988)¹¹³, **T. Zgólki**: *Kultura słowa* (2000)¹¹⁴, **H. Zgółkowej** i **T. Zgólki**: *Językowy savoir-vivre. Praktyczny poradnik posługiwania się polszczyzną w sytuacjach oficjalnych i towarzyskich* (Warszawa 2001, 2004, 2007), **S. Bąby** i **B. Walczaka**: *Na końcu języka. Poradnik leksykalno-gramatyczny* (Warszawa–Poznań 1992), **J. Li-**

¹⁰¹ „Dziennik Poznański” 1936, 258 [Sprawozdanie z posiedzenia Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego].

¹⁰² „Język Polski” 1934, 19, s. 8–13.

¹⁰³ „Nurt” 1970, 1, s. 36–42.

¹⁰⁴ „Studia Polonistyczne” 1981, 9, s. 27–36.

¹⁰⁵ „Studia Polonistyczne” 1982, 10, s. 93–104.

¹⁰⁶ „Poradnik Językowy” 1986, 9–10, s. 625–632.

¹⁰⁷ „Poradnik Językowy” 1995, 4, s. 9–10, s. 1–16.

¹⁰⁸ „Studia Polonistyczne” 1994, 20, s. 189–197.

¹⁰⁹ *Norma językowa w polszczyźnie*, red. M. Bugajski, Zielona Góra 1995, s. 19–24.

¹¹⁰ *Silva rerum. Księga poświęcona Profesorowi Markowi Kornaszewskiemu w 70. rocznicę urodzin*. Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 1999, 9, s. 87–93.

¹¹¹ *Pamięci Wolnej i Niepodległej. W 90-lecie odzyskania niepodległości i wybuchu Powstania Wielkopolskiego*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 2009, 19, s. 185–198.

¹¹² *Świadomość językowa – kompetencja – dydaktyka*, red. E. Sękowska, Warszawa 1996, s. 13–19.

¹¹³ *Język zwierciadłem kultury, czyli nasza codzienna polszczyzna*, red. H. Zgółkowa, Poznań 1988, s. 23–28.

¹¹⁴ *Problematyka kulturalna w programach polskiej telewizji publicznej*, Warszawa 2000, s. 141–153.

berka: *Norma wyobrażeniowa a norma skodyfikowana (w świetle materiałów Telefonicznej Poradni Językowej UAM) (1994)*¹¹⁵. W podsumowaniu zawartym w tej pracy **J. Liberek** stwierdza, że

[...] spośród wymienionych cech [normy wyobrażeniowej] na pierwszym miejscu wypadnie postawić dążenie do oficjalności i – to chyba przede wszystkim – silną tendencję do jednoznaczności i jednokształtności. Taka hierarchia preferencji nie dziwi i koresponduje z normą uzualną w jej wymiarze ogólnopolskim, która [...] rozmią się z kierunkiem współczesnej kodyfikacji, podtrzymującej niejednokrotnie wielokształtność normy. Z punktu widzenia poradnictwa językowego rozstęp między normą wyobrażeniową a skodyfikowaną, stopniowo powiększający się, należy uznać za dość niekorzystny, gdyż utrudnia formułowanie porad. Jest też przyczyną kłopotów tych użytkowników, którzy świadomie sięgając po wydawnictwa ortotypiczne, nie spotykają w nich jednoznacznych rozstrzygnięć (op. cit., s. 115).

W związku z dyskusją o rodzajach, charakterze i stosowaniu norm językowych pozostaje między innymi artykuł **K. Skibskiego** i **M. Szczyszka** pt. *Ponowoczesna dynamika zmian w normie językowej* (2009)¹¹⁶. Autorzy przedstawili sprawę współczesnych klasyfikacji norm językowych oraz sposobu i zasięgu ich stosowania w obecnej sytuacji społeczno-kulturowej. Stwierdzają, że

[...] polskie językoznawstwo ostatnich 20 lat, a także polska normatywistyka – noszą też ślady wpływów tych globalnych prądów kulturowych (op. cit., s. 291).

Autorzy proponują, żeby traktować normę językową jako jeden

[...] z poziomów wewnętrznej organizacji języka, a do oceniania zgodności z normą wykorzystywać głównie narzędzia filologiczne [...] Warto więc – piszą – aby do obiegu językoznawczego powróciła świadomość faktu, że norma jest czymś odrębnym od systemu i od uzusu/tekstu [...] (ibidem).

Do wymienionej grupy opracowań należą też między innymi artykuły: **A. Piotrowicz** pt. *Słownictwo i frazeologia życia towarzyskiego w polskiej leksykografii XX wieku* (Poznań 2004), *Słownictwo i frazeologia związane z ogładą towarzyską* (2005)¹¹⁷, **K. Banderowicz:** *Ranking warsztatów prowadzonych przez ekspertów, czyli kilka uwag o kulturze współczesnego języka polskiego*

¹¹⁵ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1994, 1(21), s. 108–116.

¹¹⁶ „Język Polski” 2009, 89, 4–5, s. 285–292.

¹¹⁷ *Język polski. Współczesność, historia*, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin 2005, 5, s. 47–55.

(2007)¹¹⁸, **J. Smół**: *Debata wyborcza w świetle zasad etykiety językowej* (2007)¹¹⁹ i in.

20. Komunikacji językowej w ogólniejszym znaczeniu dotyczą prace: **H. Zgólkowej** i **T. Zgółki**: *Moc illokucyjna zwrotów adresatywnych używanych we współczesnej polszczyźnie* (1996)¹²⁰, **A. Mielczarek**: *Sygnaty konatywne w audycjach radiowych prowadzonych „na żywo”* (1996)¹²¹, **K. Zagórskiej**: *Od performatywności do aksjologii* (2002)¹²², **E. Grzelakowej**: *Zdarzenia komunikacyjne służące budowaniu więzi społecznej* (2006)¹²³, **A. Piotrowicz** i **M. Witaszek-Samborskiej**: *Perswazyjna funkcja imiesłowów w języku reklamy (na przykładzie katalogu firmy kosmetycznej)* (2007)¹²⁴.

W ostatnim czasie w badaniach komunikacji językowej i kultury języka zaznaczyła się dążność do zwracania większej niż dotychczas uwagi na sytuację i zachowanie się odbiorcy przekazu (tekstu, informacji). Pozostaje to między innymi w związku ze sprawą spójności danego tekstu i lepszego poznania skuteczności działania językowego. O spójności lub o braku spójności tekstu (komunikatu językowego) decyduje, naturalnie, nie tylko strona emitująca go (nadawca), lecz także, w wysokim stopniu, jego odbiorca.

21. Popularyzowaniu wiedzy wynikającej z najnowszych badań i ustaleń teoretycznych dotyczących kultury języka i poprawności językowej, a także niektórych elementów systemu językowego, jego funkcjonowania i rozwoju od wielu już lat służy Telefoniczna Poradnia Językowa Instytutu Filologii Polskiej UAM. Powstała ona w 1977 roku. Kierowali nią **M. Gruchmanowa** i **W.R. Rzepka**. Od roku 1996 kieruje nią **J. Liberek**. Planuje się rozszerzenie jej działalności z możliwością przyjmowania pytań przez Internet. Z inicjatywy kierownika działalność tej placówki jest wielokierunkowa. Prowadzi się wykłady, seminaria i dyskusje w szkołach dla nauczycieli i uczniów. Organizowane są konkursy, których przedmiotem jest poprawność językowa. Wygła-

¹¹⁸ „Podteksty” 2007, 2(8). Internet.

¹¹⁹ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2007, 14(34), s. 77–91.

¹²⁰ *W przyjacielskim kręgu. Prace ofiarowane profesorowi Zygmuntowi Zagórskiemu w 70. rocznicę urodzin*, op. cit., s. 155–162.

¹²¹ *W przyjacielskim kręgu: prace ofiarowane profesorowi Zygmuntowi Zagórskiemu w 70. rocznicę urodzin*, op. cit., s. 163–169.

¹²² „Poradnik Językowy” 2002, 1, s. 18–28.

¹²³ *Oblicza komunikacji, 1. Język a komunikacja*, 12, red. I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Zaśko-Zielińska, Kraków 2006, s. 209–218.

¹²⁴ „Roczniki Humanistyczne” 2007, 55, 6, s. 67–81.

sza się pogadanki także w bibliotekach, domach kultury, radiu (w Radiu „Mercury”) i telewizji, publikuje się informacje w prasie.

Niżej podane przykłady dobrze reprezentują liczne dotychczasowe uwagi natury normatywnej **J. Liberka**, odnoszące się do różnych poziomów systemu językowego. Oto wybrane przykłady: *Plastyk czy plastik?* (1988)¹²⁵, *Orlu czy orłowi?* (1990)¹²⁶, *Homo sovieticus* (1991)¹²⁷, *Kicz stylistyczny* (1992)¹²⁸, *Z kośćciami, gośćciami, przyjaciółcami* (1992)¹²⁹, *O co można się opierać?* (1993)¹³⁰, *Błędy uczniów* (1993)¹³¹, *Zaaplikować gol, zaaplikować bramkę!* (1998)¹³², *Interpunkcyjne drobnostki* (2000)¹³³, *Dopingowicz, koks i koksowanie* (2002)¹³⁴ itp. Można tu też przykładowo wymienić artykuł **S. Bąby** i **K. Skibskiego** pt. *O pisowni nazw własnych i ich derywatów we frazeologizmach* (2003)¹³⁵.

22. Przedmiotem studiów były też zapożyczenia językowe w nowszej i najnowszej polszczyźnie ogólnej. Świadczą o tym publikacje następujących autorów: **M. Borejszo**: *Z problematyki adaptacji wyrazów obcych we współczesnej polszczyźnie (na przykładzie zapożyczeń włoskich)* (1978)¹³⁶, *Zapożyczenia włoskie we współczesnej polszczyźnie* (Poznań 2007), **T. Kuroczyckiego** i **W.R. Rzepki**: *Zapożyczenia leksykalne z języka rosyjskiego we współczesnej polszczyźnie pisanej* (1979)¹³⁷, **T. Kuroczyckiego**, **W.R. Rzepki**, **B. Walczaka**: *O zapożyczeniach leksykalnych z języka ukraińskiego we współczesnej polszczyźnie pisanej* (1983)¹³⁸, **M. Witaszek-Samborskiej**: *Wyrazy obcego pochodzenia we współczesnej polszczyźnie (na podstawie słowników frekwencyjnych)* (Poznań 1992), *Zapożyczenia z różnych języków we współczesnej polszczyźnie (na podstawie słowników frekwencyjnych)* (Poznań 1993), *Zapożyczenia grecko-lacińskie we współczesnej polszczyźnie (charakterystyka ilo-*

¹²⁵ „Głos Wielkopolski” 1988, 211, s. 5.

¹²⁶ „Głos Wielkopolski” 1990, 41, s. 5.

¹²⁷ „Czas Kultury” 1991, 6–7, s. 84–85.

¹²⁸ „Głos Wielkopolski” 1992, 26, s. 18.

¹²⁹ „Głos Wielkopolski” 1992, 286, s. 23.

¹³⁰ „Głos Wielkopolski” 1993, 36, s. 18.

¹³¹ „Głos Wielkopolski” 1993, 288, s. 21.

¹³² „Akademicki Przegląd Sportowy” 1998, 12, s. 18.

¹³³ „Akademicki Przegląd Sportowy” 2000, 2, s. 22.

¹³⁴ „Akademicki Przegląd Sportowy” 2002, 3, s. 22.

¹³⁵ „Język Polski” 2003, 85, 4–5, s. 288–293.

¹³⁶ *Kultura językowa uczniów oraz inne zagadnienia z zakresu poprawności językowej. Materiały z sesji*, red. M. Gruchmanowa, A. Szczepanek, A. Ullman, Koszalin 1978, s. 129–137.

¹³⁷ „Studia Rossica Posnaniensis” 1978 (wyd. 1979), 10, s. 107–115.

¹³⁸ Z Polskich Studiów Slawistycznych 1983, seria 6, 2, s. 227–234.

ściowa) (1994)¹³⁹, *Nowe zapożyczenia angielskie wśród nazw potraw, napojów i produktów spożywczych w polszczyźnie ogólnej* (2006)¹⁴⁰, *Zapożyczone z języka niemieckiego nazwy pożywienia we współczesnej polszczyźnie ogólnej* (2007)¹⁴¹.

Monika Gruchmanowa

23. Ukazały się też prace związane z badaniami języka Polaków mieszkających poza granicami Kraju autorstwa **M. Gruchmanowej**. Są to: *Z badań nad słownictwem Polonii Nowego Jorku* (1976)¹⁴², *A Sociolinguistic Study of Polish Spoken by Polish Americans* (1982)¹⁴³, *O dialektach polskich w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej* (1984)¹⁴⁴, *Rozwój i zanik gwary w otoczeniu obcej kultury (na przykładach środowisk polonijnych w USA)* (1987)¹⁴⁵, *Język Polonii amerykańskiej (w odmianie mówionej)* (1988)¹⁴⁶, *Uwagi o niektórych typach amerykanizmów w słownictwie środowisk polonijnych w USA* (1989)¹⁴⁷, *O zanikającej śląskiej enklawie w Independence Wisconsin w USA* (1998)¹⁴⁸, „Był sobie dziad i baba...” w *Chicago* (1999)¹⁴⁹ i in.

¹³⁹ Sprawozdania Wydziału Filologiczno-Filozoficznego, nr 107 cz. 2, za lata 1991–1993 1994, s. 129–134.

¹⁴⁰ *Z zagadnień frazeologii, stylistyki i kultury języka*, red. S. Bąba, P. Fliciński, praca przygotowana na dziesięciolecie Zakładu Frazeologii i Kultury Języka Polskiego UAM, Poznań 2006, s. 118–133.

¹⁴¹ *Słowińskie – niesłowińskie kontakty językowe. Sławisch – Nichtsławische Sprachkontakte. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej przez Wydział Filologii Wszechnicy Mazurskiej i Instytut Filologii Germańskiej Uniw. Gdańskiego w dniach 27–28 czerwca 2005 r.*, red. A. Kątny, Olecko 2007, s. 71–78.

¹⁴² „Studia Polonistyczne” 1976, 3, s. 25–32.

¹⁴³ „Lingua Posnaniensis” 1982, 24, s. 117–122.

¹⁴⁴ Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wydział Filologiczno-Filozoficzny, nr 100 za 1982 r., 1984, s. 3–18.

¹⁴⁵ Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Nauk 1987, 32, s. 93–100.

¹⁴⁶ *Polonia amerykańska. Przeszłość i współczesność*, red. H. Kubiak, E. Kusielewicz, T. Gromada, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, s. 261–282.

¹⁴⁷ „Slavia Occidentalis” 1988 (wyd. 1989), 45, s. 29–34.

¹⁴⁸ „Studia Śląskie” 1998, 57, s. 395–423.

¹⁴⁹ *Silva rerum. Księga poświęcona Profesorowi Markowi Kornaszewskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 1999, 9, s. 76–86.

Problematykę metodologiczną zawiera publikacja **M. Gruchmanowej** pt. *Badania nad językiem Polonii amerykańskiej w świetle metod socjolingwistycznych* (1979)¹⁵⁰.

W ogólniejszym ujęciu z omawianą tematyką są także związane artykuły: **B. Walczaka**: *Język polski na Zachodzie* (2001)¹⁵¹ i **T. Zgólki**: *Język polski w Rosji* (2007)¹⁵². W tym kontekście można też wymienić pracę **B. Walczaka** pt. *Język polski wśród języków Europy dawniej i dziś* (2009)¹⁵³.

24. Pewnego rodzaju novum z punktu widzenia teoretycznego, materiałowego i technicznego są badania, prowadzone zwłaszcza przez młodszych specjalistów, dotyczące tekstów internetowych. Można tu przykładowo wymienić następujące publikacje: **M. Szczyszka**: *Cyberprzestrzeń, blogowicz, e-bank. Derywaty w języku Internetu* (2004)¹⁵⁴, **A. Kołodziejczyk-Trawińskiej**: *Analiza formalna i semantyczna antroponomów używanych przez nadawców internetowych anonsów towarzysko-matrymonialnych* (2004)¹⁵⁵, **E. Kapturek**: *Budowa internetowych ogłoszeń towarzysko-matrymonialnych* (2005)¹⁵⁶ i in., **K. Zalejarz**: *Nazwy drużyn piłkarskich w grze internetowej „Hatrick”* (2007)¹⁵⁷, **K. Ruty** i **M. Wrześniewskiej-Pietrzak**: *Język i świat wartości na wybranych harcerskich forach internetowych* (2008)¹⁵⁸.

Dobrze, że ten stosunkowo nowy materiał językowy, jakimi są teksty internetowe, staje się coraz częściej przedmiotem badań.

W tym kontekście na uwagę zasługuje także artykuł **K. Klauzinskiej** pt. *Specyfika dyskursu internautów z lingubotem na przykładzie łamania konwencji grzeczności* (2007).

Analizie poddane zostały – pisze autorka – rozmowy użytkowników z pierwszym Polakiem żyjącym wyłącznie w Internecie – lingubotem Fido. Choć jest on postacią wirtualną, można z nim rozmawiać, jak z rzeczywistym człowiekiem, na stro-

---

¹⁵⁰ *Socjolingwistyka*, 2. *Analizy i syntezy*, red. W. Lubaś, Warszawa–Kraków–Katowice 1979, s. 95–104.

¹⁵¹ *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 563–573.

¹⁵² *Język polski jako narzędzie komunikacji we współczesnym świecie*, red. J. Mazur, M. Rzeszutko-Iwan, Lublin 2007, s. 175–182.

¹⁵³ „*Studia Językoznawcze*” 2009, 8, s. 167–176.

¹⁵⁴ *Literatura i język*, red. K. Meller, K. Trybuś, Poznań 2004, s. 117–129.

¹⁵⁵ „*Onomastica*” 2004, 49, s. 145–164.

¹⁵⁶ *Język trzeciego tysiąclecia*, 1. *Tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny*, red. G. Szpila, Kraków 2005, s. 145–156.

¹⁵⁷ „*Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*” 2007, 14(34), s. 105–116.

¹⁵⁸ *Język, społeczeństwo, wartości*, red. E. Laskowska, J. Benenowska, M. Jaracz, Bydgoszcz 2008, s. 353–365.

nie www.fido.pl. Fido jest pierwszym polskim komercyjnym botem, a dokładniej – jak wolą twórcy – lingubotem. Narodził się w sieci w roku 2002 i został stworzony wyłącznie na potrzeby zastosowań marketingowych (op. cit., 43)¹⁵⁹.

Należy tu też wymienić artykuł tejże autorki pt. *Wpływ polszczyzny mówionej na kształtowanie się wzorca rozmowy internetowej (na przykładzie rozmów człowieka z maszyną)* (2009)¹⁶⁰.

pozytywnym zjawiskiem jest wypracowywanie metody badań omawianego rodzaju tekstów. Jednym z ważniejszych celów badawczych dotyczących tekstów internetowych winna być gruntowna ocena ich wartości komunikatywnej, estetycznej i etycznej.

25. W przedstawionych tu badaniach współczesnego języka ogólnopolskiego zaznaczyło się większe zainteresowanie poznańskich specjalistów tym, co wiąże się z jego funkcjonowaniem w różnych warunkach, okolicznościach, niż tym, co dotyczy jego struktury. W obrębie badań struktury języka mniej w sumie zajmowano się dotychczas podsystemem gramatycznym, a w jego zakresie mało interesowano się słowotwórstwem i fleksją. O wiele częściej polem obserwacji twórczej było słownictwo z frazeologią. Tutaj osiągnięcia są szczególnie duże, zarówno gdy chodzi o zebranie, poklasyfikowanie i opis obszernego materiału językowego mającego dużą wartość dokumentacyjną, jak i o nowsze ujęcia teoretyczno-metodologiczne z uwzględnieniem strony jakościowej (w tym dynamizmu rozwojowego) oraz ilościowej tegoż materiału. Wspomniane badania często były długofalowe, prowadzone indywidualnie lub zbiorowo. Potrzebne są badania z zakresu frazematyki.

Stosunkowo mało badano strukturę odmiany mówionej polszczyzny ogólnej.

Przedmiotem rozległych, zróżnicowanych tematycznie studiów poznańskich językoznawców jest przebieg w rozmaitych warunkach komunikacji językowej, kulturowe i aksjologiczne aspekty tej komunikacji, etykieta językowa, normatywność przekazów językowych itd., czyli różnego rodzaju zjawiska związane z funkcjonowaniem w pełni sprawnej, dynamicznie rozwijającej się współczesnej polszczyzny ogólnej. Ten kierunek postępowania ma, jak wszystko zdaje się wskazywać, szerszy charakter.

¹⁵⁹ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2007, 14(34), s. 43–50.

¹⁶⁰ *Kształtowanie się wzorów i wzorców językowych*, red. A. Piotrowicz, K. Skibski, M. Szczyszek, Poznań 2009, s. 47–53.

Odmiany formalno-funkcjonalne i style języka ogólnopolskiego

1. Szerokie badania o charakterze diachronicznym i synchronicznym odmian formalno-funkcjonalnych i stylów języka ogólnopolskiego w naszym ośrodku zaczęto prowadzić po wojnie. Przed wojną ukazało się niewiele prac z tego zakresu.

Zwiększył się znacznie, zwłaszcza w najnowszych czasach, obszar badań. Rozszerzona przestrzeń funkcjonowania języka w związku z pojawieniem się nowych środowisk i specjalności, nowych uwarunkowań kulturowo-cywilizacyjnych i technologicznych, rozbudowanie środków masowego przekazu i zwiększenie przepływu informacji itp. spotęgowały odpowiednio w naturalny sposób zainteresowanie od strony teoretycznej i praktycznej kształtem oraz skutecznością wypowiedzi językowych. Skłania to językoznawców do współpracy ze specjalistami w zakresie innych dziedzin nauki na niektórych obszarach, gdzie ta współpraca jest możliwa i konieczna.

Rozległa i zarazem zróżnicowana jest tematyka publikacji związanych z omawianymi badaniami. Prowadzi się je, utrzymując stały kontakt twórczy z różnymi ośrodkami naukowymi krajowymi i, w miarę możliwości, w dość szerokim zakresie z zagranicznymi ośrodkami badawczymi.

2. Do prac przedwojennych związanych z omawianą działalnością naukową należy **S. Dobrzyckiego**: *Kultura i artyzm języka polskiego w XVI wieku* (1931)¹. Oto różniąca się znacznie w porównaniu z dzisiejszym stanem wiedzy opinia autora na ten temat:

---

¹ *Pamiętnik Zjazdu Naukowego im. Jana Kochanowskiego, w Krakowie 8 i 9 czerwca 1930*, Kraków 1931, s. 455–457.

Pierwsze dziesiątki XVI wieku mają charakter niezgrabności średniowiecznej, zarówno w prozie, jak i w poezji [...] wszędzie widzimy jeszcze niewyrobenie języka, jego ciężkość i brak giętkości. Ale już tu i ówdzie widać przeblyski dążenia do kultury języka, do jego artyzmu. Drugą fazę stanowią Marcin Bielski i Rej; brak im „szkoły”, ale widoczny jest naturalny talent językowy: [...]. Między rokiem 1550 a 1560 i kilka pisze się w Polsce lepiej niż przedtem. Po r. 1560 następuje gwałtowne podniesienie się w górę: [...]. Orzechowski i Górnicki stwarzają piękną prozę, Kochanowski piękną poezję – wszyscy naturalnie także dzięki przejściu przez szkołę klasycyzmu [...]. Pod koniec epoki renesansowej pojawia się znowu znakomici władcy języka: Skarga w prozie [...], Szymonowicz i Piotr Kochanowski w poezji (op. cit., s. 456–457).

Tu należy też publikacja **E. Klicha** dotycząca stylizacji językowej pt. *Cygańszczyzna w Chacie za wsią Kraszewskiego* (1931)² oraz artykuł **A. Tomaszewskiego** o dialektyzacji pt. *Kujawskie elementy językowe u Jana Kasprowicza* (1934)³.

3. Powojennych prac z zakresu stylistyki (w ogólniejszym znaczeniu) w ujęciu diachronicznym i synchronicznym ukazało się wiele. Jest to związane z prowadzonymi na dość szeroką skalę – zwłaszcza w ostatnim czasie – tego rodzaju badaniami. Nierzadko, szczególnie u młodszych specjalistów (językoznawców i literaturoznawców) procedura badawcza ma w rozmaitych proporcjach charakter interdyscyplinarny, językoznawczo-literaturoznawczy z lingwistycznym punktem wyjścia, z wprowadzeniem analizy literackiej, z uwzględnieniem normy literackiej. W ten sposób niweluje się także granicę między stylistyką tradycyjną lingwistyczną (stylistyką *langue*) i tradycyjną stylistyką literacką (stylistyką *parole*). Główny nurt badawczy ma charakter strukturalno-funkcjonalny. W grę wchodzi niekiedy też nurt kognitywny.

Można wyodrębnić dwa podstawowe wymiary metodologiczne badań języka artystycznego (formalno-funkcjonalnej odmiany artystycznej i stylów artystycznych języka ogólnopolskiego):

– badania cząstkowe materiału językowego, niewychodzące zasadniczo swoimi wynikami poza językoznawstwo (inaczej: poza obręb teorii języka i poza tradycyjną autonomiczną metodologię językoznawczą), tym samym i w tym sensie o celach dość znacznie ograniczonych,

– badania wielostronne (funkcjonalne i formalne) materiału językowego, dające wyniki wykraczające poza obszar tradycyjnego językoznawstwa, wzbogacające procedurę badawczą o nowe elementy problemowe (także heterono-

² „Prace Filologiczne” 1931, 15, 2, s. 171–220.

³ *Księga referatów II Międzynarodowego Zjazdu Słowistów, sekcja 2. Historia Literatury*, Warszawa 1934, s. 162–165.

miczne) i metodologiczne, pogłębiające wiedzę o utworach literackich jako określonych tekstach i zarazem dziełach sztuki słowa, umożliwiające precyzyjniejsze ich wartościowanie⁴.

Do tego nowszego, głębszego i szerszego typu analizy różnego rodzaju tekstów, szczególnie zaś wspomnianych tekstów literackich, wprowadza się coraz częściej obok metod jakościowych jako wspomagające metody ilościowe (statystyczną, stylometryczną), ustalające frekwencję, a także natężenie. Jest to ważne narzędzie dodatkowe uściślające procedurę badawczą, w pewnym sensie i w pewnym stopniu ją formalizując.

4. Do publikacji z omawianego zakresu, które ukazały się po wojnie, należą: **Z. Sobierajskiego**: *Elementy gwarowe w utworach Kasprowicza* (Poznań 1950) (dialektyzacja), **B. Szydłowskiej-Ceglowej**: *O niektórych literackich funkcjach nazw instrumentów muzycznych na podstawie dziejów nazw „bardon” i „lutnia”* (1973)⁵, **S. Bąby**: *Charakteryzacja językowa postaci w Sławie i chwale Jarosława Iwaszkiewicza* (1974)⁶, *Indywidualizacja językowa postaci w Sławie i chwale Jarosława Iwaszkiewicza* (1974)⁷, *Żartobliwe innowacje frazeologiczne we fraszkach Lecha Konopińskiego* (1978)⁸, **S. Bąby i J. Zgrzywy**: *Szkic stylistyczny interpretacji wiersza Juliusza Słowackiego Pośród niesnasek Pan Bóg uderza...* (2002)⁹, **M. Borejszo**: *O języku dialogów miłosnych w powieściach Żeromskiego* (1985)¹⁰, **A. Pihan-Kijasowej**: *Funkcje stylistyczne rutenizmów leksykalnych w prozie Bolesława Prusa* (1991)¹¹, **A. Piotrowicz**: *Wielkopolskie słownictwo regionalne w prozie współczesnych pisarzy poznańskich (Rzeczowniki)* (Poznań 1991). Autorka informuje:

[...] 1) większość zgromadzonego materiału egzemplifikacyjnego to użycia świadome i celowe, 2) tematem mojej rozprawy były regionalizmy w języku literatury, a nie w języku pisarzy (pojęcia te muszą być rozgraniczane, by nie dochodziło do interpretacyjnych nadużyć) (op. cit., s. 120).

⁴ Por. Z. Zagórski, *O perspektywach badań języka artystycznego*, w: *Praktyka językowo-stylistyczna w tekstach artystycznych doby nowopolskiej*, red. J. Brzeziński, Zielona Góra 1997, s. 169–178.

⁵ „Pamiętnik Literacki” 1973, 64, 3, s. 153–164.

⁶ „Poradnik Językowy” 1974, 6, s. 301–309.

⁷ „Poradnik Językowy” 1974, 7, s. 358–362.

⁸ „Przegląd Humanistyczny” 1978, 12, s. 113–120.

⁹ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 2002, 8, s. 7–11.

¹⁰ „Studia Polonistyczne” 1985, 13, s. 31–59.

¹¹ „Studia Polonistyczne” 1991, 16/17, s. 133–146.

Dalsze prace to: **T. Miki**: *Portret semantyczny ruchu długiego osób (cywilnych)* w Pamiętniku z powstania warszawskiego (1994)¹², **H. Zgólkowej**: *Słownictwo współczesnej poezji polskiej na tle innych odmian stylowych* (1994)¹³, **B. Walczaka** i **M. Witaszek-Samborskiej**: *Dwa modele archaizacji językowej (Krzyżacy Kraszewskiego a Krzyżacy Sienkiewicza)* (1995)¹⁴, **Z. Krażyńskiej**: *Warstwy stylistyczne* Rozmyślania przemyskiego (1995)¹⁵, **Z. Krażyńskiej** i **T. Miki**: *Architektura Bogurodzicy* (1995)¹⁶. W tej wzorowej pod względem metodologicznym pracy autorzy w podsumowaniu stwierdzają

Bogurodzica jawi się jako tekst skomplikowany, przeniknięty siatką powiązań i różnorakich zależności. Oprócz relacji istniejących w obrębie treści i w obrębie formy słownej istnieje ścisły, znaczący związek między treścią a formą. Również struktura symboliczna tekstu nie jest niezależnym komunikatem, tylko uzupełnieniem przesłania tekstu. Z wszystkich zatem poziomów, albo lepiej: wszystkimi swymi poziomami, *Bogurodzica* znaczy to samo. I być może właśnie dlatego, gdy się bada tę skomplikowaną siatkę, która została stworzona w *Bogurodzicy*, odnosi się wrażenie wielkiej spójności i jedności. A nawet, chciałoby się rzec, prostoty (op. cit., s. 75).

Przytaczam następane prace: **Z. Krażyńskiej** i **T. Miki**: *Słowo w wiekach średnich* (1998)¹⁷, **M. Białoskórskiej** i **W.R. Rzepki**: *Gramatyka Żywili Adama Mickiewicza (fonetyka, fleksja)* (1995)¹⁸, *Językowa kreacja obrazu wody w Sonetach krymskich na tle wybranych utworów Adama Mickiewicza* (1999)¹⁹, **S. Mikołajczaka**: *Porównania w Quo vadis Henryka Sienkiewicza* (1996)²⁰ i in., **B. Mikołajczak** i **S. Mikołajczaka**: *Porównania w Statku Waldemara Łysiaka* (1998)²¹, **P. Flicińskiego**: *Poetyzmy stylistyczne w liryce Zbigniewa*

¹² „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1994, 1(21), s. 33–47.

¹³ *Przemiany współczesnej polszczyzny*, red. S. Gajda, Z. Adamiszyn, Opole 1994, s. 63–72.

¹⁴ *Józef Ignacy Kraszewski. Twórczość i recepcja*, red. L. Ludorowski, Lublin 1995, s. 219–231.

¹⁵ *Język polski – historia i współczesność. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej dla uczczenia 75. rocznicy powstania Uniwersytetu im. A. Mickiewicza (Poznań, 4–5 maja 1994 roku)*, red. Z. Krażyńska, Z. Zagórski, Poznań 1995, s. 45–59.

¹⁶ „Slavia Occidentalis” 1995, 52, s. 47–79.

¹⁷ *Funkcja słowa w ewangelizacji*, red. M. Kamińska, E. Umińska-Tytoń, Łódź 1998, s. 61–71.

¹⁸ *Język i styl gatunków literackich Oświecenia i Romantyzmu. Studia o języku i stylu artystycznym*, red. J. Brzeziński, Zielona Góra 1995, s. 41–59.

¹⁹ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 1999, 5, 2, s. 91–103.

²⁰ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1996, 3(23), s. 67–91.

²¹ *Viribus Unitis. Księga poświęcona profesor Monice Gruchmanowej w 75-lecie urodzin*, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 1998, s. 105–117.

Herberta (2001)²², **Z. Zagórskiego**: *O niektórych właściwościach językowych bajki Adama Mickiewicza pt. Lis i kozioł* (2001)²³, **B. Walczaka**: *Język Bohatyrowiczów (Socjolekt szlachty zaściankowej w Nad Niemnem)* (2001)²⁴, **E. Kaptur**: *Język bohaterów wybranych utworów Joanny Chmielewskiej* (2003)²⁵, **K. Skibskiego**: *Mechanizmy metaforyzacyjne w poezji współczesnej – rekonesans* (2005)²⁶, *Elipsy wersowe w poezji współczesnej – propozycja kategorii* (2006)²⁷, *Metaforyzacja a semantyczna potencja wiersza wolnego* (2007)²⁸, *Antropologia wierszem. Język poetycki Ewy Lipskiej* (Poznań 2008), **M. Rybki i J. Sławek**: *O emocjonalności języka poezji księdza Jana Twardowskiego* (2006)²⁹, **M. Wrześniewskiej-Pietrzak**: *Wartość moralna cierpienia w poezji Karola Wojtyły* (2007)³⁰, *Antynomia światło – ciemność w poezji Karola Wojtyły* (2008)³¹, **K. Ruty**: *Metaforyzacja przyrody w Jezusie z Nazarethu Romana Brandstaettera* (2008)³², **M. Wrześniewskiej-Pietrzak i K. Ruty**: *Językowy obraz marszałka Józefa Piłsudskiego w poezji Kazimierzy Illakowiczówny* (2009)³³, **M. Rybki**: *Konceptualizacja miłości w dramacie Przed sklepem jubilera Karola Wojtyły* (2008)³⁴.

Specjalne miejsce zajmuje dwuczęściowa publikacja **H. Zgólkowej i T. Zgółki** pt. *Słownictwo współczesnej poezji polskiej. Listy frekwencyjne* (1, 2, Poznań 1992), zawierająca informacje pozwalające jako narzędzie metodologiczne uściślić analizę leksykologiczną tekstów artystycznych od strony kwantytatywnej.

²² *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, 7, „Studia Językoznawcze”, red. M. Białoskórska, Szczecin 2001, s. 173–189.

²³ *Przejawy potoczności w tekstach artystycznych*, red. J. Brzeziński, Zielona Góra 2001, s. 145–157.

²⁴ *Literatura – Kultura – Język. Z warsztatów badawczych*, red. J. Rečka, Zielona Góra 2000 (wyd. 2001), s. 269–289.

²⁵ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2003, 10(30), s. 109–142.

²⁶ *Język polski. Współczesność, historia*, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin 2005, 5, s. 69–78.

²⁷ *Z zagadnień frazeologii, stylistyki i kultury języka*, red. S. Bąba, P. Fliciński, Poznań 2006, s. 76–87.

²⁸ „Literaturoznawstwo” 2007, 1, s. 227–235.

²⁹ *Wokół językowej funkcji emocjonalnej. Fakty dawne i współczesne*, red. K. Wojtczak, V. Machnicka, Siedlce 2006, s. 195–207.

³⁰ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 2007, 16, s. 155–163.

³¹ *Jan Paweł II – obrońca godności człowieka*, red. M. Rybka, Poznań 2008, s. 141–151.

³² *Na skrzyżowaniu kultur, tradycji, religii. Roman Brandstaetter*, red. P. Plichta, Tarnów 2008, s. 121–130.

³³ *Pamięci Wolnej i Niepodległej. W 90-lecie odzyskania niepodległości i wybuchu Powstania Wielkopolskiego*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 2009, 19, s. 153–168.

³⁴ *Jan Paweł II – obrońca godności Człowieka. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej z okazji VII Dnia Papieskiego*, Poznańskie Spotkania Językoznawcze 2008, 17, s. 109–120.

Do prac o ogólniejszym charakterze należą: **T. Zgólki**: *Stylistyka a socjolingwistyka* (1983)³⁵, *Tekstowe, funkcjonalne i pragmatyczne kryteria wyodrębniania stylowych odmian języka* (1991)³⁶, praca dotycząca – w szerszym ujęciu – klasyfikowania odmian formalno-funkcjonalnych języka etnicznego; tegoż autora artykuł pt. *Aksjologiczne i lingwistyczne wyznaczniki języka poezji* (1995)³⁷, **Z. Zagórskiego**: *O pograniczu językoznawczo-literaturoznawczym (od strony językoznawstwa)* (2004)³⁸. Stwierdza się tu, że w analizach utworów literackich (jako określonego typu tekstów) z punktu widzenia językoznawczego warto w większym stopniu uwzględniać strukturę semantyczno-funkcjonalną tych utworów i – w dążeniu do ujęć syntetyzujących – konfrontować wnioski wypływające z tego rodzaju analizy z odpowiednimi wynikami badań literaturoznawczych (**Z. Zagórski**, op. cit., s. 17).

Ogólniejszy charakter ma także artykuł **P. Flicińskiego** pt. *Hermeneutyka a stylistyka językoznawcza* (2005)³⁹.

5. W analizach stylistycznych dużo uwagi poświęcono poziomowi składniowemu tekstów literackich i nieliterackich. W naszym ośrodku wytworzył się nowy kierunek tego rodzaju badań. Przeanalizowano ogromny materiał, wykorzystany następnie w bardzo wielu pracach magisterskich i innych. Rozszerzono znacznie problematykę i zmieniono procedurę badawczą. W analizie tekstów literackich (artystycznych), ale też i nieliterackich uwzględnia się, w znacznie większym niż tradycyjnie stopniu, elementy semantyczno-funkcjonalne struktury tekstu.

Z badaniami składniowo-stylistycznymi tekstów literackich i innych związane są prace: **B. Pachowicz** i **S. Mikołajczaka**: *Próba ustalenia typowych konstrukcji syntaktyczno-stylistycznych (głównie na podstawie polskiej literatury współczesnej)* (1967)⁴⁰, **S. Bąby** i **S. Mikołajczaka**: *Parenteza we współczesnej prozie polskiej (klasyfikacja i funkcje)* (1973)⁴¹, *Parenteza w polskiej liryce współczesnej* (1981)⁴², **S. Mikołajczaka**: *Składnia Quo vadis Henryka*

³⁵ „Kultura i Społeczeństwo” 1983, 27, 3, s. 33–41.

³⁶ *Synteza w stylistyce słowiańskiej*, red. S. Gajda, Opole 1991, s. 21–31.

³⁷ *Humanistyka jako autorefleksja kultury*, red. K. Zamiara, Poznań 1995, s. 123–135.

³⁸ *Literatura i język*, Biblioteka Literacka „Poznańskich Studiów Polonistycznych” 2004, 40, s. 11–17. Por. np.: S. Wysłouch, *Poetyka a lingwistyka*, w: *Literatura i język*, red. K. Meller, K. Trybuś, Poznań 2004, s. 19–26, zwłaszcza s. 25 i 26.

³⁹ *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, 4, „Studia Językoznawcze” 2005, s. 79–91.

⁴⁰ „Językoznawca. Studenckie ogólnopolskie pismo językoznawcze” 1967, 16–17, s. 73–92.

⁴¹ „Studia Polonistyczne” 1973, 1, s. 7–31.

⁴² *O języku literatury*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 1981, 397, s. 79–105.

Sienkiewicza w ujęciu statystycznym (dla potrzeb stylistyki) (1970)⁴³, *Składniowo-stylistyczny kształt prozy poetyckiej w Puszczy jodłowej S. Żeromskiego* (1976)⁴⁴, *Funkcje pauzy w wypowiedzeniach utworów Bolesława Prusa* (1980)⁴⁵, *Składnia wybranych utworów Bolesława Prusa i Stefana Żeromskiego* (Poznań 1983), *Składnia tekstów naukowych. Dyscypliny humanistyczne* (Poznań 1990), **S. Bąby** *Stylistyczne funkcje potoku składniowego we współczesnej prozie polskiej (na wybranych przykładach)* (1978)⁴⁶.

W pracach pt. *W sprawie badań składni utworów literackich* (1979)⁴⁷ i *O sposobach badania składni i stylu tekstów* (1994)⁴⁸ **Z. Zagórski** informuje o zaproponowanym przez siebie w połowie lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia sposobie badań składni z uwzględnieniem wzajemnej relacji układu linearnego do strukturalnego z obliczaniem proporcji ilościowych istniejących między nimi w całym tekście, przy pełnym stosowaniu jako zasadniczej metody jakościowej uwzględniającej funkcje i znaczenie konstrukcji składniowych w obrębie całego tekstu.

Jednym z ważniejszych celów tego rodzaju analizy tekstów literackich i nieliterackich jest ustalenie i klasyfikacja struktur syntaktycznych oraz poznanie kierunków rozwoju składni różnych odmian formalno-funkcjonalnych języka ogólnopolskiego, szczególnie odmiany artystycznej, i prowadzenie na szeroką skalę rozmaitych badań porównawczych.

W szczegółowym postępowaniu badawczym oblicza się stosunek wysokości danej konstrukcji składniowej do jej długości (wskaźnik α), bogactwo (rozbudowę) tej konstrukcji (wskaźnik β) i szyk składników wypowiedzenia (wskaźnik γ). Bierze się też szczegółowo pod uwagę – zgodnie z przyjętymi założeniami metodologicznymi – wzajemne relacje jakościowe i ilościowe wypowiedzeń na różnych poziomach w tekście. W założeniu jest jak najdalej idąca interpretacja pod względem funkcjonalnym i semantycznym.

Z tego rodzaju analizy (przy założonej precyzyjności wykonania) wypływają w wyższym stopniu uściślone, lepiej ugruntowane wnioski, charakteryzujące się poza tym wyższym poziomem uogólnienia.

Operuje się wykresami przedstawiającymi łącznie układy strukturalne i linearne.

⁴³ „Język Polski” 1970, 50, s. 85–97.

⁴⁴ „Studia Polonistyczne” 1976, 3, s. 115–126.

⁴⁵ „Studia Polonistyczne” 1979, 1980, 7, s. 103–111.

⁴⁶ *Studia nad składnią polszczyzny mówionej. Księga referatów konferencji poświęconej składni i metodologii badań języka mówionego (Lublin 6–9 X 1975)*, red. S. Grabias i in., Wrocław 1978, s. 271–283.

⁴⁷ „Studia Polonistyczne” 1979, 1980, 7, s. 217–222.

⁴⁸ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1994, 1(21), s. 9–32.

Omówione postępowanie badawcze nawiązuje do ustaleń, które przedstawili np.: **Z. Klemensiewicz** (*Problematyka składniowej interpretacji stylu*, 1951, s. 171), **W. Górny** (*O stylistycznej interpretacji składni*, 1960, s. 492, 499) i **A. Wierzbicka** (*Lingwistyczne narzędzia w stylistycznej analizie szyku wyrazów*, 1963, s. 527, 528), znacznie się jednak od nich różniąc.

Ten sposób ujęcia składni różnego rodzaju tekstów został twórczo zastosowany i w szczególności zmodyfikowany w analizie tekstów naukowych oraz literackich tekstów prozatorskich między innymi w wymienionych pracach **S. Mikołajczaka**, a w analizie tekstów poetyckich przez **M. Rybkę**. Istotne novum jej badań stanowi ściślejsze powiązanie procedury badawczej z zakresu językoznawstwa z analizą o charakterze literaturoznawczym. Oto niektóre z prac **M. Rybki**: *Charakterystyka składniowo-stylistyczna tomu wierszy Czesława Miłosza Gdzie wschodzi słońce i kędy zapada* (1999)⁴⁹, *Uwagi o elementach składniowo-stylistycznych tomu wierszy Na brzegu rzeki Czesława Miłosza* (1999)⁵⁰, *Zamieszkać w zdaniu. O składni tekstów poetyckich Czesława Miłosza* (Poznań 2002) i in.; także na przykład analiza tekstu prozatorskiego pt. *Ukształtowanie składniowo-stylistyczne Doliny Issy Czesława Miłosza* (1999)⁵¹ i in.

Zbliżony, ogólnie biorąc, do naszego (poznańskiego) sposobu opisu składni i stylu różnych tekstów, w tym tekstów literackich, jest kierunek badań w zakresie składni i stylistyki językoznawczej reprezentowany przez działalność **M. Ruszkowskiego** (Kielce).

6. Ukazały się też prace z zakresu lingwistyki tekstu, np.: **S. Mikołajczaka**: *Metatekst w tekście humanistycznych prac naukowych* (1989)⁵², **J. Pluskotty**: *Metatekst w tekstach felietonów Stefana Kisielewskiego* (1998)⁵³, **Z. Zagórskiego**: *Kilka uwag dotyczących teorii tekstu (lingwistyki tekstu)* (1999)⁵⁴, *Z metodologii badań pogranicza stylistyki i lingwistyki tekstu* (2002)⁵⁵, *Problematyka składniowa na tle lingwistyki tekstu* (2002)⁵⁶, *Kilka uwag o spójności*

⁴⁹ „Brněnská Polonica” 1999, 1, s. 155–169.

⁵⁰ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 1999, 5, s. 129–146.

⁵¹ *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badania polszczyzny*, 5, red. M. Białoskórska, Szczecin 1999, s. 319–332.

⁵² „Studia Polonistyczne” 1988/1989, 16/17, s. 147–173.

⁵³ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1998, 5(25), s. 93–133.

⁵⁴ *Viro doctissimo optime merito: prace ofiarowane Profesorowi Zenonowi Sobierajskiemu w 80. rocznicę urodzin*, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 1999, 10, s. 53–65.

⁵⁵ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 2002, 9, s. 173–179.

⁵⁶ *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, 1, „Studia Językoznawcze” 2002, s. 457–462.

tekstu (2005)⁵⁷, **M. Rybki**: *O spójności tekstu poetyckiego* (2002)⁵⁸, *Funkcje pauz w tekstach poetyckich* (2005)⁵⁹, **S. Bąby** i **K. Skibskiego**: *Perspektywa tekstologiczna w badaniach współczesnej poezji polskiej* (2008)⁶⁰.

7. Funkcjonowaniu i liczbie jednostek słownikowych w tekstach historycznych poświęcono wiele prac. Na szczególną uwagę zasługuje wprowadzona do rozległych opracowań leksykologicznych i leksykograficznych przez **W. Kuraszkiewicza** nowatorska (w swoim czasie) metoda ilościowa (obok stosowanej tradycyjnie jakościowej). Dzięki niej w wyniku szczegółowych obliczeń można uzyskać względnie dokładną odpowiedź na kilka zasadniczych kwestii:

- jakie jest bogactwo (obfitość) słownictwa badanych tekstów,
- liczba haseł (słownik) w stosunku do liczby wyrazów (wszystkich wyrazów) w danym tekście (w całej długości tekstu),
- narastanie haseł w stosunku do wzrostu tekstu,
- powtarzalność (częstotliwość) haseł wyrazowych.

Bierze się pod uwagę względy praktyczne tego rodzaju postępowania (dodatkowe informacje natury leksykograficznej). Wchodzą tu w grę możliwości badań statystycznych (obok, naturalnie, rozbudowanego opisu jakościowego) słownictwa poszczególnych autorów, tekstów reprezentujących różne gatunki, odmiany formalno-funkcjonalne i style, różne kierunki i nurty literackie itp., między innymi w ujęciu komparatystycznym, a także badanie autorstwa tekstów; wszystko w odniesieniu do diachronii i synchronii.

Wprowadzenie na szeroką skalę wspomnianej metody badawczej (jako jednej z cech charakteryzujących poznańską szkołę historycznojęzykową **Władysława Kuraszkiewicza**), uściślającej ujęcia jakościowe, stanowiło przełom w klasyfikowaniu, opisie i wartościowaniu słownictwa bardzo zróżnicowanych tekstów. Szło to w parze z dążeniem, żeby wyprowadzać i wzmacniać wnioski płynące z analizy jak najszerszego materiału językowego (w miarę możliwości na przykład z analizy całego tekstu, z zastosowaniem więc indukcji zupełnej). Korzystanie z urządzeń elektronicznych bardzo to ułatwia.

---

⁵⁷ *Ad perpetuam rei memoriam. Profesorowi Wojciechowi Ryszardowi Rzepce z okazji 65. urodzin*, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 2005, 26, s. 447–452.

⁵⁸ *Poznańskie Spotkania Językoznawcze* 2002, 9, s. 125–142.

⁵⁹ *Język polski. Współczesność, historia*, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin 2005, 5, s. 57–67.

⁶⁰ *Stylistyka a leksykologia. Związki, zależności, metody. Studia o języku i stylu artystycznym*, 4, red. K. Maćkowiak, C. Piątkowski, Zielona Góra 2008, s. 11–24.

Wymienić tu należy w związku z omawianą sprawą następujące publikacje: **W. Kuraszkiwicz** i **J. Łukasiewicz**: *Ilość różnych wyrazów w zależności od długości tekstu* (1951)⁶¹, **W. Kuraszkiwicz**: *Statystyczne badanie słownictwa polskich tekstów XVI wieku* (1958)⁶², *Szkice o języku Mikołaja Reja* (1960)⁶³, *Uwagi o statystyce w Słowniku* (1966)⁶⁴, *Obfitość słownictwa w kilku dużych tekstach polskich (Postylla, Wizerunek, Worek Judaszów, Pan Tadeusz, Beniowski, Lalka, Popioły, Kwiaty polskie)* (1973)⁶⁵, *Częstotliwość wyrazów w Panu Tadeuszu Adama Mickiewicza i w Wizerunku Mikołaja Reja* (1975)⁶⁶.

Z metodologią dotyczącą wymienionych prac **W. Kuraszkiwicz** łączy się w ogólniejszym sensie publikacja tegoż zawierająca informacje o badaniach autorstwa kilku tekstów anonimowych metodą statystyki językowej pt. *Étude de la paternité des textes anonymes d'après la méthode de la statistique linguistique* (1961)⁶⁷.

8. W ostatnich latach szeroko rozwinęły się między innymi w ośrodku poznańskim badania z zakresu tzw. teolingwistyki lub inaczej sakrolingwistyki, określane też jako badania języka religijnego.

Operując terminem sakrolingwistyka, można orientacyjnie jako główny przedmiot badań wskazać znacznie zróżnicowane genologicznie teksty (w tym także teksty internetowe) odnoszące się w szerszym lub węższym zakresie do sacrum. Akcent badawczy pada przede wszystkim, choć nie wyłącznie, na elementy poziomu leksykalnego, frazeologicznego i frazematycznego tych tekstów.

Sakrolingwistykę wypada traktować jako nurt badań mieszczący się w stylistyce lingwistycznej (odnoszącej się do synchronii i diachronii, do ujęć deskrypcyjnych i preskrypcyjnych). Pozostaje nadto w związku z tekstologią lingwistyczną. Włącza się tu często dodatkowo problematykę etnolingwistyczną i kognitywistyczną, a także z zakresu genologii językoznawczej.

W omawianym postępowaniu wyraźnie zaznacza się dość ścisła, pożyteczna współpraca z teologami. Dobrze ugruntowane są związki z literaturoznawstwem (np. w dziedzinie historii literatury, poetyki).

⁶¹ „Pamiętnik Literacki” 1951, 42, 1, s. 168–182.

⁶² *Prace językoznawcze i etnograficzne na IV Międzynarodowy Kongres Słowistów w Moskwie 1958 roku*, Z Polskich Studiów Słowistycznych 1958, 1, s. 240–257.

⁶³ *Odrodzenie w Polsce. Materiały sesji naukowej PAN, 25–30 października 1953 roku*, *Historia języka*, 3, cz. 1, Warszawa 1960, s. 113–360.

⁶⁴ *Słownik polszczyzny XVI wieku*, 1. *A-Abany*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. XIV–XXV.

⁶⁵ „Studia Polonistyczne” 1973, 1, s. 45–63.

⁶⁶ „Studia Polonistyczne” 1975, 2, s. 71–95.

⁶⁷ W pracy zbiorowej *Poetica – Poetyka – Poetika*, Warszawa 1961, s. 625–633.

Z punktu widzenia metodologii badań lingwistycznych sakrolingwistyka – ogólniej, szerzej rzecz ujmując – ma cechy typowe dla współczesnego językoznawstwa zewnętrznego (otwartego).

Głównymi animatorami badań sakrolingwistycznych od strony językoznawstwa są w Poznaniu **S. Mikołajczak** i **M. Rybka**. Dzięki ich działaniom oraz ich najbliższych współpracowników udało się zorganizować już cztery międzynarodowe sesje naukowe. Materiały z tych sesji zostały opublikowane w pięciu tomach serii pt. *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji, Gniezno, 15–17 kwietnia 2002* ([t. 1]), pod red. **S. Mikołajczaka** i ks. **T. Węclawskiego**, Poznań 2004; 2. *Materiały z konferencji, Gniezno, 3–5 czerwca 2004*, pod red. **S. Mikołajczaka** i ks. **T. Węclawskiego**, Poznań 2005; 3. *Materiały z konferencji, Poznań, 24–26 kwietnia 2006*, pod red. ks. **P. Bortkiewicza**, **S. Mikołajczaka** i **M. Rybki**, Poznań 2007; *Język religijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym)* 4. *Materiały z konferencji, Gniezno, 22–24 września 2008*, pod red. ks. **P. Bortkiewicza**, **S. Mikołajczaka** i **M. Rybki**, Poznań 2009; 5. *Materiały z konferencji, Gniezno, 22–24 września 2008*, pod red. ks. **P. Bortkiewicza**, **S. Mikołajczaka** i **M. Rybki**, Poznań 2009.

9. Niżej podaję wybrane, zróżnicowane gatunkowo i tematycznie publikacje autorów poznańskich: **S. Bąba**: *Z życia wybranych zwrotów biblijnych we współczesnej polszczyźnie* (1992)⁶⁸, **K. Czarnecka**: *Kolędy czasów wojny i okupacji* (1996)⁶⁹, *O języku listów młodzieży do redakcji czasopisma religijnego Miłujcie się* (2004)⁷⁰, *Elementy stylu religijnego w skandynawskich prelekcjach św. Urszuli Ledóchowskiej* (2005)⁷¹, **R. Łapa**: *O modalności w homiliach i przemówieniach Jana Pawła II* (2004)⁷², *Paralelizmy w homiliach i przemówieniach Jana Pawła II* (2007)⁷³, **J. Migdał**: *Wyznajemy, że On jest Panem naszym, Mesjaszem, Bogiem i człowiekiem prawdziwym, Zbawicielem i Odkupicielem naszym – jak Jakub Wujek nazywa Jezusa w swoich Postyl-*

⁶⁸ *Biblia a kultura Europy: 2000 lat chrześcijaństwa*, 1, red. M. Kamińska, E. Małek, Łódź 1992, s. 167–177

⁶⁹ *Z kolędą przez wieki. Kolędy w Polsce i w krajach słowiańskich*, red. T. Budrewicz, S. Koziara, J. Okoń, Tarnów 1996, s. 143–159.

⁷⁰ *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji, Gniezno, 15–17 kwietnia 2002*, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 2004, 21, s. 389–395.

⁷¹ *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji, Gniezno, 3–5 czerwca 2004*, 2, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 2005, 33, s. 168–175.

⁷² *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji, Gniezno, 15–17 kwietnia 2002*, op. cit., s. 139–148.

⁷³ *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji, Poznań, 24–26 kwietnia 2006*, 3, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 2007, 36, 3, s. 73–78.

lach? (2004)⁷⁴, **S. Mikołajczak**: *Modlitwa powszechna – kształt językowy i charakterystyka gatunkowa* (2004)⁷⁵, *Składniowy kształt modlitwy wiernych* (2005)⁷⁶, **A. Sieradzki**: *Wpływ cech stylowych modlitwy na kształt Psalterza Dawidowego Mikołaja Reja* (2004)⁷⁷, **B. Walczak**: *Uwagi językowo-stylistyczne o wierszowanej parafrazie czterech Ewangelii autorstwa Harry'ego Dudy* (2004)⁷⁸, *Pismo Święte w przekładach na gwary i slangi* (2007)⁷⁹, **E. Grzelakowa**: *Zróźnicowanie funkcjonalne języka religijnego* (2005)⁸⁰, **T. Miła**: *Maryja, Bóg, Jezus w Rozmyślaniu przemyskim* (Poznań 2005), **M. Rybka**: *Wierzę Panu Bogu jak dziecko sakralizacja potoczności w poezji księdza Jana Twardowskiego* (2005)⁸¹, **M. Rybka, J. Sławek**: *Językowy obraz Boga w poezji ks. Jana Twardowskiego* (2005)⁸², *O ewolucji funkcji komunikatywnej. Na podstawie porównania katechizmów z wieku XIX i współczesnego* (2008)⁸³, *Kilka uwag o ramie inicjalnej listów pasterskich kardynała Augusta Hlonda* (2009)⁸⁴, **I. Sarnowska-Giefing**: „Nomina sacra” w przestrzeni komunikacji negatywnej (na przykładzie satyr Krzysztofa Opalińskiego, Adama Naruszewicza i Ignacego Krasickiego) (2005)⁸⁵, **M. Rutkiewicz-Hanczewska**: *Sacrum w onomastyce* (2006)⁸⁶, *Sakralny wymiar intertekstualizacji własnej* (2007)⁸⁷, **T. Lisowski**: *Przekład biblijny a kontekst kulturowy. Greckie*

⁷⁴ *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji, Gniezno, 15–17 kwietnia 2002*, op. cit., s. 298–308.

⁷⁵ Ibidem, s. 86–94.

⁷⁶ *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji, Gniezno, 3–5 czerwca 2004*, 2, op. cit., s. 120–128.

⁷⁷ *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji, Gniezno, 15–17 kwietnia 2002*, op. cit., s. 364–369.

⁷⁸ Ibidem, s. 129–135.

⁷⁹ *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji, Poznań, 24–26 kwietnia 2006*, op. cit., s. 408–414.

⁸⁰ *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji, Gniezno, 3–5 czerwca 2004*, 2, op. cit., s. 39–45.

⁸¹ „Roczniki Humanistyczne” 2005, 53, 6, s. 129–149.

⁸² *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji, Gniezno, 3–5 czerwca 2004*, 2, op. cit., s. 425–435.

⁸³ *Język katechety, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Tarnów 2008*, s. 163–177.

⁸⁴ *Język religijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym). Materiały z konferencji, Gniezno, 22–24 września 2008*, 4, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 2009, 38, s. 77–88.

⁸⁵ *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji, Gniezno, 3–5 czerwca 2004*, 2, op. cit., s. 358–368.

⁸⁶ *Onimizacja i apelatywizacja, red. Z. Abramowicz, E. Bogdanowicz, Białystok 2006*, s. 563–579.

⁸⁷ *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji, Poznań, 24–26 kwietnia 2006*, op. cit., 36, s. 431–441.

ἀρετή w *Modlitwie Pańskiej po koreańsku* (2007)⁸⁸, **K. Ruta**: *Deskrypcje jednostkowe w Jezusie z Nazarethu* (2007)⁸⁹, **K. Ruta, M. Wrześniewska-Pietrzak**: *Językowy obraz Matki Boskiej w poezji Kazimierza Iłakowiczówny* (2009)⁹⁰, **P. Wiatrowski**: *Elementy stylu religijnego w listach prywatnych Jana Pawła II do Marka i Zofii Skwarnickich* (2007)⁹¹, **K. Zalejarz**: „Bóg da wiktoria”. *Czy słownictwo religijne było obecne w życiu żołnierzy w Trylogii Sienkiewicza* (2007)⁹², **S. Bąba, P. Fliciński**: *Biblizmy frazeologiczne w Ewangelii według św. Łukasza w przekładzie Zygmunta Kubiaka na tle innych przekładów* (2009)⁹³, **G. Dziamska-Lenart**: *Opis leksykograficzny frazeologizmów biblijnych w wybranych słownikach frazeologicznych języka polskiego* (2009)⁹⁴, **P. Fliciński**: *Frazeologia biblijna w przestrzeni telematycznej*, cz. 1. *Zwroty* (2009)⁹⁵, **A. Piotrowicz**: *Wizerunek Maryi w Zapiskach więziennych Stefana kardynała Wyszyńskiego Prymasa Polski* (2009)⁹⁶, **K. Zagórska**: *Per Mariam – Soli Deo. O maryjności Prymasa Tysiąclecia* (2009)⁹⁷ i in.

Luźniej wiąże się z tym artykuł **M. Graf** pt. *Sakralizacja, desakralizacja, resakralizacja w polskiej poezji współczesnej (na materiale Jacka Podsiadły)* (2009)⁹⁸.

10. Przedstawione w wyborze publikacje świadczą o bogactwie problematyki i tematyki oraz o wielostronności ujęć związanych z badaniami w zakresie sakrolingwistyki w ośrodku poznańskim.

Redaktorzy czwartego tomu publikacji pt. *Język religijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym)* (Poznań 2009, s. 18) ks. **P. Bortkiewicz, S. Mikołajczak, M. Rybka** podają następującą informację, którą warto przytoczyć:

⁸⁸ Ibidem, s. 401–407.

⁸⁹ Ibidem, s. 523–533.

⁹⁰ *Język religijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym): materiały z konferencji, Gniezno 22–24 września 2008*, 5, op. cit., s. 389–398.

⁹¹ *Język religijny dawniej i dziś: materiały z konferencji, Poznań, 24–26 kwietnia 2006*, 3, op. cit., s. 131–139.

⁹² Ibidem, s. 543–551.

⁹³ *Polszczyzna biblijna – między tradycją a współczesnością*, 2, red. S. Koziara, W. Przyczyna, Tarnów 2009, s. 99–110.

⁹⁴ *Język religijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym). Materiały z konferencji, Gniezno 22–24 września 2008*, op. cit., s. 151–163.

⁹⁵ Ibidem, s. 165–178.

⁹⁶ Ibidem, s. 63–73.

⁹⁷ Ibidem, s. 75–84.

⁹⁸ *Język doświadczenia religijnego*, 2, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, Szczecin 2009, s. 195–210.

Prezentowane w niniejszym, czwartym już tomie *Języka religijnego dawniej i dziś* artykuły są efektem badań przedstawicieli różnych dyscyplin nauki, głównie lingwistów i teologów, historyków literatury i historyków, zarówno badaczy doświadczonych, jak i rozpoczynających dopiero pracę naukową. Przynoszą one analizę różnych sposobów wyrażania religijności, funkcji języka religijnego, języka i stylu osobniczego zarówno wybitnych, jak i mniej znanych ludzi Kościoła, określonych gatunków wypowiedzi, tekstów dawnych i współczesnych, motywów religijnych w wybranych tekstach kultury itd. Na zakończenie podkreślić należy jeszcze fakt, iż tom ten, zgodnie z założeniem organizatorów konferencji i redaktorów tomu, zawiera teksty nie tylko odnoszące się do języka Kościoła Zachodu, ale również Kościołów Wschodu (grekokatolickiego, prawosławnego), islamu i tradycyjnych religii afrykańskich. Interdyscyplinarność i otwartość naszych spotkań i publikacji oceniamy wysoko i pragniemy rozszerzyć zarówno grono zapraszanych autorów, jak i odbiorców naszych publikacji, dlatego już ten tom materiałów pokonferencyjnych i kolejna konferencja nosić będą tytuł *Język religijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym)*.

Wypowiedź ta charakteryzuje właściwie – ogólnie rzecz biorąc – wszystkie dotychczasowe konferencje poznańskie i całość ich dorobku naukowego. Osiągnięcia na tym polu badawczym są znaczące.

11. Studia nad językiem i stylem osobniczym prowadzi się z punktu widzenia diachronicznego, co wiąże się szerzej z badaniami historycznojęzycznymi, i z punktu widzenia synchronicznego. Związane są z tym następujące publikacje: **W. Pniewskiego**: *Osobnicze cechy językowe* (1922, 1923, 1925)⁹⁹, **H. Ułaszyna**: *Żeromski a język polski* (1926)¹⁰⁰, **W. Kuraszkiewicza**: *Szkice o języku Mikołaja Reja* (1960)¹⁰¹, *Dialektyzmy w Pamiętnikach Jana Chryzostoma Paska* (1992)¹⁰², **S. Bąby** i **S. Mikołajczaka**: *Frazeologia w Życiorysie własnym robotnika Jakuba Wojciechowskiego* (1974)¹⁰³, *Frazeologia w pamiętnikach dwóch chłopów wielkopolskich, Tomasa i Wawrzyńca Skorupków* (1988)¹⁰⁴, **M. Borejszo**: *Słownictwo Pamiętników J.Ch. Paska wobec słownictwa doby nowopolskiej* (1976)¹⁰⁵, *Zapożyczenia włoskie i francuskie w Pamięt-*

⁹⁹ „Język Polski” 1922, 7, 1923, 8, 1925, 10.

¹⁰⁰ „Przegląd Współczesny” 1926, czerwiec, s. 417–435.

¹⁰¹ *Odrodzenie w Polsce. Materiały sesji naukowej PAN, 25–30 października 1953 roku*, t. 3, *Historia języka*, cz. 1, red. M.R. Mayenowa, Z. Klemensiewicz, Warszawa 1960, s. 113–360.

¹⁰² *Odmiany polszczyzny XVII wieku*, red. H. Wiśniewska, C. Kosyl, Lublin 1992, s. 157–166.

¹⁰³ „Pamiętnikarstwo Polskie” 1974, 3–4, s. 187–206.

¹⁰⁴ *Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych*, red. J. Brzeziński, Zielona Góra 1988, s. 215–230.

¹⁰⁵ „Poradnik Językowy” 1976, 10, s. 444–454.

nikach *J.Ch. Paska* (1979)¹⁰⁶, **A. Pihan-Kijasowej**: *Język J.I. Kraszewskiego a polszczyzna ogólna i kresowa pierwszej połowy XIX wieku (na przykładzie wybranych zagadnień z fonetyki i fleksji)* (1988)¹⁰⁷, *Studia o języku J.I. Kraszewskiego. Słowotwórstwo i leksyka drugiego okresu twórczości* (Poznań 1991), teź autorki cenne publikacje informujące o życiu i języku polskich zesłańców, np.: *Rusycyzmy leksykalne w pamiętniku Tomasza Zana Z wygnania Dziennik z lat 1824–1832* (1994)¹⁰⁸, *Pamiętniki polskich zesłańców jako przedmiot badań lingwistycznych* (1998)¹⁰⁹. Autorka stwierdza, że

język omawianych tu pamiętników, wspomnień, relacji zesłańczych na płaszczyźnie leksykalnej odbiega od języka innego typu tekstów. Specyfika tego słownictwa polega z jednej strony na przyswojeniu wielu wyrazów obcego pochodzenia, zarówno rosyjskich, jak i wywodzących się z języka tubylczych ludów zamieszkujących Syberię, a odnoszących się, najogólniej rzecz ujmując, do miejscowych realiów, do miejscowej kultury, nazywających miejscową florę, faunę, miejscowe potrawy itd. Jest to na ogół, choć nie zawsze, słownictwo nie mające polskich odpowiedników. Z drugiej strony specyfika ta wynika z większej niż w innych typach tekstów frekwencji słownictwa należącego do określonych grup tematycznych, np. leksyki o charakterze martyrologicznym (*Pamiętniki polskich zesłańców...*, op. cit., s. 146).

J. Migdał w książce pt. *O języku Andrzeja Glabera z Kobyłina. Studium normalizacji polszczyzny wczesnorennesansowej* (Poznań 1999) informuje, że

dzięki swojej progresywnej postawie Glaber należał do grona najwybitniejszych normalizatorów polszczyzny, którzy na stałe wpisali się w dzieje języka [...]. Analiza wariacji norm językowych na płaszczyźnie fonetycznej i fleksyjnej wykazała, że w praktyce pisarskiej i redaktorskiej Glaber w pełni wykorzystał potencjał swojego gruntownego wykształcenia oraz doświadczenia nabyte w uniwersyteckiej pracy. Przydała mu się styczność z głównymi dla polszczyzny literackiej dialektami (op. cit., s. 222).

Późniejsze publikacje to na przykład **M. Osiewicza**: *Właściwości dialektalne polskich listów Radziwiłłów z I połowy XVI wieku* (2003)¹¹⁰, *Oddziaływanie spółgłosek nosowych na poprzedzające je samogłoski w listach polskich z lat 1525–1550* (2008)¹¹¹.

¹⁰⁶ „Poradnik Językowy” 1979, 3, s. 116–126.

¹⁰⁷ *Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych*, s. 111–127.

¹⁰⁸ „Studia Polonistyczne” 1992, 1994, 20, s. 101–110.

¹⁰⁹ *Viribus Unitis. Księga poświęcona profesor Monice Gruchmanowej w 75-lecie urodzin*, op. cit., s. 135–148.

¹¹⁰ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2003, 10(30), s. 175–190.

¹¹¹ „Slavia Occidentalis” 2008, 65, s. 77–94.

Ogólniejszy, metodologiczny charakter ma artykuł **P. Flicińskiego** pt. *Idiostyl pisarza jako problem badawczy stylistyki* (2004/2005)¹¹², a także **B. Walczaka**: *Znaczenie Jana Pawła II w dziejach języka polskiego* (2007)¹¹³. Zdaniem autora,

dzisiaj nie jesteśmy jeszcze w stanie objąć myślą wszystkich skutków, jakie wynikają dla polszczyzny z promieniowania językowego tekstów Jana Pawła II. Jedno wszelako nie ulega wątpliwości: przyszły historyk języka, [...], w rozdziale o czynnikach sprawczych rozwoju polszczyzny przełomu XX i XXI wieku nie będzie mógł nie uwzględnić zjawiska, jakim była osoba polskiego papieża, a najprawdopodobniej będzie musiał mu wyznaczyć rangę, której my dzisiaj nie jesteśmy jeszcze w stanie sobie wyobrazić (op. cit., s. 139).

Z tą tematyką związane są też publikacje: **B. Walczaka**: pt. *Jan Paweł II – Odnowiciel Mowy Polskiej* (2009)¹¹⁴ i **P. Wiatrowskiego**: *Struktura listów prywatnych Jana Pawła II do Marka i Zofii Skwarnickich* (2007)¹¹⁵.

12. Stylu prawnego i prawniczego dotyczą prace: **S. Mikołajczaka**: *Składnia współczesnych ustaw sejmowych* (1994)¹¹⁶, **T. Zgólki** i **M. Zielińskiego**: *Perswazja w języku prawnym i prawniczym* (2003)¹¹⁷, **J. Grzelak**: *Komunikacja prawna – na przykładzie polskich konstytucji* (2006)¹¹⁸, **A. Kołodziejczyk-Trawińskiej**: *Imiona w polskim prawie – prawo wobec imion* (2008)¹¹⁹, **R. Łapy**: *Znaczenia gramatyczne znominalizowanych grup imiennych we współczesnych tekstach prawnych* (2008)¹²⁰, *Dominujący i podporządkowany w Kodeksie prawa kanonicznego* (2009)¹²¹.

¹¹² *Studia nad polszczyzną współczesną i historyczną. Prace dedykowane Profesorowi Stanisławowi Bąbie w 65-lecie urodzin*, red. J. Liberek, Poznań 2004 (ukazało się w 2005), s. 95–108.

¹¹³ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 2007, 16, s. 129–139.

¹¹⁴ *Jan Paweł II – Odnowiciel Mowy Polskiej*, red. S. Mikołajczak, M. Wrześniewska-Pietrzak, Poznań 2009, s. 77–81.

¹¹⁵ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 2007, 16, s. 141–153.

¹¹⁶ *Język a współczesne społeczeństwo polskie. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej dla uczczenia 75. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości (9 i 10 listopada 1993 r.)*, red. Z. Zagórski, Poznań 1994, s. 37–48.

¹¹⁷ *Język w perswazji publicznej*, red. K. Mosiołek-Kłosińska, T. Zgółka, Poznań 2003, s. 182–189.

¹¹⁸ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2006, 13(33), s. 39–58.

¹¹⁹ „Poradnik Językowy” 2008, 2, s. 41–55.

¹²⁰ „Język Polski” 2008, 88, 4–5, s. 280–288.

¹²¹ *Język religijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym). Materiały z konferencji, Gniezno, 22–24 września 2008*, op. cit., s. 337–345.

13. Prowadzone są też badania odmiany potocznej współczesnego języka ogólnopolskiego. Reprezentuje je na przykład artykuł **H. Zgólkowej** pt. *Leksyka ekspresywna jako wyróżnik potocznej odmiany współczesnej polszczyzny* (1991)¹²².

14. Zajmowano się także odmianami środowiskowymi języka polskiego, w tym między innymi językiem dzieci i młodzieży. W związku z tym pojawiły się prace dość zróżnicowane tematycznie.

Przed wojną o poznańskiej gwarze uczniowskiej pisał **A. Tomaszewski** w publikacji pt. *Gwara gimnazystów i sztubaków* (1938)¹²³. Zbliżony był temat pracy **H. Ułaszyna** pt. *Przyczynki leksykalne: 2. Trzy gwary uczniowskie: wielkopolska, królewiacka i galicyjska* (1938)¹²⁴.

Po wojnie ukazały się liczne, obszernie prace następujących autorów: **H. Bulczyńskiej-Zgólkowej**: *Z badań nad językiem młodego pokolenia na ziemiach zachodnich* (1977)¹²⁵, **H. Zgólkowej**: *Czym język za młodu nasiąknie...* (Poznań 1986), **K. Bulczyńskiej** i **H. Zgólkowej**: *Słownictwo dzieci w wieku przedszkolnym* (Poznań 1987), **H. Zgólkowej**: *Świat w dziecięcych słowach* (Poznań 1990), *Retoryka sarkazmu w gwarze uczniowskiej* (1992)¹²⁶, *Grypsera w szkole. Przenikanie słownictwa środowisk przestępczych do żargonu uczniowskiego* (1994)¹²⁷, *Listy polskich dzieci do Pana Boga* (Poznań 1994), *Język subkultur młodzieżowych* (1996)¹²⁸, *Gwara uczniowska* (2004)¹²⁹, **H. Zgólkowej** (współautorzy: **K. Szymoniak**, **T. Zgółka**): *Słownictwo polskich tekstów rockowych. Listy frekwencyjne* (Poznań 1991), **K. Czarneckiej**: *Zróżnicowanie znajomości słownictwa w młodzieżowej odmianie współczesnej polszczyzny* (1991)¹³⁰, *Świat widziany ze szkoły, czyli o słownictwie uczniowskim dotyczącym tematyki pozaszkolnej* (1992)¹³¹, **A. Piotrowicz** i **M. Witaszek-Samborskiej**: *Lek-*

¹²² *Język potoczny jako przedmiot badań językoznawczych. Materiały konferencji z 18–20 X 1990 r. w Opolu*, red. S. Gajda, Z. Adamiszyn, Opole 1991, s. 45–52.

¹²³ „Dziennik Poznański” 1938, 121.

¹²⁴ Prace Komisji Filologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1938, 8, 5, s. 387–432.

¹²⁵ Dydaktyka literatury, Zielona Góra 1977, s. 129–157.

¹²⁶ *Opisać słowa*, red. A. Markowski, Warszawa 1992, s. 233–242.

¹²⁷ *Słowa służebne. Prace ofiarowane Profesor Monice Gruchmanowej*, red. H. Zgólkowa, Poznań 1994, s. 41–49.

¹²⁸ *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny*, red. J. Miodek, Wrocław 1996, s. 229–239.

¹²⁹ *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, 2, red. prowadząca E. Różycka, aut. 2 t. E. Adamczuk i in., Warszawa 2003, s. 144–150.

¹³⁰ *Wariancja w języku*, red. S. Gajda, Opole 1991, s. 89–92.

¹³¹ *Z badań nad współczesną polszczyzną*, red. E. Homa, Szczecin 1992, s. 121–128.

sykalne elementy regionalne w języku poznańskiej młodzieży (1991)¹³², **M. Grzelki**: *Słownictwo środowisk młodzieżowych w okresie polskiej transformacji* (2000)¹³³, **M. Wrześniewskiej-Pietrzak**: *Językowe sposoby wyrażania wartości w gazetkach uczniowskich* (2004)¹³⁴, *Wybrane leksykalne sposoby wyrażania wartości w pismach uczniów szkół średnich* (2009)¹³⁵, **J. Smół**: *O emocjach w gwarze uczniowskiej* (2006)¹³⁶.

Ogólniejszy charakter mają prace: **K. Czarneckiej**: *Uczniowska odmiana współczesnej polszczyzny w świadomości jej użytkowników* (Poznań 2000), **A. Piotrowicz**: *Kilka uwag o języku współczesnej młodzieży* (2006)¹³⁷ oraz **J. Migdał** i **A. Piotrowskiej-Wojaczyk**: *Znajomość regionalizmów leksykalnych w języku dzieci i młodzieży (nazwy potraw)* (2009)¹³⁸.

Należy wymienić też pożyteczne opracowania leksykograficzne: **H. Zgólkowej** i **K. Czarneckiej**: *Słownik gwary uczniowskiej* (Poznań 1991), **H. Zgólkowej** (red. i współautor z **M. Kasperczak**, **M. Rzeszutek** i **J. Smół**): *Nowy słownik gwary uczniowskiej* (Wrocław 2004) oraz na przykład **P. Flicińskiego** i **S. Wójtowicza**: *Hip-hop słownik* (Warszawa 2007).

O języku dzieci upośledzonych umysłowo pisały **K. Czarnecka** i **A. Krygier** w artykule pt. *Język a wiedza o świecie. Próba badania sprawności językowej dzieci upośledzonych umysłowo* (1995)¹³⁹.

15. Na uwagę zasługują przedwojenne badania języka łowieckiego, o czym świadczy artykuł **H. Ułaszyna** pt. *O języku łowieckim* (1929)¹⁴⁰, a także odmiany środowiskowej złodziejskiej, czego rezultatem jest publikacja tegoż autora pt. *O polskim języku złodziejskim* (1927)¹⁴¹. Z tym wiąże się też artykuł **E. Klicha** pt. *Próba wyjaśnienia kilku wyrazów gwary więziennej* (1914)¹⁴².

¹³² *Zagadnienia komunikacji językowej dzieci i młodzieży z uwzględnieniem czynników środowiskowych, kulturowych, regionalnych i etnicznych*. Warszawa, 21–22 października 1991, red. J. Porayski-Pomsta, Warszawa 1991, s. 137–144.

¹³³ *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*, red. J. Mazur, Lublin 2000, s. 171–179.

¹³⁴ *Doktoranckie varia i wariacje*, red. M. Chołody i in., Poznań 2004, s. 417–426.

¹³⁵ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2009, 15(35), s. 115–133.

¹³⁶ *Wyrażanie emocji*, red. K. Michalewski, Łódź 2006, s. 421–427.

¹³⁷ *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji*, red. A. Naruszewicz-Duchlińska, M. Rutkowski, Olsztyn 2006, s. 11–16.

¹³⁸ *Kształtowanie się wzorów i wzorców językowych*, red. A. Piotrowicz, M. Szczyszek, K. Skibski, Poznań 2009, s. 267–274.

¹³⁹ *Materiały XVII Konferencji Młodych Językoznawców-Dydaktyków*, red. A. Otfinowski, Bydgoszcz 1995, s. 19–26.

¹⁴⁰ „Dziennik Poznański” 1929, 211.

¹⁴¹ Poznań 1927, s. 19 (streszczenie wykładu).

¹⁴² „Język Polski” 1914, 2, s. 145–146.

16. Prowadzi się badania dotyczące strony językowej środków masowego przekazu.

Elementy konstrukcji językowych publicystyki omawiali następujący autorzy: **A. Pihan-Kijasowa**: *Uwagi o leksyce publicystyki Józefa Piłsudskiego* (1999)¹⁴³, **M. Wrześniewska-Pietrzak**: *Językowe sposoby wyrażania wartości na przykładzie wybranych czasopism kobiecych* (2004)¹⁴⁴, **P. Wiatrowski**: *Językowe wykładniki pozytywnych emocji w przedwojennym Przewodniku Katolickim* (2005)¹⁴⁵, *Emocjonalizmy słowotwórcze i leksykalne w przedwojennym Przewodniku Katolickim* (2006)¹⁴⁶, **A. Kula**: *Mechanizmy perswazji i manipulacji w publicystyce ekonomicznej* (2007)¹⁴⁷, *Cechy stylowe raportów o gospodarce* (2007)¹⁴⁸.

Autorzy prac odnoszących się do języka i stylu prasy to (poza wymienionymi w innym miejscu): **J. Sławek**: *Funkcja perswazyjna metafor i ironii we współczesnych prasowych tekstach informacyjnych* (2005)¹⁴⁹, *Czytelnik uwolniony? Perswazja we współczesnej informacji prasowej* (Poznań 2007), **J. Smół**: *Reportaż prasowy dla młodzieży. Studium pragmatolingwistyczne* (Poznań 2005), *Czas i przestrzeń w reportażu prasowym* (2006)¹⁵⁰, **M. Grzelka**: *Pytanie dziennikarskie. Pragmatyka i retoryka* (Poznań 2008), **E. Kapturek**: *Językowy kształt współczesnych nekrologów prasowych (na materiale poznańskich dzienników z roku 2001)* (Poznań 2008), **B. Sobczak**: *Informowanie (nie)etyczne. O etyce dziennikarskiej i manipulacji w mediach* (2009)¹⁵¹

Języka wypowiedzi radiowych i telewizyjnych dotyczą prace następujących autorów: **A. Piotrowicz**: *Z badań nad językiem informacji masowej w radiu i telewizji* (1983)¹⁵², **K. Zagórskiej**: *Archangielskie Wiesti Pomorja, czyli informacja telewizyjna w Rosji* (2003)¹⁵³, **J. Smół**: *Perswazja w informacji*

¹⁴³ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 1999, 5, 2, s. 19–29.

¹⁴⁴ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2004, 11(31), s. 203–226.

¹⁴⁵ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2005, 12(32), s. 207–222.

¹⁴⁶ *Wyrażanie emocji*, red. K. Michalewski, Łódź 2006, s. 272–280.

¹⁴⁷ *Mechanizmy perswazji i manipulacji*, red. G. Habrajska, A. Obrębska, Łódź 2007, s. 329–335.

¹⁴⁸ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2007, 14(34), s. 51–60.

¹⁴⁹ *Język polski. Współczesność, historia*, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin 2005, 5, s. 69–78.

¹⁵⁰ *Język a kultura*, 19. *Czas – Język – Kultura*, red. A. Dąbrowska, A. Nowakowska, Wrocław 2006, s. 151–158.

¹⁵¹ *Retoryka i etyka*, red. B. Sobczak, H. Zgólkowa, Poznań 2009, s. 183–201.

¹⁵² „Przegląd Humanistyczny” 1983, 7, s. 129–136.

¹⁵³ *Media lokalne w świecie wolności i ograniczeń*, red. I. Borkowski, A. Woźny, Wrocław 2003, s. 213–222.

telewizyjnej (2005)¹⁵⁴, **B. Sobczak**: *Język w serialach* (2005)¹⁵⁵, *Wywiad telewizyjny na żywo. Charakterystyka gatunku* (Poznań 2006), **A. Mielczarek**: *Język prezenterów radiowych* (Poznań 2005).

Artykuły dotyczące mediów o szerszym charakterze to: **H. Zgólkowej** i **T. Zgólki**: *Polszczyzna mediów w komunikacji codziennej – ślady i naśladownictwa* (2000)¹⁵⁶, **E. Grzelakowej** i **M. Rzeszutek**: *Relatywizm kulturowy wobec językowej kreacji świata w mediach* (2002)¹⁵⁷.

Ogólniejszy charakter ma także – częściowo wiążąca się z omawianą grupą prac – publikacja **E. Grzelakowej** pt. *O ironii w dyskusji politycznej* (2001)¹⁵⁸.

17. Przegląd badań dotyczących odmian formalno-funkcjonalnych i stylów, w tym stylów mediów (stylów medialnych), ukazuje wielość twórczych zainteresowań autorów wymienionych prac odnoszących się do różnych faz rozwoju języka polskiego. Zawarte są w nich pozytywne wyniki analiz, uzyskiwane tradycyjnie lub – zwłaszcza w późniejszym okresie – drogą nowszych poszukiwań metodologicznych (np. analiza językowa łącznie z analizą elementów struktury tekstu literackiego itp.). Odnosi się to do szerokich badań doboru i wyboru środków językowych pełniących rozmaite funkcje w obrębie tekstu i poza nim.

Dała się tu zauważyć nowsza, zaznaczająca się też w innych polskich ośrodkach akademickich, fala zainteresowań badawczych. Jedną z istotnych cech związanego z tym postępowania jest wprowadzenie do procedury badawczej w szerokim zakresie odpowiednio dobranej problematyki językoznawczej (kognitywnej, socjolingwistycznej itp.), ale też i spoza tradycyjnego językoznawstwa (np. kulturowej). W ten sposób badania odmian formalno-funkcjonalnych i stylów języka polskiego weszły zdecydowanie w obręb językoznawstwa zewnętrznego (otwartego).

Wnikliwe, głębokie analizy tekstów literackich, ze znacznie szerszym niż w tradycyjnej analizie językoznawczej uwzględnieniem ich strony semantycznej, są istotnym novum w ich badaniu z punktu widzenia językoznawczego.

Poznaje się odrębności związane z funkcjonowaniem języka w różnych środowiskach, a także mechanizm działania językowego mediów.

¹⁵⁴ „Poradnik Językowy” 2005, 6, s. 48–58.

¹⁵⁵ *Polskie seriale telewizyjne*, red. J. Uszyński, Warszawa 2005, s. 120–132.

¹⁵⁶ *Język w mediach masowych*, red. J. Bralczyk, K. Mosiołek-Kłosińska, Warszawa 2000, s. 51–59.

¹⁵⁷ *Moda jako problem lingwistyczny*, red. K. Wojtczuk, Siedlce 2002, s. 121–130.

¹⁵⁸ *Język w komunikacji*, 1, red. G. Habrajska, Łódź 2001, s. 239–247.

Dialektologia

1. Kontynuatorem **K. Nitscha** w badaniach dialektologicznych, w szczególności w badaniach gwar wielkopolskich po 1919 roku, był w ośrodku poznańskim wybitny specjalista **A. Tomaszewski**. Zebrał on bardzo obszerny materiał językowy, który tylko w części został opublikowany. Do ważniejszych jego prac w tym zakresie należą książki: *Gwara Łopienna i okolicy w północnej Wielkopolsce* (Kraków 1930), *Mowa ludu wielkopolskiego* (Poznań 1934) – praca ta miała charakter próbnej syntezy – i *Mowa tzw. Mazurów wieleńskich* (1935)¹. Autor wyraża następującą opinię:

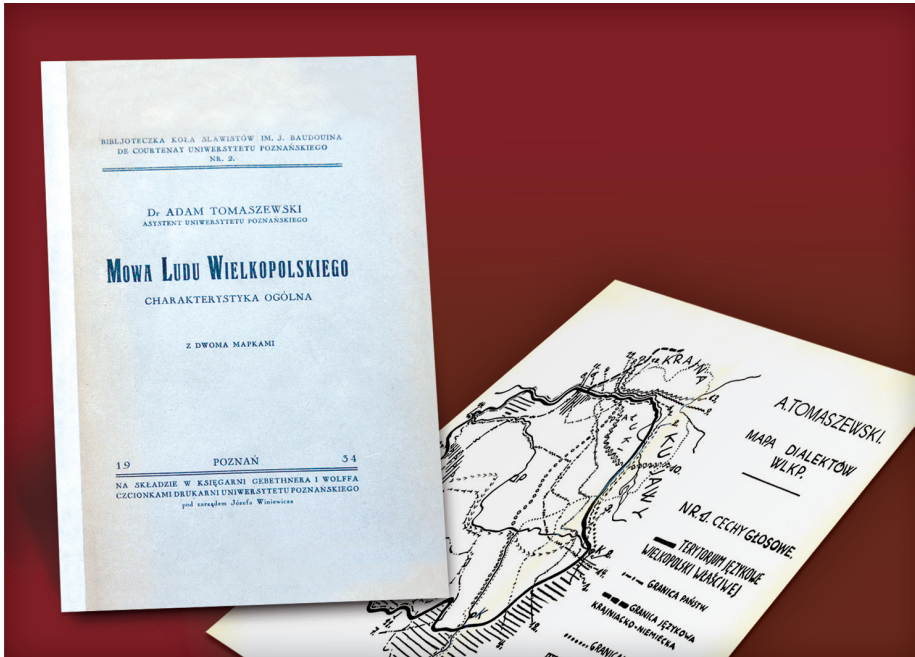
Adam Tomaszewski

Niektóre znamiona gwar zach.-wlkp. świadczą o silniejszej łączności między Dolnymi Łużycami i Wlkp., szczególnie jej częścią zachodnią, niż to dotychczas w publikacjach naukowych podkreślano. Sprawę tę trzeba jeszcze raz rozpatrzeć, bo może dopiero w szeroko ujętych ramach wspólności dol.-łuż.-zach.-wlkp. (i połabskiej) znalazłaby się też podstawa do wspólnego traktowania mazurzenia wieleńskiego, połabskiego oraz dol.-łuż. *c* na miejscu *č. Nie należy zresztą zapominać o silnie szerzącym się mazurzeniu w zach. części pow. wolsztyńskiego, co stoi w łączności z Chwalimiem, którego mowę Nitsch określa jako szczątek narzecza śląskiego (op. cit., s. 162).

Mniejsze publikacje **A. Tomaszewskiego** to np.: *O dialektach wielkopolskich* (1925)², *Stosunek gwary Łopienna do innych gwar wielkopolskich*

¹ „Slavia Occidentalis” 1935, 14, s. 45–175, 310–311.

² „Wiadomości Spółki Pedagogicznej” 1925, 1, 3, s. 1–4.

A. Tomaszewski, *Mowa ludu wielkopolskiego. Charakterystyka ogólna*, Biblioteczka Koła Słowistów im. J. Baudouina de Courtenay Uniwersytetu Poznańskiego, nr 2, Poznań 1934

(1927)³, *Mowa ludu polskiego w powiecie leszczyńskim* (1932)⁴, *Sprawozdanie z badań gwarowych na terenie Wielkopolski w latach 1930–1931* (1932)⁵ i in.

Do dziś nie mamy, niestety, nowoczesnego ujęcia syntetycznego w jednokowym stopniu traktującego podsystemy cząstkowe gramatyki (fonologię, słowotwórstwo, fleksję i składnię) oraz słownictwo i frazeologię gwar Wielkopolski.

Należy tu też wymienić innych poznańskich językoznawców, którzy w omawianym czasie (przed wojną) prowadzili badania dialektologiczne. Są to: **E. Klich** – autor publikacji pt. *Materiały etnograficzne z południowo-zachodniej części powiatu limanowskiego. Teksty gwarowe* (1910)⁶ i *Narzędzie wsi Borki Nizińskie w powiecie mieleckim* (Kraków 1919), **L. Zabrocki** – autor między innymi artykułu pt. *Gostycyn, Cekcyn* (1932)⁷ (w którym stwierdza, że

³ *Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski*, 2, Kraków 1928, s. 467–472.

⁴ „Ziemia Leszczyńska” 1932, 2, s. 1–14.

⁵ Sprawozdania PAU 1932, 6.

⁶ „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne AU” 1910, 11, s. 3–47.

⁷ „Slavia Occidentalis” 1932, 11, s. 72–80.

przypadkowa zupełnie zgodność form *Gostycyn* i *Cekcyn* z kaszubskimi cechami ma swe źródło w zupełnie innych faktach i [...] nie może być tłumaczona wymową kaszubską; op. cit., s. 80),

monografii pt. *Gwara Borów Tucholskich* (Poznań 1934) i obszernego artykułu pt. *Gwara Borów Tucholskich, 1. Granica gwarowa między Borami Tucholskimi, Kaszubami i Kociewiem* (1937)⁸, oraz ks. **P. Gołąb**, który napisał wydaną dopiero po wojnie książkę pt. *Gwara Schodni i okolicy [Opolskie]* (Wrocław 1955).

Przed wojną prowadzono także badania kaszubszczyzny, z narzeczem słowińskim włącznie, połabszczyzny i łużycczyny. Ukazała się znakomita praca **M. Rudnickiego** *Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego* (1913)⁹. **M. Rudnicki** uważał (przyjmując tezę **K. Nitscha**), że

Ludwik Zabrocki

trudno na słowińskie zapatrywać się jako na odrębny język (op. cit., s. 13).

Ważna jest także między innymi informacja:

Chciałbym tu tylko jeszcze bardziej osłabić te niektóre punkty, które zdaniem **Lorentza** wymagają zasadniczego oddzielenia słowińszczyzny od kaszubszczyzny (ibidem).

Wspomniana publikacja zamyka ważny etap badań nad gwarami słowińskimi.

Na uwagę zasługuje też między innymi publikacja **M. Rudnickiego** pt. *Charakterystyka językowa Pomorza* (1929)¹⁰ i in. **M. Rudnicki** wydał również przetłumaczoną przez siebie na język polski *Gramatykę pomorską* **F. Lorentza** (1927, 1928, 1937; 1–3, Wrocław 1958–1962).

Wymienić tu należy także **A. Tomaszewskiego** *Kaszubskie Ojczenasz i inne urywki tekstów ze Szczenerza* (1938)¹¹.

Z badaniami połabszczyzny prowadzonymi w Poznaniu przed rokiem 1939 związane są następujące prace: **T. Lehra-Splawińskiego**: *Zapożyczenia dolnoniemieckie w języku połabskim* (1920)¹², *Mowa dawnych Polabian w sto-*

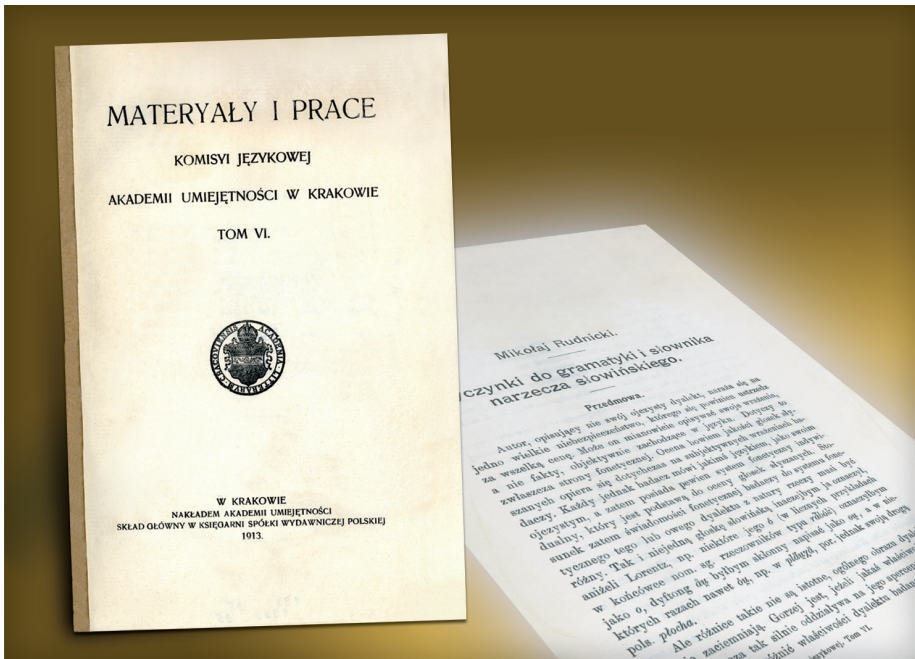
⁸ „Slavia Occidentalis” 1937, 16, s. 4–48.

⁹ „Materiały i Prace Komisji Językowej AU” 1913, 6, s. 1–245.

¹⁰ Pamiętnik Instytutu Bałtyckiego. Seria Balticum 1929, 1, s. 231–269.

¹¹ „Slavia Occidentalis” 1938, 17, s. 113–125.

¹² „Materiały i Prace Komisji Językowej PAU” 1920, 7, s. 271–318.

M. Rudnicki, *Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego*, w: *Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie* t. 6, Kraków 1913, s. 1-245

sunku do grupy językowej pomorsko-polskiej (1921)¹³, ks. **P. Gołąba**: *Połabskie rüz-//vüz- a polskie roz-//uoz-* (1921)¹⁴, **A. Tomaszewskiego**: *Z fonetyki proklytyk w języku polskim i połabskim* (1922)¹⁵. **T. Lehr-Splawiński**: w *Mowie dawnych Połabian...* (op. cit., s. 157) stwierdza, że

jeszcze w dobie wspólności językowej lechickiej zarysowywał się wyraźny rozłam między połabszczyzną a grupą językową pomorsko-polską. Mimo to nawet po zupełnym rozbiciu bezpośredniego związku grupy te zachowały bardzo znaczącą wspólność tendencji rozwojowych, która sprawiła, że w jednej i w drugiej powstawały niezależnie od siebie zmiany głosowe nieraz zupełnie identyczne.

W tym kontekście można też wymienić pracę **J. Łęgowskiego** i **T. Lehra-Splawińskiego** pt. *Szczątki języka dawnych słowińskich mieszkańców Rugii* (1922)¹⁶. Jest tu informacja, że

¹³ „Slavia Occidentalis” 1921, 1, s. 121–159.

¹⁴ Ibidem, 1, s. 160–168.

¹⁵ „Slavia Occidentalis” 1922, 2, s. 137–157.

¹⁶ Ibidem, 2, s. 114–136.

z pomorszczyzną łączą to narzecze raczej cechy [...] negatywne, jak brak wczesnej dyftongizacji *o, brak rozszczepienia *o [...]. Zdaje się więc, że związek jego z obszarem połabskim był o wiele bliższy niż z pomorskim (op. cit., s. 136).

Łużyc dotyczą następujące publikacje: **W. Pniewskiego**: *Łużyce. Przeszłość i terażniejszość* (Poznań 1924), **A. Tomaszewskiego**: *Sprawozdanie z badań językowych w Niemczech* (1938)¹⁷, *Z zagadnień łużyckiego „sandhi”* (1939)¹⁸.

W zbieraniu i opracowywaniu materiału językowego w zasadzie stosowano krakowską (**K. Nitscha**) metodę badawczą (zatem m.in. bez szerokiego uwzględniania proporcji ilościowych w odniesieniu do realizacji systemu danej gwary).

Należy tu też wymienić dodatkowo artykuł **L. Kaczmarka** pt. *Sposoby spieszczeń w wielkopolskiej pieśni ludowej* (1936)¹⁹.

Uczyniono w sumie jak na tak krótki czas (1919–1939) wiele głównie dzięki **M. Rudnickiemu** i **A. Tomaszewskiemu**. Zapoczątkowano – szczególnie w Wielkopolsce – rozległe, gruntowne badania dialektologiczne, które kontynuowane są po wojnie.

2. Po II wojnie światowej badania dialektologiczne na szeroką skalę podjął oraz zajął się wielostronną ich organizacją (łącznie ze stroną natury technicznej) **Z. Sobierajski**, uczeń **A. Tomaszewskiego**. Ważnym momentem w tym działaniu było ukazanie się pracy **Z. Sobierajskiego** pt. *Gwary kujawskie* (Poznań 1952). Uczony ten – jako kierownik Pracowni Archiwizacji Gwar, później kierownik Zakładu Dialektologii Polskiej UAM – miał duże osiągnięcia w doskonaleniu zapisu, klasyfikowaniu, opisywaniu i publikowaniu bardzo obszernego, skrzętnie gromadzonego przez siebie i przez swoich współpracowników materiału gwarowego, pochodzącego z różnych stron Polski.

Wiążą się z tym na przykład takie publikacje **Z. Sobierajskiego**, jak: *Katalog płytek Zakładu Fonograficznego Uniwersytetu Poznańskiego* (1, 1953;

Zenon Sobierajski

¹⁷ Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół, Nauk, nr 1 (ogóln. zbioru nr 31) za I kwartał 1938 r., red. Z. Lisowski, 1938, 15–19.

¹⁸ *Polono-Slavica ofiarowane prof. dr. Henrykowi Ułaszynowi*, Biblioteczka Koła Slawistów Studentów Uniwersytetu Poznańskiego 1939, 3, s. 41–57.

¹⁹ „Język Polski” 1936, 21, s. 141–147.

współautorka **N. Borowska**)²⁰, *Katalog pływoteki Zakładu Fonograficznego UAM* (2, 1957)²¹, *Katalog pływoteki i taśmoteki Pracowni Archiwizacji Gwar UAM* (3, 1961; współautor **H. Nowak**)²² i in., w tym także *Fonograficzne utrwalanie dialektów polskich w Poznaniu* (1963)²³.

Henryk Nowak

Dość dużo prac pozostaje w związku z wprowadzoną przez **Z. Sobierajskiego** metodą odsłuchu zespołowego płyt z tekstami gwarowymi. Współautorami tych prac byli niekiedy **M. Gruchmanowa** i **H. Nowak**. Chodzi tu szczególnie o opracowanie pt. *Zastosowanie odsłuchu zespołowego do odczytywania tekstów gwarowych z płyt gramofonowych* (1962)²⁴; pozostaje z tym w łączności wcześniejszy artykuł **Z. Sobierajskiego** pt. *Przydatność płyty gramofonowej w badaniach gwarowych metodą subiektywno-odsłuchową* (1960)²⁵.

3. Poznański ośrodek dialektologiczny może się też chlubić monumentalnym dziełem, jakim jest redagowany początkowo (do 6. tomu włącznie) przez **J. Bursztę** i **Z. Sobierajskiego**, później tylko przez **Z. Sobierajskiego** (jako redaktora głównego i autora) *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski* (t. 1, Wrocław 1979 – t. 11, Poznań 2005). Szczególna wartość tej publikacji polega na jej stronie materiałowej (materiał językowy i dotyczący kultury wsi), dokumentacyjnej, na jej walorach metodologicznych, na tym, że z powodzeniem łączy w szerokim zakresie problematykę oraz metody językoznawcze z etnologicznymi i etnograficznymi. Było to istotnym novum w zakrojonych na szeroką skalę badaniach dialektologicznych w Polsce.

Na podkreślenie zasługuje udział dialektologów poznańskich w tworzeniu razem z etnografami pod kierownictwem **J. Burszty** i **Z. Sobierajskiego**, później **Z. Sobierajskiego**, tego atlasu. Chodzi tu szczególnie o (wymieniam tylko językoznawców) **H. Nowaka** i **H. Skoczył-Stawską**, poza tym także o **M. Gruchmanową**, **E. Kownackiego** i **Z. Zagórskiego**. We wstępie do wy-

²⁰ „Biuletyn Fonograficzny” 1953, 1, s. 84–105 + mapa.

²¹ „Biuletyn Fonograficzny” 1957, 2, s. 81–109 + mapa.

²² „Biuletyn Fonograficzny” 1961, 4, s. 59–96 + mapa.

²³ „Slavia” Praha 1963, 32, 1, s. 115–122.

²⁴ „Biuletyn Fonograficzny” 1962, 5, s. 11–44.

²⁵ „Lingua Posnaniensis” [t.] 4. Zeszyt dodatkowy, „Biuletyn Fonograficzny” 1960, [cz.] 3, s. 29–48.

Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski, red. Z. Sobierajski, t. 11,
Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2005

danego jeszcze za życia **Z. Sobierajskiego** 11 tomu wspomnianego *Atlasu* uczony ten między innymi pisze:

Co do metody opracowania to – podobnie jak w tomach poprzednich – dajemy tu wzór dzieła z dziedziny etnolingwistyki kartograficznej. Staramy się więc zawsze zróżnicowanie słownictwa pokazywać na tle różnic w obrębie desygnatu, a więc samej kultury ludowej. Stąd potrzeba ścisłej współpracy interpretacyjnej lingwistyki i etnologii (op. cit., s. 5).

Omówienie wartości naukowej tego monumentalnego dzieła zawiera artykuł **Z. Zagórskiego** pt. *Miejsce Atlasu języka i kultury ludowej Wielkopolski wśród innych prac dialektologicznych* (2007)²⁶.

Dialektologowie poznańscy brali też udział w zbieraniu i wstępnym opracowywaniu materiału do *Małego atlasu gwar polskich* (pod red. **K. Nitscha**, później **M. Karasia**) (**M. Gruchmanowa**, **H. Klechówna**, **B. Kreja**, **W. Kuraszkiewicz**, **J. Maciakówna**, **L. Moszyński**, **W. Stachowska**, **Z. Zagórski**,

²⁶ *Gwary dziś*, 4. *Konteksty dialektologii*, red. J. Sierociuk, Poznań 2007, s. 59–65.

T. Zdancewicz) i *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego* (M. Gruchmanowa, Z. Krążyńska, S. Mikołajczak, H. Nowak, H. Skoczyła-Stawska, Z. Zagórski, T. Zdancewicz).

Językoznawcy poznańscy opracowali materiały do tomów w serii pt. *Dzieła wszystkie Oskara Kolberga* (A. Demartin, M. Gruchmanowa, W. Kuraszewicz, T. Skulina, Z. Zagórski i T. Zdancewicz; t.: 39, 41, 43, 47, 54–57).

Kontynuowano przedwojenne badania poznańskich językoznawców – M. Rudnickiego i A. Tomaszewskiego – dotyczące obszarów: kaszubsko-słowińskiego, połabskiego i łużyckiego. W rezultacie powstało dość dużo publikacji naukowych rozszerzających i pogłębiających naszą wiedzę o tych terenach. Należą do nich prace: Z. Sobierajskiego: *Resztki dialektu Słowińców na Pomorzu Zachodnim* (1960)²⁷, *Relikty gwary Słowińców nad jeziorem Gardno w województwie koszalińskim* (1967)²⁸, *Relikty słownictwa kaszubskiego ze wsi Żarnowska nad jeziorem Łebsko* (1968; wspólnie z S. Gontarczykiem)²⁹. Trzeba tu też wymienić, ze względu na szczególną wagę materiału, pracę Z. Sobierajskiego pt. *Słowińskie materiały dialektalne nagrane w roku 1951* (1, 2, 1985)³⁰, a także 1 tom (A–C) *Słownika gwarowego tzw. Słowińców kaszubskich* (Warszawa 1997) (redakcja i współautorstwo).

Na uwagę zasługuje również publikacja Z. Sobierajskiego pt. *Związki językowe łużycko-słowińskie* (1968)³¹.

Gwary kaszubskie badał też Z. Zagórski; zobacz: *Szkic gwary wsi Połczy-no [koło Pucka]* (1957)³² i *Związki językowe północnej Wielkopolski i Krajny z kaszubszczyzną i językiem dolnołużyckim* (Poznań 1964).

Do kaszubszczyzny (północnej) z końca XVI i XVII wieku odnosi się artykuł W.R. Rzepki i Z. Zagórskiego pt. *Uwagi językowe o księdze metrykalnej parafii żarnowieckiej (pow. Puck) z lat 1593–1664* (1967)³³. Stwierdzono tu między innymi występowanie częściowo ściągniętych nazw osobowych patronimicznych w północnej części Kaszub na początku XVII wieku (typu *Kurojcz* ← * *Kurowic*, 1612 r., *Mikołajejc* ← * *Mikołajewic*, 1617 r.) (op. cit., s. 152). Obok tego rodzaju form wystąpiły formy nieściągnięte (*Jankojc*//*Jan-kowic*), co może świadczyć o żywotności procesu ściągania zakończeń tego rodzaju form na przełomie XVI i XVII wieku w tej części Kaszub (s. 152–153).

²⁷ *Pomorze Zachodnie. Nasza ziemia ojczysta*, red. K. Ślaski, Poznań 1960, s. 168–175.

²⁸ „*Slavia Occidentalis*” 1967, 26, s. 167–183.

²⁹ „*Slavia Occidentalis*” 1968, 27, s. 245–256.

³⁰ „*Slavia Occidentalis*” [1984] 1985, 41, cz. 1, s. 101–129; „*Slavia Occidentalis*” 1985, 42, cz. 2, s. 127–161.

³¹ *Beiträge zur sorbischen Sprachwissenschaft*, red. H. Faßke, R. Löttsch, Bautzen 1968, s. 52–63.

³² *Zeszyty Naukowe UAM. Filologia* 1957, 1, s. 87–100.

³³ „*Slavia Occidentalis*” 1967, 26, s. 143–166.

Trzeba dodać, że wspomniany proces objął też niektóre patronimiczne nazwy miejscowe (s. 153).

Gruntowne badania połabszczyzny w Poznaniu prowadziła po wojnie **B. Szydłowska-Ceglowa**. Dotyczyły one słownictwa Drzewian połabskich w zakresie kultury i sztuki. Oto związane z tym publikacje: *Semantyczna analiza połabskiego zasobu leksykalnego* (1958)³⁴, *Materialna kultura Drzewian połabskich w świetle poszukiwań słownikowych* (1963)³⁵, *Instrumenty muzyczne Drzewian połabskich w świetle zabytków języka połabskiego* (1965)³⁶, *Medycyna ludowa u Drzewian połabskich w świetle słownika połabskiego* (1968)³⁷ i in.

Związkom językowym gwar wielkopolskich, w szczególności zaś gwar zachodniej Wielkopolski z Łużycami, wiele uwagi w swoich licznych pracach poświęciła **M. Gruchmanowa**. Do najważniejszych z nich należą: *Związki językowe dialektu Kramsk z Łużycami* (1957)³⁸, *Gwary zachodniowielkopolskie* (1960)³⁹, *Nawiązania łużyckie w kresowych gwarach zachodniej Wielkopolski* (1963)⁴⁰, *Gwary Kramsk, Podmokli i Dąbrówki w woj. zielonogórskim* (Zielona Góra 1969), *Gwary zachodniej Wielkopolski* (Poznań 1970), *Łużycko-wielkopolska izomorfa nom.-acc.-voc. pl. dny* (1978)⁴¹ i w odniesieniu do szerszego układu np.: *Pogranicze językowe śląsko-wielkopolsko-łużyckie w świetle dotychczasowych badań* (1981)⁴², *Gwary w Nowotomyskiem na tle gwar zachodniej Wielkopolski* (1993)⁴³ i in.

M. Gruchmanowa opublikowała informację o ocalałych po **A. Tomaszewskim** materiałach gwarowych pt. *Wielkopolskie materiały gwarowe zebrane przez A. Tomaszewskiego* (1959)⁴⁴. Wiąże się z tym tematycznie artykuł **J. Chodery** pt. *Słownictwo rzadkie w materiałach Adama Tomaszewskiego* (1996)⁴⁵.

Jedną z poruszanych przez **M. Gruchmanową** kwestii jest istnienie w przeszłości dialektów przejściowych wielkopolsko-łużyckich. Autorka nawiązuje do prac **K. Nitscha**, **Z. Stiebera** i **A. Tomaszewskiego**. W postępowania

³⁴ Z Polskich Studiów Slawistycznych 1958, 1, s. 198–204.

³⁵ „Lud” 1963, 48, s. 19–256.

³⁶ „Slavia Occidentalis” 1965, 25, s. 135–143.

³⁷ „Slavia Occidentalis” 1968, 27, s. 263–268.

³⁸ „Język Polski” 1957, 37, 4, s. 241–252.

³⁹ Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN 1960, 3, 2–3, s. 70–74.

⁴⁰ Z Polskich Studiów Slawistycznych 1963, 5, s. 311–318.

⁴¹ Z Polskich Studiów Slawistycznych 1978, 5, s. 35–39.

⁴² „Kwartalnik Opolski” 1981, 27, 4, s. 5–15.

⁴³ *Materiały z sesji popularnonaukowej zorganizowanej przez Bibliotekę Publiczną Miasta i Gminy w Nowym Tomysłu (26 kwiecień 1993)*, Nowy Tomyśl 1993, s. 1–8.

⁴⁴ Zeszyty Naukowe UAM. Filologia 1959, 3, s. 3–10.

⁴⁵ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 1996, 1, s. 21–26.

niu badawczym **M. Gruchmanowa** wykorzystała w miarę potrzeby wyniki badań historycznych (1978, 1981). Dało to wszystko informacje ważne dla późniejszego rozwoju dialektologii polskiej i komparatystyki słowiańskiej w omawianym zakresie.

Wyniki szczegółowych badań gwar południowej Wielkopolski oraz pogranicza wielkopolsko-śląskiego przedstawił **H. Nowak** na przykład w pracach: *Gwary chazackie w powiecie rawickim* (Poznań 1970), *O typach i deklinacyjnych objawach mazurzenia w południowej Wielkopolsce* (1973)⁴⁶, *Gwary południowej Wielkopolski* (Poznań 1982), *Charakterystyka fonetyczna gwar okolic Borku Wielkopolskiego (w południowej Wielkopolsce)* (1–2, 1982, 1987)⁴⁷ i in. Tej części Wielkopolski dotyczy też publikacja **W. Dembeckiej** pt. *Słowotwórstwo czasowników w gwarach południowej Wielkopolski* (Poznań 1977).

Gwary pogranicza wielkopolsko-śląsko-małopolskiego (południowy wschód) były przedmiotem obszernych badań **H. Skoczyłlas-Stawskiej**. Główne jej prace to: *Fonetyka gwary Dąbrowy w powiecie wieluńskim* (Poznań 1967), *O małopolskiej zmianie -χ → -k w gwarach dawnej ziemi wieluńskiej* (1974)⁴⁸, *Z frazeologii gwar wieluńskich* (1976)⁴⁹, *Fonetyka w gwarach dawnej ziemi wieluńskiej* (Warszawa–Poznań 1977), *Geolingwistyczne ujęcie terminologii studni z żurawiem na pograniczu wielkopolsko-śląsko-małopolskim w świetle Atlasu języka i kultury ludowej Wielkopolski* (2007)⁵⁰ i in. **H. Skoczyłlas-Stawska** razem z **A. Krupską-Perek** opublikowały artykuł pt. *Język i kultura ludowa Praszki i okolic* (1999)⁵¹.

Północnej Wielkopolski i sąsiedniej Krajny, czyli ogólniej pogranicza wielkopolsko-pomorskiego, dotyczą takie publikacje **Z. Zagórskiego**, jak np.: *Gwara wsi Stawnica w powiecie złotowskim* (1959)⁵², *Gwary Krajny* (Poznań 1964), *Wewnętrzne tendencje rozwojowe gwar północnowielkopolskich* (Poznań 1967) i *Gwary północnej Wielkopolski* (Poznań 1967).

Brak tego rodzaju opracowań monograficznych, których przedmiotem byłyby gwary środkowej (centralnej) części Wielkopolski.

Na uwagę zasługuje też publikacja **H. Nowaka** i **H. Skoczyłlas-Stawskiej** pt. *Gwary ostrowskie* (1990)⁵³ oraz praca zbiorowa pod redakcją **Z. Sobieraj-**

⁴⁶ „Studia Polonistyczne” 1973, 1, s. 77–92.

⁴⁷ Cz. 1. „Slavia Occidentalis” 1982, 39, s. 83–18, cz. 2. „Slavia Occidentalis” 1987, 44, s. 29–71.

⁴⁸ „Slavia Occidentalis” 1974, 31, s. 143–157.

⁴⁹ „Studia Polonistyczne” 1976, 3, s. 163–172.

⁵⁰ *Gwary dziś*, 4, op. cit., s. 113–121.

⁵¹ *Nad górną Prosną*, red. T. Krzemiński, Łódź 1999, s. 503–522.

⁵² Zeszyty Naukowe UAM. Filologia 1959, 3, s. 55–107.

⁵³ *Ostrów Wielkopolski. Dzieje miasta i regionu*, red. S. Nawrocki, Poznań 1990, s. 639–674.

skiego, autorzy: **J. Chodera**, **H. Nowak**, **H. Skoczylas-Stawska**, **Z. Sobierajski**, **M. Trawińska**, **A. Zimmer**, pt. *Dialekty polskie i folklor z różnych regionów* (z kasetą magnetofonową) (Poznań 1991).

Ogólniejszym ujęciem gwar wielkopolskich jest obszerny artykuł **M. Gruchmanowej** pt. *Gwary wielkopolskie* (1967)⁵⁴.

Do szczegółowych opracowań należą na przykład artykuły: **Z. Zagórskiego**: *O wielkopolskim lelać, lelać się* (1955)⁵⁵, **J. Chodery**: *Nazwy części kosy w Wielkopolsce* (1976)⁵⁶ i **E. Kownackiego**: *Z badań nad nazwami narzędzi rolniczych w gwarach Wielkopolski (plug i jego części)* (1979)⁵⁷, *Z badań nad nazwami narzędzi rolniczych w gwarach Wielkopolski (kosa i jej części)* (1982)⁵⁸.

Należy tu także wymienić publikację **S. Mikołajczaka** pt. *Uwagi językowe o pamiętniku wielkopolskiego chłopca Tomasza Skorupki* (1975)⁵⁹. **S. Mikołajczak** informuje, że

celem tej pracy jest pokazanie bogactwa materiałów, jakich pamiętnik Tomasza Skorupki może dostarczyć dialektologii historycznej, szczególnie w zakresie słownictwa, składni (gł. zdania pojedynczego) i frazeologii (op. cit., s. 46).

Trzon językowy – pisze **S. Mikołajczak** – tworzą konstrukcje gwarowe dla mowy potocznej. O gwarowym podłożu stylu pamiętnika świadczą liczne cechy gramatyczno-składniowe różne od ogólnopolskich i bogate słownictwo gwarowe. Autor pisał językiem, którym się posługiwał, a więc gwarą południowowielkopolską, na którą nałożyły się cienką warstwą elementy języka ogólnopolskiego (ibidem).

4. **K. Dejna** podzielił – jak wiadomo – tradycyjnie rozumianą dialektologię na dialektografię o nachyleniu synchronicznym, mającą niejako wstępny charakter (opis i ujęcie kartograficzne gwar, bez wyczerpującego wyjaśniania zjawisk, wykonywanie „nieodzownych dla dalszego rozwoju dialektologii prac w zakresie uzupełniania i porządkowania materiałów gwarowych”) oraz dialektologię o nachyleniu diachronicznym („gramatykę historyczną i porównawczą dialektów”)⁶⁰. **Z. Zagórski** zaproponował, w związku z tym, przeciwstawienie dialektologii diachronicznej i dialektografii dialektologię synchroniczną, której przedmiotem badań są współczesne gwary i dialekty. Część

⁵⁴ *Kultura ludowa Wielkopolski*, 3, red. J. Burszta, Poznań 1967, s. 351–391.

⁵⁵ „Język Polski” 1955, 35, s. 184–188.

⁵⁶ „Studia Polonistyczne” 1976, 3, s. 17–23.

⁵⁷ „Slavia Occidentalis” 1979, 36, s. 57–82.

⁵⁸ „Slavia Occidentalis” 1982, 39, s. 35–63.

⁵⁹ „Slavia Occidentalis” 1975, 32, s. 45–62.

⁶⁰ Zob. K. Dejna, *Dialekty polskie*, 2 wyd. Wrocław–Warszawa–Kraków 1993, s. 12–15; por. idem *Dialektologia i dialektografia*, Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego 1966, 6, s. 139–144; idem *Podstawowe pojęcia oraz terminy dialektografii i dialektologii*, Z Polskich Studiów Sławistycznych 1968, 3, s. 171–174.

wchodzącej tu w grę obszernej problematyki stanowią problemy: pragmatyki i socjolingwistyczne, psycholingwistyczne (świadomość językowa) i kulturowe. W tak rozumianej dialektologii synchronicznej stosowane są metody badawcze właściwe językoznawstwu synchronicznemu, z dążnością do wyczerpującego wyjaśniania zjawisk⁶¹. Jest to jeden z nurtów metodologicznych współczesnej dialektologii.

5. Z nowszymi badaniami dialektologicznymi uwzględniającymi współczesny stan kultury wsi polskiej związane są następujące prace dotyczące systemu słowotwórczego gwar wiejskich: **J. Sierociuka**: *Słowotwórstwo języka współczesnej wsi (zarys problemu)* (1998)⁶², *Procesy słowotwórcze na pograniczu dialektalnym* (2002)⁶³, *Wariantywność słowotwórcza a problem ewolucji języka mieszkańców wsi* (2008)⁶⁴ i in. (w tym dość liczne tego rodzaju prace opublikowane za granicą), **B. Osowskiego**: *Przymiotniki z elementem -w- w części sufiksальной w Tekstach gwarowych ze środkowej Wielkopolski Zenona Sobierajskiego* (2009)⁶⁵.

Rozwijają się badania słownictwa gwarowego uwzględniające w różnym stopniu problematykę kulturową i socjologiczną. Reprezentują je prace: **J. Sierociuka** pt.: *Wpływ czynnika geograficznego na semantykę gwarowego formantu* (2002)⁶⁶, *Nieco o związku pól tematycznych z dynamiką przeobrażeń leksyki gwarowej* (2002)⁶⁷, *O potrzebach badawczych leksyki gwar Wielkopolski – leksyka nacechowana kulturowo* (2003)⁶⁸, *O możliwościach badania*

⁶¹ Por. Z. Zagórski, *Z metodologii badań integracji językowej*, Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego 1986, 32, s. 311–312; idem *Dialectology and Dialectography Revisited (Some Methodological Remarks)*, 3rd International Congress of Dialectologists and Geolinguists, Lublin, July 24–29, 2000, s. 130; idem *O różnych metodach badań dialektologicznych*, w: *Gwary dziś*, 1. *Metodologia badań*, red. J. Sierociuk, Poznań 2001, s. 28; idem *Noch über die Dialektologie und Dialektographie (einige methodologische Bemerkungen)*, w: *Proceedings of the Third International Congress of Dialectologists and Geolinguists, Lublin 24–29 July 2000*, 2, red. S. Warchoń, Lublin 2003, s. 459–465.

⁶² *Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia dialektologii*, red. S. Gala, Prace Wydziału I – Łódzkie Towarzystwo Naukowe 1998, s. 265–272.

⁶³ *Studia Dialektologiczne*, 2, red. J. Okoniowa, B. Dunaj, Kraków 2002, s. 119–129.

⁶⁴ *Współczesna polszczyzna – stan, perspektywy, zagrożenia*, red. Z. Cygal-Krupa, Kraków–Tarnów 2008, s. 229–236.

⁶⁵ *Język z różnych stron widziany*, red. M. Skarżyński, A. Czelakowska, Kraków 2009, s. 33–39.

⁶⁶ *Slavische Wortbildung: Semantik und Kombinatorik*, red. S. Mengel, Münster–Hamburg–London 2002, s. 461–469.

⁶⁷ *Język polski. Współczesność, historia*, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin 2002, 2, s. 65–72.

⁶⁸ *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, 7, red. H. Sędziak, Łomża 2003, s. 105–110.

zmian zachodzących w systemie leksykalnym języka wsi uwag kilka (2007)⁶⁹, **J. Chodery**: *Problem ogona, kaptura i dziury w obrzędzie weselnym w Wielkopolsce* (2007)⁷⁰, **J. Kobus**: *Dwie warstwy chronologiczne leksyki z pola tematycznego PRACA w języku mieszkańców wsi wielkopolskich* (2007)⁷¹, *Leksyka subpola tematycznego ŻNIWA na przykładzie materiału językowego z wybranych wsi Wielkopolski* (2008)⁷², *Przeobrażenia gwarowej leksyki wymuszone warunkami pozajęzykowymi – snopek i stóg w języku mieszkańców wsi wielkopolskich początku XXI wieku* (2008)⁷³ i in., **D. Woźnej** i **B. Osowskiego**: *Zmiany leksykalne w polu semantycznym POLE w języku mieszkańców Bukówca Górnego (pow. leszczyński) w ostatnich 30 latach* (2007)⁷⁴, *Zróżnicowanie języka mieszkańców trzech wsi koło Goliny (w powiecie konińskim) na przykładzie leksyki z kategorii nomina attributiva* (2008)⁷⁵ i in. W tym kontekście należy też wymienić artykuł **J. Chodery** pt. *Słowińska „wrzosanka”. Próba ustalenia desygnatu* (2004)⁷⁶.

Wymienić trzeba także publikację **A. Gliszczyńskiej** i **J. Kobus**, której tematem są niemieckie elementy językowe występujące w wybranych gwarach środkowej Wielkopolski; tytuł tej publikacji to *Funkcjonowanie germanizmów w języku mieszkańców wsi centralnej Wielkopolski (na przykładzie Baranówka i Sowinek, powiat Poznań)* (2006)⁷⁷.

6. Gwar północno-wschodniej części Polski oraz kontaktów językowych polsko-białoruskich i polsko-litewskich dotyczą prace **T. Zdancewicza**, np.: *Z zagadnień gwar przejściowych pogranicza polsko-białoruskiego* (1958)⁷⁸, *Litewskie elementy słownikowe w gwarach polskich okolic Sejń* (1960)⁷⁹, *Wpływy litewskie i wschodniosłowińskie w polskich gwarach pod Sejnami* (1964)⁸⁰, *Wpływy białoruskie w polskich gwarach pod Sejnami* (Poznań 1966),

---

⁶⁹ *Studia nad słownictwem dawnym i współczesnym języków słowińskich*, red. J. Kamper-Werejko, I. Kaproń-Charzyńska, J. Kulwicka-Kamińska, Toruń 2007, s. 285–290.

⁷⁰ *Gwary dziś*, 4, op. cit., s. 287–292.

⁷¹ *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* 2007, 52, s. 73–83.

⁷² *Współczesna polszczyzna – stan, perspektywy, zagrożenia*, op. cit., s. 237–246.

⁷³ *Prace Filologiczne. Seria Językoznawcza* 2008, 54, s. 199–212.

⁷⁴ *Gwary dziś*, 4, op. cit., s. 315–323.

⁷⁵ *Język polski u progu XXI wieku: studencka międzynarodowa konferencja naukowa, Łódź, 10–11 maja 2005*, red. R. Marciniak, Łódź 2008, s. 107–114.

⁷⁶ *Literatura i język*, red. K. Meller, K. Trybuś, Poznań 2004, s. 101–106.

⁷⁷ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2006, 13(33), s. 71–82.

⁷⁸ *Z Polskich Studiów Sławistycznych* 1958, 1, s. 205–215.

⁷⁹ „Lingua Posnaniensis” 1960, 8, s. 333–352.

⁸⁰ „Acta Baltico-Slavica” 1964, 1, s. 227–246.

Mazurzące gwary suwalskie, 1. *Gwarowe cechy polskie (Fonetyka, słowotwórstwo)* (Warszawa–Poznań 1980) i in.

Opis jednej z gwar okolic Lubawy (w północnej Polsce) zawarty jest w artykule **Z. Zagórskiego** pt. *Szkic gwary wsi Rozental [koło Lubawy]* (1957)⁸¹.

Gwary polskie Spisza opracował **Z. Sobierajski**. Chodzi tu o takie jego prace, jak: *Zarys gwar polskich okolic Starej Lubowli na słowackim Spiszu* (1959)⁸² i *Atlas polskich gwar spiskich na terenie Polski i Czechosłowacji* (t. 1–4, Poznań 1966 – Warszawa–Poznań 1977).

Z innych nienależących do głównego nurtu badawczego prac dialektologicznych można przykładowo wymienić **Z. Zierhofferowej**: *Przymiotniki gwarowe z przyrostkiem -(ej)szy ze szczególnym uwzględnieniem typu rańszy, południejszy* (1960)⁸³, **T. Skuliny**: *O gwarowych formantach -ątko, -itko* (1985)⁸⁴, **M. Borejszo**: *Leksyka odzieżowa w gwarach wielkopolskich* (2007)⁸⁵.

7. Ukazywały się także prace odnoszące się do starszych stanów gwar i dialektów. Przywołuję tu na przykład następujące publikacje: **A. Tomaszewskiego** *O zbieranie materiału gwarowego z ksiąg ławniczych* (1938)⁸⁶, **M. Rudnickiego**: *Kiedy powstało mazurowanie* (1948)⁸⁷, *Rola wielkości artykulacyjno-słuchowych w rozwoju fonetycznym w związku z mazurowaniem* (1954)⁸⁸ i in., **Z. Sobierajskiego**: *Z przeszłości gwar północnej Wielkopolski XVI–XVIII w.* (1960)⁸⁹, **M. Gruchmanowej**: *Z przeszłości dialektu wielkopolskiego* (1980)⁹⁰, **H. Skoczyła-Stawskiej**: *Cechy dialektalne w języku Hieronima z Wielunia-Spiczyńskiego* (2001)⁹¹.

Na uwagę zasługuje, wiążący się z poprzednimi opracowaniami z zakresu dialektologii, zawierający w ujęciu diachronicznym problematykę socjo- i psycholingwistyczną artykuł **B. Walczaka** pt. *Gwary w świadomości użytkowników polszczyzny (Prolegomena historyczne)* (2007)⁹². Autor stwierdza, że

postawa użytkowników polszczyzny wobec gwar jako jej odmian ograniczonych pierwotnie wyłącznie pod względem terytorialnym, a później także społecznym

⁸¹ Zeszyty Naukowe UAM. Filologia 1957, 1, s. 101–116.

⁸² Zeszyty Naukowe UAM. Filologia 1959, 3, s. 25–54.

⁸³ „Język Polski” 1960, 40, 3, s. 169–176.

⁸⁴ „Slavia Occidentalis” 1985, 42, s. 105–115.

⁸⁵ *Gwary dziś*, 4, op. cit., s. 103–111.

⁸⁶ „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 1938, 7, s. 76–84.

⁸⁷ „Slavia Occidentalis” 1948, 19, s. 94–96.

⁸⁸ „Poradnik Językowy” 1954, 3, s. 19–24.

⁸⁹ „Slavia Occidentalis” 1960, 20, 2, s. 149–164.

⁹⁰ „Studia Polonistyczne” 1979 (wyd. 1980), 7, s. 21–27.

⁹¹ „Rocznik Wieluński” 2001, 1, s. 17–34.

⁹² *Gwary dziś*, 4, op. cit., s. 67–75.

– ewoluowała w ciągu wieków, przy czym zmiany w tym względzie były różnokierunkowe, nierzadko diametralnie (op. cit., s. 67).

Ogólniejszy charakter ma też praca **B. Walczaka** pt. *Dialektologia a językoznawstwo historyczne* (2001)⁹³. Autor stwierdza, że

wyniki badań dialektologicznych były, są i będą wyzyskiwane [...] na obszarze językoznawstwa historycznego (op. cit., s. 23).

Zdaniem **B. Walczaka**,

ta służebna wobec językoznawstwa historycznego rola dialektologii w najmniejszym nawet stopniu nie przeczy faktowi, że współczesna dialektologia opisowa jest autonomiczną dyscypliną lingwistyczną, częścią szeroko rozumianej socjolingwistyki, o rozległych merytorycznych i metodologicznych powinowactwach (z kulturą języka, teorią społecznej komunikacji językowej itd.) (ibidem).

Z tym twierdzeniem nie w pełni można się zgodzić.

8. Proces integrowania się gwar wiejskich ze współczesnym językiem ogólnopolskim (w związku z silnym oddziaływaniem tego ostatniego na gwary) jest przedstawiony w publikacjach **Z. Zagórskiego**, np.: *W sprawie badań nowych gwar mieszanych i integracji językowej w woj. pilskim* (1976)⁹⁴, *O stanie i perspektywie badań integracji językowej w woj. gorzowskim* (1977)⁹⁵, *Mały kwestionariusz do badań integracji językowej na wsi* (1–2, Gorzów Wlkp. 1979), *Węzłowe problemy badań integracji językowej w woj. gorzowskim, pilskim i poznańskim* (1980)⁹⁶, *O badaniach integracji w zakresie świadomości językowej w kilku województwach zachodnich* (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982) i in., a także w pracach **Z. Sobierajskiego** pt.: *Różnice międzygeneracyjne w integracji systemów językowych w woj. gorzowskim* (1980)⁹⁷, *Zmiany pokoleniowe w gwarach wielkopolskich, 1. Gwara tzw. Mazurów wieleńskich w Drawsku nad Notecią* (1996)⁹⁸.

⁹³ *Gwary dziś*, 1, op. cit., s. 17–23.

⁹⁴ „Rocznik Pilski” 1976, 7, 2, s. 19–23.

⁹⁵ „Zeszyty Gorzowskie” 1977, s. 91–93.

⁹⁶ Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wydział Filologiczno-Filozoficzny, nr 96 za 1978 r., 1980, s. 110–114.

⁹⁷ Ibidem, s. 57–70.

⁹⁸ *W przyjacielskim kręgu. Prace ofiarowane profesorowi Zygmuntovi Zagórskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 1996, 1, s. 79–90.

Publikacją niejako podsumowującą tego rodzaju badania w województwie gorzowskim jest gwarowy atlas socjolingwistyczny **Z. Zagórskiego**, **A. Sieradzkiego**, **E. Grzelakowej** – *Mały atlas językowy województwa gorzowskiego*, t. 1 (Poznań 1992), **Z. Zagórskiego**: *Mały atlas językowy województwa gorzowskiego*, t. 2 (Poznań 1996). Do tego atlasu wprowadził **Z. Zagórski** dostosowany do charakteru opracowywanego materiału językowego nowy typ map analitycznych, zbiorczych i syntetycznych oraz tzw. wskaźnik integracji językowej. W ten sposób do badań integracji językowej **Z. Zagórski** wprowadził jako pomocniczą metodę ilościową, odmienną jednak od warszawskiej metody ilościowej **W. Doroszewskiego** (w pierwszym wypadku punktem wyjścia jest ilość w systemie językowym, w drugim zaś ilość w realizacji tego systemu).

Badano w danej miejscowości reprezentantów czterech grup wiekowych (do 20 lat, od 20 do 40 lat, od 40 do 60 lat, ponad 60 lat) i reprezentantów wszystkich mieszkających w tej miejscowości grup regionalnych.

Autorzy obszernej publikacji pt. *Polskie atlasy dialektologiczne i etnograficzne* – **J. Reichan** i **K. Woźniak**, kończąc omawianie wspomnianego *Małego atlasu językowego województwa gorzowskiego*, stwierdzają:

Jest więc AG [*Mały atlas językowy województwa gorzowskiego*] pierwszym polskim gwarowym atlasem socjolingwistycznym nowych dialektów mieszanych, zawierającym też ważne teoretyczne uogólnienia⁹⁹.

Zygmunt Zagórski

Podobnej problematyki dotyczy i podobne rozwiązania zawiera książka **Z. Zagórskiego** pt. *O mowie mieszkańców kilkunastu wsi wokół Konina* (Wrocław–Warszawa–Kraków 1991).

Nowszy kierunek badań dialektologicznych uwzględniający w dość szerokim zakresie między innymi zewnętrzne uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju gwar wiejskich (języka wsi) reprezentują też na przykład prace **J. Sierociuka**: *Język wsi jako odbicie uwarunkowań lokalnych* (2000)¹⁰⁰, *Założenia metodologiczne badań języka wsi* (2003)¹⁰¹, *Problemy współczesnej dialektologii* (2005)¹⁰², *Socjologiczny kontekst badań mieszkańców wsi* (2007)¹⁰³. **J. Sierociuk** stwierdza tu:

⁹⁹ J. Reichan, K. Woźniak, *Polskie atlasy dialektologiczne i etnograficzne*, Kraków 2004, s. 59.

¹⁰⁰ „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 2000, 55, s. 131–139.

¹⁰¹ Poznańskie Spotkania Językoznawcze 2003, 11, s. 131–136.

¹⁰² „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 2005, 61, s. 67–76.

¹⁰³ *Gwary dziś*, 4, op. cit., s. 325–336.

Tak jak zmieniają się ogólne warunki życia na wsi, tak i zmienia się język jej mieszkańców; gwara przestała tu być podstawowym sposobem przekazywania myśli; obserwując różne formy komunikacji językowej mieszkańców współczesnej wsi należy zdawać sobie sprawę, że mamy do czynienia nie z tradycyjną gwarą, lecz ze złożoną strukturą języka mieszkańców wsi (op. cit., s. 335).

Do tej grupy publikacji należy także artykuł **J. Kobus** pt. *Zróżnicowanie pokoleniowe wsi a problem rozwarstwienia języka jej mieszkańców – leksyka wielkopolska początku XXI wieku* (2007)¹⁰⁴.

Ogólniejszy charakter ma publikacja **Z. Zagórskiego** dotycząca niewyjaśnionej do końca genezy, ewolucji i chronologii fleksyjno-składniowej kategorii męskoosobowości na tle relacji język ogólnopolski – gwary ludowe: *O zróżnicowaniu wewnętrznym gwar w zakresie kategorii męskoosobowości* (1976)¹⁰⁵. W tym wypadku chodzi o nowszy sposób badania, klasyfikowania, opisu i ujęć kartograficznych tej kategorii: mapy szczegółowe na niższym i wyższym stopniu analityczności, mapy zbiorcze niższego, wyższego i najwyższego stopnia oraz mapy syntetyczne informujące ogólnie o istnieniu lub nieistnieniu na danym terenie (w danej gwarze, w grupie gwar itp.) opozycji rodzaj męskoosobowy: rodzaj niemęskoosobowy. Odpowiedź negatywna jest już wtedy, gdy nie ma ścisłego rozgraniczenia chociażby w zakresie jednej kategorii fleksyjnej i/lub składniowej (w mianowniku, bierniku itd. l. mn., w podmiocie, orzeczeniu itd.).

9. Bada się również tzw. regionalizmy jako elementy różnicujące (pod względem geograficznym) język ogólnopolski. Wymieniam przykładowo prace: **M. Witaszek-Samborskiej**: *Regionalizmy fonetyczne w mowie inteligencji poznańskiej* (1985)¹⁰⁶ i in., **B. Walczaka, M. Witaszek-Samborskiej**: *Archaiczna warstwa poznańskich regionalizmów leksykalnych* (1988)¹⁰⁷, **A. Piotrowicz**: *Typy regionalizmów leksykalnych* (Poznań 1991), **Z. Sobierajskiego**: *Słownictwo i kultura ludowa Wielkopolski w świetle geolingwistyki i geoetnologii (Regionalizmy leksykalne Wielkopolski)* (2003)¹⁰⁸, **A. Piotrowskiej**:

¹⁰⁴ Ibidem, s. 307–314.

¹⁰⁵ Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Prace Językoznawcze 1976, 4, s. 167–173.

¹⁰⁶ „Slavia Occidentalis” 1985, 42, s. 91–104.

¹⁰⁷ Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego 1988, 34, s. 279–285.

¹⁰⁸ *Gwary dziś, 2. Regionalne słowniki i atlasy gwarowe*, red. J. Sierociuk, Poznań 2003, s. 75–96.

Zróżnicowanie terytorialne polszczyzny we współczesnej praktyce leksykograficznej (2005)¹⁰⁹ i in.

Nowsze atlasy dialektologiczne powinny poza gwaryzmami i dialektyzmami uwzględniać także regionalizmy.

10. Rozwijającej się w Poznaniu na szerszą skalę dialektologii miejskiej dotyczy rzadka – jak na razie – w polskiej literaturze przedmiotu obszerna książka wydana pod redakcją naukową **M. Gruchmanowej** i **B. Walczaka**, pt. *Słownik gwary miejskiej Poznania* (Warszawa–Poznań 1997, 1999). Autorami *Słownika* są: **S. Bąba**, **M. Gruchmanowa**, **J. Padalak**, **A. Piotrowicz**, **W.R. Rzepka**, **I. Sarnowska-Giefing**, **B. Walczak** i **M. Witaszek-Samborska**. Słownik ten zawiera bogatą problematykę z zakresu językoznawstwa i historii kultury polskiej. Jest tu obszerny, szczegółowo i starannie poklasyfikowany oraz opisany materiał językowy z uwzględnieniem różnych systemów cząstkowych języka, szczególnie – co oczywiste – słownictwa i frazeologii. Cel i przedmiot badań określone są następująco:

Celem książki jest przedstawienie nieoficjalnej, potocznej, codziennej polszczyzny Poznania (gwary miejskiej) z jej cechami regionalnymi, dialektalnymi i zapożyczeniami. Opracowanie nie obejmuje gwar socjalno-zawodowych (lekarzy, rzemieślników, wojskowych i in.) ani środowiskowych (np. młodzieży szkolnej, studenckiej, fanów, grup przestępczych). Odmienna jest ich geneza, struktura, interpretacja, stanowią one osobny przedmiot badań językoznawczych (op. cit., 2 wyd., s. 5).

Wspomnianą pracę zbiorową poprzedziły artykuły: **M. Gruchmanowej**: *Z zagadnień kultury języka mieszkańców Poznania w okresie międzywojennym* (1981)¹¹⁰, **M. Gruchmanowej**, **M. Witaszek-Samborskiej**, **M. Żak-Święcickiej**: *Mowa mieszkańców Poznania* (Poznań 1986, 2 wyd. Poznań 1987), **M. Gruchmanowej**: *Polszczyzna Poznania po odzyskaniu niepodległości a obecnie* (Poznań 1995) i **A. Piotrowicz**: *Typy regionalizmów leksykalnych* (Poznań 1991).

Z tą tematyką związane są między innymi także takie prace, jak np.: **A. Piotrowicz**: *Dialektalne podłoże gwary miejskiej Poznania. Zagadnienia leksykalne* (2007)¹¹¹ oraz **A. Piotrowicz** i **M. Witaszek-Samborskiej** *Studia nad polszczyzną miejską Poznania* (Poznań 2009). Autorki informują, że

¹⁰⁹ „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2005, 12(32), s. 79–100.

¹¹⁰ „Studia Polonistyczne” 1981, 9, s. 219–226.

¹¹¹ *Gwary dziś*, 4, op. cit., s. 85–92.

Słownik gwary miejskiej Poznania, red. M. Gruchmanowa, B. Walczak,
Wyd. Naukowe PWN, Warszawa–Poznań 1997

artykuły zebrane w niniejszym tomie powstawały w latach 1985–2008. Zdecydowana większość prezentowanych tekstów ma charakter *stricte* naukowy, ale kilka z nich to artykuły popularnonaukowe (op. cit., s. 7).

Jest to publikacja szczegółowo i dokładnie informująca o różnych właściwościach tego, co nazywamy gwarą miejską lub językiem miasta (w przeciwieństwie np. do gwary wiejskiej lub języka wsi).

Na uwagę zasługuje również artykuł **M. Borejszo** pt. *Nazwy ubiorów w gwarze miejskiej Poznania* (2004)¹¹².

11. Dialektologii jako dyscyplinie naukowej i jako przedmiotowi nauczania należy się dzisiaj szczególna uwaga.

Opinia o konieczności wykładania tego przedmiotu na studiach uniwersyteckich nie jest, niestety, powszechna. Traktuje się go dość często jako przedmiot dodatkowy, fakultatywny, a nie obowiązkowy, a nie jako jeden z głównych przedmiotów wchodzących w skład studiów polonistycznych.

¹¹² „Slavia Occidentalis” 2004, 61, s. 9–23.

Dialektologia w aspekcie synchronicznym i diachronicznym (jako element większego zbioru w postaci geolingwistyki) rozszerza i pogłębia wiedzę z zakresu nauki o współczesnym języku ogólnopolskim (inaczej tzw. gramatyki opisowej języka polskiego) z jej częścią normatywną (kulturą języka, poprawnością językową), a także, co jest również bardzo ważne, wiedzę historyczno-językową (geneza i rozwój języka ogólnopolskiego, także szerzej: polskiego języka etnicznego w różnych jego odmianach formalno-funkcjonalnych, społecznych i geograficznych) oraz znajomość kultury ludowej.

Wykształcony polonista powinien wiedzieć, jak przedstawia się zróżnicowanie geograficzne języka ojczystego, winien znać relacje zachodzące między dialektami i gwarami ludowymi a głównym, oficjalnym środkiem komunikacji językowej, jaką jest polszczyzna ogólna, która wyrosła z regionalnego podłoża językowego i pozostaje z nim w stałym kontakcie (chodzi o wzajemne oddziaływanie dawniej i obecnie).

Wiedza dialektologiczna pomaga, zwłaszcza nauczycielowi polonistce na wsi lub w małym mieście, lepiej prowadzić ucznia, którego kodem pierwotnym jest dość często gwara wiejska lub tak zwany kod ograniczony z elementami gwary miejskiej, kodem zaś wtórnym (oficjalnym) jest język ogólnopolski, w różnym stopniu opanowany. Można założyć, że dobrze wykształcony nauczyciel (mający w programie studiów zajęcia z dialektologii) potrafi pogodzić u ucznia czynną znajomość ważnego elementu kultury ludowej, jakim jest gwara wiejska (język wsi), ze społeczną koniecznością przyswajania polszczyzny ogólnej w zakresie tak zwanego kodu rozwiniętego. Nauczyciel, który nie przyswoił sobie elementarnej wiedzy dialektologicznej, jest we wspomnianych okolicznościach zupełnie bezradny (chodzi tu m.in. o rozumienie pojawiających się rozmaitych związanych z regionalnym (gwarowym) podłożem błędów językowych i eliminowanie ich w tekstach ogólnopolskich)¹¹³. Względnie dobra znajomość gwar wiejskich potrzebna jest między innymi po to, żeby wypracować skuteczne sposoby eliminowania z wytwarzanych przez uczniów tekstów ogólnopolskich (mówionych i pisanych) błędów uporczywych (systemowych).

Znajomość dialektów i gwar potrzebna jest też do oceny i właściwego rozumienia dialektyzacji w utworach literackich o tematyce wiejskiej lub o tematyce dotyczącej niektórych środowisk miejskich.

Istnienie dialektologii jako przedmiotu nauczania uniwersyteckiego uzasadnione jest szczególnie u nas, w Poznaniu, gdzie mamy już tradycję szerokich i bogatych w rezultaty badań dialektów oraz gwar różnych części Polski, więc nie tylko Wielkopolski, w postaci atlasów, monografii i innego rodzaju

---

¹¹³ Por. np. Z. Zagórski, *Regionalne podłoże językowe a nauczanie języka polskiego w szkołach wiejskich i małomiasteczkowych*, „Studia Polonistyczne” 1991, 16/17, s. 197–208.

prac. Znaczące są osiągnięcia natury metodologicznej. Mamy też imponujące w skali krajowej zaplecze materiałowe i techniczne (por. np. **H. Nowak**: *Od Archiwum Fonograficznego do Zakładu Dialektologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, 2001)¹¹⁴.

W ostatnich latach organizowane są przez Zakład (obecnie Pracownię) Dialektologii Polskiej UAM bogate w treść konferencje naukowe o charakterze międzynarodowym. Materiały z tych sesji są publikowane w redagowanej przez kierownika Pracowni (poprzednio Zakładu) **J. Sierociuka** serii pt. *Gwary dziś* (1–4, Poznań 2001–2007).

Trzeba dodać, że poznański ośrodek dialektologiczny jest jednym z największych i najlepiej wyposażonych tego typu ośrodków w Polsce.

12. Do najpilniejszych prac związanych z poznańskim ośrodkiem zaliczyłbym dokończenie *Atlasu języka i kultury ludowej Wielkopolski*, mianowicie opracowanie materiału gramatycznego zbadanych gwar wielkopolskich i podsumowanie wyników analizy. Konieczne jest też syntetyczne ujęcie współczesnego języka wsi (współczesnych gwar) wielkopolskich, zwłaszcza centralnej części Wielkopolski.

---

¹¹⁴ *Gwary dziś*, 1, op. cit., s. 201–212.

Z dziejów językoznawstwa polskiego

1. Dzieje językoznawstwa polskiego przedstawili następujący autorzy z ośrodka poznańskiego: **M. Rudnicki**: *Z dziejów polskiej myśli językowej i wychowawczej* (Poznań–Warszawa 1921), *Językoznawstwo polskie w dobie Oświecenia* (Poznań 1956), **W. Kuraszkiewicz**: *Językoznawstwo polskie i słowiańskie na Uniwersytecie Poznańskim (1919–1969)* (1973)¹, *Język i językoznawstwo polskie w 70-leciu niepodległości Polski (1918–1988)* (1990)², **Z. Zagórski**: *Zarys rozwoju językoznawstwa polskiego w Wielkopolsce (do r. 1918)* (1973)³, *Z dziejów językoznawstwa polskiego i słowiańskiego w Wielkopolsce* (1980)⁴, *Studia nad rozwojem językoznawstwa polskiego od końca XVIII wieku do roku 1918 (ze szczególnym uwzględnieniem Wielkopolski)* (Warszawa–Poznań 1981), **K. Zierhoffer** *Dorobek językoznawstwa polonistycznego i slawistycznego w Poznaniu w okresie po II wojnie światowej* (1981)⁵, **T. Zgółka** *Lingwistyka w paradygmatach. Kontynuacje i przełomy* (Poznań 1996)⁶.

2. Sporo kwestii natury metodologicznej w ujęciu szczegółowym lub ogólniejszym przedstawiono w pracach omówionych w poprzednich rozdziałach. Na uwagę zasługują także następujące niewymienione tam publikacje, dotyczące teorii języka i metodologii lingwistyki.

---

¹ *Nauka w Wielkopolsce. Przeszłość i teraźniejszość. Studia i materiały*, red. G. Labuda przy współudziale W. Jakóbczyka i S. Weymana, Poznań 1973, s. 499–540.

² Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wydział Filologiczno-Filozoficzny, nr 105 za 1988 r., s. 34–40.

³ *Nauka w Wielkopolsce. Przeszłość i teraźniejszość*, op. cit., s. 473–498.

⁴ „*Slavia Occidentalis*” 1980, 37, s. 96–106.

⁵ „*Slavia Occidentalis*” 1981, 38, s. 97–116.

⁶ *Przyczynki do metodologii lingwistyki*, red. J. Pogonowski, T. Zgółka, Poznań 1996, s. 157–165.

Chodzi tutaj na przykład o pracę **M. Rudnickiego** pt. *Język jako zjawisko pamięciowe. Prawo identyfikacji wyobrażeń niedostatecznie różnych* (1927)⁷. Autor uważa, że jednym z czynników spontanicznego rozwoju fonetycznego,

prawdopodobnie najważniejszym, a może nawet jedynym, jest prawo identyfikacji wyobrażeń (niedostatecznie) różnych, albo „ilościowe prawo rozwoju językowego” (op. cit., s. 57).

Wymieniam tu z powojennych publikacji książki i artykuły **T. Zgólki**: *O strukturalnym wyjaśnianiu faktów językowych* (Warszawa–Poznań 1976), *Język. Kompetencja. Gramatyka. Studium z metodologii lingwistyki* (Poznań–Warszawa 1980), *Indywidualizm i antyindywidualizm w kwestii przedmiotu badań lingwistycznych* (1985)⁸, *Język wśród wartości* (Poznań 1988). Autor stwierdza, że

język jest narzędziem nie tylko samej sztuki (w sensie tworzywa literackiego), jest też narzędziem współtworzącym świat wartości. Na to bowiem, by wartości owe zostały umieszczone w zbiorowej świadomości, konieczne jest nazwanie ich w języku, który dzięki temu staje się współkreatorem owych wartości (op. cit., s. 108–109).

Dalsze prace to na przykład **T. Zgólki**: *Metodologiczny status hipotezy relatywizmu językowego* (1988)⁹, *Wyjaśnianie w językoznawstwie* (1989)¹⁰, *Zasada konwencjonalności języka a procedury eksplanacyjne w lingwistyce* (1990)¹¹, *Językowa wieża Babel, czyli iloma językami mówimy* (Poznań 1990) i in., **B. Walczaka**: *Nieemożność wskazania przyczyny jako narzędzie falsyfikacji hipotezy naukowej w językoznawstwie* (1994)¹², **Z. Krążyńskiej**: *Literatura i język?* (2004)¹³.

⁷ *Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski*, 2, Kraków 1928, s. 53–69.

⁸ *O kulturze i jej badaniach. Studia z filozofii kultury*, red. K. Zamiara, Warszawa 1985, s. 72–87.

⁹ *Teoretyczne podstawy semiotyki*, red. J. Pogonowski, Poznań 1988, s. 4–13.

¹⁰ „Studia Filozoficzne” 1989, 1, s. 157–168.

¹¹ *Struktura logiczna rozmowań lingwistycznych*, Prace Komisji Językoznawczej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1990, 16, s. 151–178.

¹² *Uwarunkowania i przyczyny zmian. Język na Pograniczach* 1994, 11, s. 179–187.

¹³ *Literatura i język*, red. K. Meller, K. Trybuś, Poznań 2004, s. 59–65.

Dydaktyka

1. Kontaktów Uniwersytetu ze szkolnictwem średnim i podstawowym, w zakresie nauki języka polskiego oraz nauki o języku polskim w okresie przedwojennym i po wojnie dotyczą takie publikacje poznańskich nauczycieli akademickich, jak na przykład: **M. Rudnickiego**: *Wykształcenie językowe w życiu i w szkole* (Poznań–Warszawa 1920), **A. Tomaszewskiego**: *Echa kursu dydaktycznego dla nauczycieli polonistów w Poznaniu* (1930)¹, *Szkoła a gwara* (1933)², **H. Ułaszyna**: *Program języka polskiego w szkole i przygotowanie nauczyciela* (1936)³, **M. Kornaszewskiego**: *Nauczanie gramatyki a sprawność językowa* (1975)⁴, *Kształcenie języka uczniów na lekcjach różnych przedmiotów nauczania i rola w nim nauczyciela-polonisty* (1984)⁵ i in., **M. Kornaszewskiego** i **Ł. Lech**: *Onomastyka w programie i dydaktyce szkoły ogólnokształcącej* (1988)⁶, **Z. Zagórskiego**: *Współczesne językoznawstwo a nauka o języku polskim w szkole* (1986)⁷, *Regionalne podłoże językowe a nauczanie języka polskiego w szkołach wiejskich i małomiasteczkowych* (1991)⁸, *O problematyce lekcji z języka polskiego w przedwojennym gimnazjum i li-*

---

¹ „Język polski” 1930, 15, s. 57–59.

² „Poradnik Nauczycielski”. Kwartalnik poświęcony sprawom pedagogicznym prywatnych szkół polskich w Niemczech 1933, 3, 3.

³ *Księga referatów. Zjazd Naukowy im. Ignacego Krasickiego*, Lwów 1936, s. 622–626.

⁴ *Materiały naukowo-metodyczne dla nauczycieli*, red. L. Mikusiński, Poznań 1975, s. 27–64.

⁵ *Wybrane problemy dydaktyki szkolnej*, red. J. Gaj, Gorzów Wlkp. 1984, s. 98–106.

⁶ *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej. Materiały z VI Konferencji Onomastycznej*, red. E. Homa, Szczecin 1988, s. 99–106.

⁷ „Polonistyka” 1986, 9, s. 706–710.

⁸ „Studia Polonistyczne” 1991, 16/17, s. 197–208.

ceum w latach 1918–1939 (1999)⁹ i in., **H. Zgólkowej** i **T. Zgólki**: *Jak kształcić sprawność leksykalną?* (1999)¹⁰, *Mówię, więc jestem. Podręcznik języka polskiego dla licealistów* (Kraków 2001, 2 wyd. 2002), **H. Zgólkowej** (współautorzy: **M. Rzeszutek** i **B. Sobczak**): *Szkolny słownik ortograficzny dla klas I–III* (Poznań 2001), **T. Miki** (współautorzy: **D. Pluskota** i **K. Świetlik**) *Słownik synonimów. Nie tylko dla ucznia* (Poznań 1997, wyd. 2 popr.: *Szkolny słownik synonimów*, Poznań 1999), **T. Miki**, **B. Walczaka** (i współautorzy literaturoznawcy): *Skarbiec języka, literatury, sztuki. Podręcznik dla klas I–III liceum ogólnokształcącego i profilowanego. Zakres podstawowy i rozszerzony*, pod red. **B. Chrzastowskiej** (Poznań 2002).

Tego rodzaju pozytywne działanie, jakim jest wzbogacanie wiedzy i – co szczególnie ważne – kształcenie umiejętności, przyczynia się do utrzymywania stałego kontaktu o charakterze dydaktycznym między wyższą uczelnią i szkołami niższych szczebli. Dokonane i przyjęte na uniwersytecie różnego rodzaju rozwiązania teoretyczne znajdują, naturalnie, zastosowanie na jego terenie i – w koniecznym uproszczeniu – na niższych szczeblach nauczania.

Chodzi jednak nie tylko o żywy kontakt między różnymi szczeblami szkolnictwa. Bardzo istotną sprawą jest transmisja nowszych osiągnięć myśli twórczej w danej dziedzinie nauki do średniego i podstawowego poziomu nauczania. Ma to charakter zwrotny chociażby w postaci lepszego, gruntowniejszego (przynajmniej w założeniu) przygotowania do studiów absolwentów szkół średnich.

2. Z polonistyczną dydaktyką uniwersytecką związane są wymienione niżej prace, których celem jest doskonalenie procesu nauczania. Należy do nich wysoko ceniony podręcznik **H. Ułaszyna** pt. *Język staro-cerkiewno-słowiański. Zarys gramatyki. Ćwiczenia. Teksty. Słownik* (Lwów 1928).

Do tej grupy należą też publikacje: **S. Urbańczyka**: *Zarys dialektologii polskiej* (Warszawa 1953, 1972), **S. Urbańczyka** (i współautorów: **Z. Klemsiewicz**, **T. Lehra-Splawińskiego**): *Gramatyka historyczna języka polskiego* (Warszawa 1955), **W. Kuraszkiewicza**: *Podstawowe wiadomości z gramatyki historycznej języka polskiego z wyborem tekstów staropolskich do ćwiczeń* (Warszawa 1970, 1972; wyd. niem. 1981), **M. Kornaszewskiego** i **S. Mikołajczaka**: *Uwagi o realizacji programu nauczania gramatyki opisowo-*

⁹ *Teoria i praktyka kształcenia literackiego oraz językowego w latach 1918–1939*, red. L. Jazownik, Zielona Góra 1998 (wyd. 1999), s. 185–199.

¹⁰ *Silva rerum. Księga poświęcona Profesorowi Markowi Kornaszewskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 1999, 9, s. 113–120.

wej języka polskiego w zakresie fonetyki i fonologii (1976)¹¹, **M. Kornaszewskiego**: *O zadaniach pisemnych prac kontrolnych* (1978)¹², **T. Zgólki** (razem z **J. Bańczerowskim** i **J. Pogonowskim**): *Wstęp do językoznawstwa. Skrypt dla studentów uniwersyteckich* (Poznań 1982), **L. Madelskiej** i **M. Witaszek-Samborskiej**: *Zapis fonetyczny. Zbiór ćwiczeń* (Poznań 1991), **B. Walczaka** *Zarys dziejów języka polskiego* (Poznań 1995 i wyd. nast.), **H. Zgółkowej** i **T. Zgólki** *Polonistyczna dydaktyka uniwersytecka a „Podstawa programowa języka polskiego”* (1999)¹³ i in., **M. Rzeszutek** i **B. Sobczak** *Oddajmy głos studentom. Wyniki badań ankietowych* (2000)¹⁴, **M. Osiewicz**, **A. Stęplewski**: *Czy warto uczyć scs-u na polonistyce?* (2002)¹⁵, **K. Czarneckiej** i **M. Grzelki** (red.) *Paradygmaty i dylematy. Materiały dydaktyczne dla specjalności dziennikarskiej* (Poznań 2006).

3. Należy wymienić również publikacje dotyczące nauczania języka polskiego jako obcego. Chodzi tu o takie prace, jak na przykład: **M. Kornaszewskiego**: *Analiza błędów jako zabieg dydaktyczny w nauczaniu języka polskiego jako obcego* (1978)¹⁶, **M. Kornaszewskiego**, **G.A. Krampitz**, **B. Schniggenfittig**: *Polnisch intensiv Grundkurs* (Wiesbaden 1996) i in. oraz w szerokim zakresie **I. Sarnowskiej-Giefing**: *Polnisches Seminar für Ausländer. Lehrprogramme* (Poznań 1999), *The Polish language school for foreigners* (Poznań 2000), *Nauczanie języka polskiego, literatury i kultury polskiej w ramach studiów uzupełniających dla nauczycieli z Brandenburgii* (2004)¹⁷ i in., **M. Grzelki**: *Teksty dziennikarskie w nauczaniu języka polskiego jako obcego (na materiale podręczników)* (2008)¹⁸, **T. Lisowskiego** i **A. Mielczarek**: *Typologia błędów fleksyjnych Koreańczyków uczących się języka polskiego* (2008)¹⁹.

¹¹ *Materiały dyskusyjne ogólnopolskiej konferencji poświęconej realizacji programu gramatyki opisowej języka polskiego w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych: Pula-wy 2–3 VI 1976*, red. T. Skubulanka, J. Sierociuk, Lublin 1976, s. 18–27.

¹² *Praca samodzielna studiujących zaocznie w uniwersytetach. Materiały z Ogólnopolskiej Sesji Naukowej, 2–3 III 1976*, red. T. Krajewski, Poznań 1978, s. 175–177.

¹³ „Polonistyka” 1999, 6, s. 335–341.

¹⁴ *Język polski jako przedmiot dydaktyki uniwersyteckiej*, red. J. Bartmiński, M. Karwatowska, Lublin 2000, s. 283–286.

¹⁵ *Język polski. Współczesność, historia*, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin 2002, 2, s. 39–46.

¹⁶ Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wydział Filologiczno-Filozoficzny, nr 94 za 1976 r., 1978, s. 31–34.

¹⁷ *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Stowarzyszenia „Bristol”*, red. A. Dąbrowska, Wrocław 2004, s. 177–182.

¹⁸ *Acta Universitatis Lodzianensis* 2008, 16, s. 107–112.

¹⁹ *W poszukiwaniu nowych rozwiązań. Dydaktyka języka polskiego jako obcego u progu XXI wieku*, red. W. Miodunka, A. Seretny, Kraków 2008, s. 159–168.

4. Wszystko to dobrze ze swej strony ilustruje nie tylko twórcze podejście nauczycieli akademickich do procesu nauczania i dzielenie się wynikami swoich przemyśleń oraz doświadczeń z innymi, lecz także dobrze świadczy o zaangażowaniu w popularyzowanie tego w nauczaniu szkolnym. Stale doskonalili się też metody nauczania języka polskiego jako obcego obcokrajowców należących do różnych kręgów kulturowych i różnych wspólnot komunikatywnych.

5. W tym kręgu językoznawstwa stosowanego na uwagę zasługuje pożyteczna publikacja **M. Rutkiewicz-Hanczewskiej** z zakresu neurolingwistyki pt. *Późno podjęta rehabilitacja afazji motorycznej po zawale mózgu. Studium przypadku* (2007)²⁰.

---

²⁰ „Logopedia” 2007, 36, s. 215–238.

Uwagi końcowe

1. W odniesieniu do naszych wspólnych osiągnięć badawczych **W. Kuraszkiewicz** przeszło dwadzieścia lat temu taką wyraził opinię:

Jako najważniejsze wyniki badań ośrodka poznańskiego wymienić należy:

- Archiwum Fonograficzne,
- *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski* [...],
- *Wielkopolskie rotty sądowe* (t. 1–5),
- udział w przygotowaniu materiałów do *Słownika polszczyzny XVI w.*,
- też do gwarowych atlasów polskich,
- wiele prac monograficznych wydanych w PAN, w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk i w Uniwersytecie Poznańskim¹.

W opinii **K. Zierhoffera** dorobek naukowy poznańskiej lingwistyki polonistycznej jest bogaty i różnorodny². Autor zaznacza, że w tym dorobku,

[...] ważną pozycję stanowią prace materiałowe, a więc archiwizacja tekstów gwarowych na taśmach magnetofonowych, atlasy gwarowe i wydawnictwa źródłowe, a wśród nich przede wszystkim wydawnictwa staropolskich materiałów archiwalnych³.

---

¹ W. Kuraszkiewicz, *Język i językoznawstwo polskie w 70-leciu niepodległości Polski (1918–1988)*, w: Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Wydział Filologiczno-Filozoficzny, nr 105 za 1988 r. 1990, s. 37.

² K. Zierhoffer, *Dorobek językoznawstwa polonistycznego i sławistycznego w Poznaniu w okresie po II wojnie światowej*, „*Slavia Occidentalis*” 1981, 38, s. 116.

³ *Ibidem*, s. 97–116.

Zdaniem **K. Zierhoffera**,

[...] różnorodność tematyczna i rozległa skala zainteresowań autorów spowodowały jednak duże rozdrobnienie tematyczne, a zatem brak koncentracji wokół jednolitego zespołu problemów. Ma to swoje dobre i złe strony. W obrębie omawianej dyscypliny podobny stan panuje w większości polskich ośrodków badawczych⁴.

Przedstawiony w niniejszej pracy przegląd tematyki i problematyki prac w zakresie językoznawstwa polskiego od czasu założenia naszego Uniwersytetu (w 1919 r.) świadczy raczej o tym, że w naszym ośrodku naukowym stale utrzymuje się równowaga, właściwa proporcja ilościowa między zaangażowaniem się specjalistów w badania o większym ciężarze gatunkowym, o większej rozpiętości, dalekosiężnej z jednej strony a poszukiwaniami czasem z pozoru mniejszej wagi, o charakterze niekiedy przyczynkarskim, ze strony drugiej. Ilustruje to w dostatecznej, jak sądzę, mierze przedstawiony w rozdziałach analitycznych materiał. Odnosi się to zwłaszcza do badań historycznojęzykowych, do edytorstwa, do onomastyki, do problematyki składniowo-stylistycznej i sakrolingwistycznej (teolingwistycznej), języka i stylu mediów, języka odmian dziecięcej i młodzieżowej, leksykologii i frazeologii, leksykografii i frazeografii, dialektologii wiejskiej i miejskiej. Ta pewnego rodzaju równowaga w dalekosiężnym i doraźnym działaniu pozwala, jak można sądzić, osiągać zakładane cele badawcze, także we współpracy z innymi ośrodkami myśli twórczej, i otwierać nowe przestrzenie penetracji poznawczej.

2. O badaniach historycznojęzykowych w naszym ośrodku – wspartych na szeroka skalę działalnością edytorską – można mówić od mniej więcej lat pięćdziesiątych ubiegłego stulecia (**W. Kuraszkiewicz**, **S. Urbańczyk** i in.). Są to już badania, jak to się określa, dziejów wewnętrznych i zewnętrznych języka (w naszym wypadku języka polskiego) z wszelkimi takiego ujęcia następstwami, z ustawieniem śledzenia tych dziejów w obrębie językoznawstwa zewnętrznego (otwartego). Wzbogaciła się w związku z tym problematyka postępowania twórczego. Zmodyfikowano metodologię badań. Wprowadzono do wielu klasyfikacji i opisów materiału językowego metodę statystyczną, co w znacznym stopniu uściśliło postępowanie badawcze i wpływające z analizy wnioski. Zastosowano to między innymi w badaniach procesu tak zwanej normalizacji związanej z rozwojem języka ogólnopolskiego, języka osobniczego i stylu.

---

⁴ K. Zierhoffer, *Dorobek językoznawstwa polonistycznego i slawistycznego...*, op. cit., s. 116.

Poza chronologią zjawisk – opracowania dotyczą wszystkich okresów rozwoju języka polskiego – wzięto pod uwagę także układy geograficznojęzykowe i różnicowanie społeczne języka.

W zakresie różnych działów onomastyki uczyniono wiele (ks. **S. Kozirowski**, **M. Rudnicki**, **K.** i **Z. Zierhofferowie** i in.). Chodzi tu o zgromadzenie w sumie ogromnego, zróżnicowanego materiału językowego, jego klasyfikację, opis oraz wypływające z analizy ustalenia ogólne. Do nowszej procedury badawczej poza, naturalnie, problematyką językoznawczą wprowadzono także problematykę heteronomiczną (socjologiczną, kulturową itp.; por. tzw. onomastykę kulturową). Polem obserwacji naukowej w dziedzinie nazewnictwa geograficznego stała się duża przestrzeń: poza Polską inne kraje europejskie, zwłaszcza zaś zachodnioeuropejskie. Opracowany materiał nazewniczy – w tym również z zakresu urbanimii – ma dużą wartość dokumentacyjną i poznawczą. Potrzebne jest dalsze doskonalenie jego klasyfikacji formalnej i znaczeniowej.

Konieczne są szersze badania nazewnictwa wspólnot miejskich oraz nazewnictwa terenowego (lądowego i wodnego).

Intensywnie rozwijają się też badania dotyczące antroponimii (obecnie na przykład opracowuje się pod kierownictwem **I. Sarnowskiej-Giefing** obszerny materiał w postaci nazwisk mieszkańców Poznania) i odnoszące się do tak zwanej onomastyki literackiej (stylistycznej), dyscypliny z pogranicza językoznawstwa i literaturoznawstwa, którą można by też traktować jako określony dział stylistyki językoznawczej (por. sakrolingwistykę).

Jedną z cech mającego ogólniejszy charakter kierunku współczesnych badań językoznawczych, w tym badań prowadzonych w naszym ośrodku, jest szerokie wyjście poza obserwowanie struktury (systemu) języka, przesuwanie akcentu w postępowaniu badawczym z tej struktury na funkcjonowanie języka w rozmaitych okolicznościach, w różnych sferach życia społeczeństwa, na wieloaspektowe ujęcie komunikacji językowej. Rodzi to nowe, bardziej szczegółowe kierunki pracy twórczej, co, naturalnie, znajduje odbicie w takich nurtach, kierunkach szczegółowych, jak na przykład: gramatyka komunikacyjna, onomastyka kulturowa (por. szersze ujęcie: lingwistyka kulturowa), etnolingwistyka, pragmalingwistyka. W ten sposób wzbogaca się tematykę i problematykę badań lingwistycznych, w ogólniejszym ujęciu przekształcając metodologię językoznawstwa. Cechą charakterystyczną i zarazem problemem spornym jest wysoki stopień otwarcia współczesnego językoznawstwa (językoznawstwa zewnętrznego). Przyczyniają się do tego zwłaszcza dwa wspomniane już nurty – gramatyka komunikacyjna i tak zwana lingwistyka kulturowa (por. antropologia kulturowa).

Szczególnie duży jest dorobek w dziedzinie leksykologii i leksykografii oraz frazeologii i frazeografii.

Ważną sprawą jest objęcie studiami podobieństw i różnic istniejących w komunikacji językowej (w komunikacji społecznej), zachodzących między grupami wiekowymi (pokoleniami), a także grupami środowiskowymi i zawodowymi. W ten sposób uzyskujemy między innymi pełniejszy obraz wielostronnego, zróżnicowanego funkcjonowania języka.

Bardzo rozwinięto badania w zakresie sakrolingwistyki. Ta i przedstawiona obszerniejsza tematyka odnosząca się do języka ogólnopolskiego cieszy się szczególnie dużym zainteresowaniem specjalistów, w tym także młodszych ich przedstawicieli.

Do zjawisk, które warto odnotować, należy uwzględnianie w znacznie większym niż do niedawna stopniu w językoznawczej analizie stylistycznej strony semantycznej różnych tekstów. Jest to wyraźne zbliżenie do szerokiej analizy tekstologicznej (por. np. **J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska**: tekstologia integralna, 2009), z uwzględnieniem strony kwantytatywnej.

Obok dialektologii wiejskiej – osiągnięcia na tym polu są bardzo duże (por. chociażby rozległy obszar działania) – istnieje już dość dobrze ugruntowana metodologicznie dialektologia miejska. Rezultatem intensywnych badań jest ukazanie się licznych prac ze *Słownikiem gwary miejskiej Poznania* (red. **M. Gruchmanowej i B. Walczaka**, 1997, 1999) włącznie.

Ważniejsze zmiany w badaniach współczesnych gwar i dialektów wiejskich lub, w nowszym ujęciu, języka mieszkańców wsi dotyczą sposobu zbierania materiału językowego (z uwzględnieniem grup wiekowych – pokoleniowych, regionalnych itp.) i jego opracowywania (strona jakościowa i ilościowa tegoż materiału z zastosowaniem techniki elektronicznej, z wprowadzeniem szerszej problematyki geolingwistycznej, socjolingwistycznej itp., nowe ujęcia kartograficzne). Oznacza to znaczną przebudowę metodologii badań dialektologicznych.

Szczególnym osiągnięciem (z wielu punktów widzenia, w tym metodologicznego) jest ukazanie się 11 tomów *Atlasu języka i kultury ludowej Wielkopolski* (red. **J. Burszta** i, głównie, **Z. Sobierajski**). Rzeczą tę należałoby dokończyć.

Trzeba by rozszerzyć i uściślić badania regionalizmów.

3. Językoznawcy poznańscy biorą udział w ogólnopolskich i międzynarodowych przedsięwzięciach naukowych, jak na przykład: *Mały atlas gwar polskich, Ogólnostowiański atlas językowy, Słownik polszczyzny XVI wieku, Komisja Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych przy Prezesie Rady Ministrów*, także na przykład projekt badawczy pt. *Die Familiennamen Slavischer Herkunft in Schleswig-Holstein* (współpraca z Cristian-Albrechts-Universität zu Kiel; kierownik polskiej części projektu onomastycznego: **I. Sarnowska-Gieffing**), *Britannica. Edycja polska* (**T. Zgółka** – autor wybranych haseł polskich, współprzewodniczący Wydawniczej Rady Naukowej).

Do prac o szerokim zasięgu należą też: *Materiały do bibliografii frazeologii polskiej* (**S. Bąby**) i *Bibliografia polskiej onomastyki literackiej* (w opracowaniu ciągłym, red. **I. Sarnowska-Gieffing**).

4. Wśród opublikowanych prac poznańskich językoznawców polonistów ogromną przewagę mają publikacje o charakterze teoretyczno-materiałowym lub materiałowe; znacznie mniej jest prac teoretycznych. Tutaj miejsce szczególne mają publikacje dotyczące metodologii badań językoznawczych (**T. Zgółka**, **B. Walczak** i in.).

5. W odniesieniu do trzech poznańskich zespołów specjalistycznych i przyjętych przez nie postępowań twórczych można mówić o szkołach naukowych, mianowicie o szkole: historycznojęzykowej prof. **W. Kuraszkiewicza**, dialektologicznej prof. **Z. Sobierajskiego** i frazeologicznej prof. **S. Bąby**.

6. Poznańscy językoznawcy napisali wiele recenzji znacznie zróżnicowanych w sumie prac naukowych opublikowanych w wydawnictwach krajowych i zagranicznych. Jest to ważny, nie zawsze może doceniany, nurt działalności naukowej, mający dodatkowo walor dydaktyczny związany zwłaszcza z kształceniem młodszych specjalistów.

Stałym elementem jest popularyzowanie wiedzy językoznawczej w formie wydawnictw i odczytów.

7. Do dorobku naukowego naszego ośrodka należą także wyniki bardzo pożytecznej pracy wielu poznańskich specjalistów w redagowaniu lub współredagowaniu zróżnicowanych gatunkowo i o różnym zasięgu publikacji.

8. Twórczości naukowej sprzyja ukazywanie się miejscowych polonistycznych wydawnictw seryjnych. Są to na przykład wydawane przez UAM: „*Studia Polonistyczne*” (o profilu językoznawczym i literaturoznawczym), t. 1 (1973), pod red. **W. Kuraszkiewicza** i **T. Witzaka** – 20 (1992), red. zespołowa, Poznań 1994, następnie „*Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*” 1(21), red. zespołowa, Poznań 1994 – 14(34), red. tomu **M. Witaszek-Samborska**, Poznań 2007, a także takie serie i czasopismo językoznawcze jak: *Poznańskie Spotkania Językoznawcze* (wydawane przez Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 1–16, pod red. **Z. Krażyńskiej** i **Z. Zagórskiego**, Poznań 1996–2007, 17, 20, pod red. **M. Rybki**; 18, pod red. **J. Migdał** i **S. Mikołajczaka**, Poznań 2009, 19, pod red. **S. Mikołajczaka** i **M. Rybki**, Poznań 2008, 2009), *Język religijny dawniej i dziś* (wyd. przez Wyd. UAM, 1–2, pod red. **S. Mikołajczaka** i ks. **T. Węclawskiego**, Poznań 2002, 2004; 3, pod red. ks. **P. Bortkiewicza**, **S. Mikołajczaka** i **M. Rybki**, Poznań 2007), *Język reli-*

gijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym) (4–5, pod red. ks. **P. Bortkiewicza**, **S. Mikołajczaka** i **M. Rybki**, Poznań 2009), *Gwary dziś* (wyd. przez Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1–4, pod red. **J. Siero-ciuka**, Poznań 2001–2007) i „*Slavia Occidentalis*” – czasopismo, które powstało przed wojną z inicjatywy prof. **M. Rudnickiego**, wydawane obecnie przez Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (redaktorem części językoznawczej jest **T. Lewaszkiewicz**).

Językoznawcy poznańscy publikują również swoje liczne prace w innych seriach wydawniczych i czasopismach regionalnych, ogólnokrajowych i zagranicznych.

9. Odbłyło się wiele zorganizowanych przez językoznawców polonistów pożytecznych sesji i konferencji naukowych miejscowych, ogólnopolskich i międzynarodowych. Tematyka tych spotkań była bardzo zróżnicowana. Wielu naszych specjalistów brało udział w licznych tego typu spotkaniach w Kraju i za granicą. Wszędzie są wysoko oceniani.

Utrzymuje się kontakty w zakresie działalności naukowej z innymi ośrodkami polskimi i zagranicznymi. Instytucją miejscową od wielu lat żywo z Uniwersytetem współpracującą jest Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Wielu językoznawców poznańskich to członkowie tego wielce zasłużonego dla nauki i kultury polskiej Towarzystwa. Współpraca układa się z wzajemną korzyścią naukową jak najlepiej. Wspólnie z Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk organizowane są wielostronnie korzystne z punktu widzenia naukowego i dydaktycznego spotkania ze specjalistami z innych ośrodków akademickich, np.: Dni Bydgoszczy w Poznaniu, Dni Śląska w Poznaniu (także Dni Poznania na Śląsku), Dni Torunia w Poznaniu, Dni Zielonej Góry w Poznaniu i kilka już razy Dni Lublina w Poznaniu (z wzajemnością: Dni Poznania w Lublinie), a także międzynarodowe sesje dialektologiczne, sakrolingwistyczne (teolingwistyczne) i ogólnopolskie sesje dotyczące kultury języka. Materiały z tych wszystkich sesji są publikowane.

10. Z działalnością naszego ośrodka wiąże się istniejący już, z przerwami, kilkadziesiąt lat od okresu przedwojennego studencki językoznawczy ruch naukowy (np. przedwojenne Koło Sławistów Studentów UP). Duże ożywienie tego ruchu nastąpiło w roku 1957, gdy powstała Sekcja Językoznawcza Koła Naukowego Polonistów Studentów UAM. W 1961 roku zorganizowano w Poznaniu pierwszy ogólnopolski zjazd sekcji i kół językoznawczych. Wygłoszone referaty opublikowano w czasopiśmie *Językoznawca*⁵. Referentami na tym

---

⁵ Zob. Z. Zagórski, *Kilka uwag o zjeździe młodych językoznawców w Poznaniu*, „Językoznawca. Studenckie ogólnopolskie pismo językoznawcze”, 1961, 6, s. 5–11.

i na następnych zjazdach (w Poznaniu i w innych ośrodkach akademickich w Polsce) byli między innymi przyszli profesorowie: **Jerzy Bartmiński**, **Stanisław Bąba**, **Bogusław Dunaj**, **Zdzisława Krążyńska**, **Stanisław Mikołajczak**, **Wojciech Ryszard Rzepka**, **Bogdan Walczak**, **Halina Zgólkowa**, **Tadeusz Zgółka** i in.

Kontynuacją tego jest późniejszy studencki i doktorancki ruch naukowy w zakresie językoznawstwa polskiego na UAM.

11. Udało się w naszym ośrodku stworzyć w ciągu wielu lat stale doskonalący się, otwarty i chłonny, a równocześnie mający własny profil działania warsztat badawczy specjalistów rozwijających myśl twórczą w sferze wielostronnego, głębokiego poznawania tak ważnego z punktu widzenia komunikacji społecznej oraz kultury i tożsamości narodowej zjawiska, jakim jest język polski.

Przedstawiony tu, w pewnym uproszczeniu, bardzo bogaty, wielokierunkowy dorobek językoznawczy poznańskiego ośrodka polonistycznego (w podanym we *Wstępie* zakresie) został uzyskany dzięki pracy kilku pokoleń specjalistów. Dotrzymywali i dotrzymują oni kroku postępowi myśli twórczej, wzbogacając ze swej strony w wysokim stopniu tę myśl w skali krajowej i szerszej. Winniśmy to kontynuować.

BIBLIOGRAFIA DODATKOWA

- Bibliografia prac Profesora Zenona Sobierajskiego za lata 1947–2006.* Bibliografię zweryfikowała J. Chodera, w: *Gwary dzisiaj*, 4. *Konteksty dialektologii*, red. J. Sierociuk, Poznań 2007, s. 45–52.
- Fliciński P., Skibski K., *Bibliografia prac naukowych Profesora Stanisława Bąby (za lata 1963–2003).* *Studia nad polszczyzną współczesną i historyczną. Prace dedykowane Profesorowi Stanisławowi Bąbie w 65-lecie urodzin*, red. J. Liberek, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 2004, 23, s. 31–45.
- Gruchmanowa M., *Gwary w Ojczyźnie i na obczyźnie.* *Studia*, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 2003. *Bibliografia prac prof. Moniki Gruchmanowej*, M. Kamiński, A. Piotrowicz, W.R. Rzepka, Poznań 2003, s. 19–29.
- Gruchmanowa M., *Językoznawcze wędrówki nie tylko po Poznaniu.* *Studia o polszczyźnie Poznania, Wielkopolski i Polonii.* Wstęp i dobór tekstów A. Piotrowicz, *Klasyki Nauki Poznańskiej*, Poznań 2006, 1.
- Gruchmanowa M., *Jubileusz Profesor dr hab. Barbary Szydłowskiej-Cegłowej*, „*Slavia Occidentalis*” 1995, 52, s. 7–11. *Bibliografia prac prof. B. Szydłowskiej-Cegłowej za lata 1952–1995*, oprac. E. Kudelska, A. Łuczak, s. 12–16.
- Kaczmarek L., *Adam Tomaszewski (1895–1945)*, „*Lingua Posnaniensis*”, 5. Zeszyt dodatkowy. „*Biuletyn Fonograficzny*” 1957, 2, s. 11–26.
- Kamiński M., Piotrowicz A., Rzepka W.R., *Bibliografia prac prof. Moniki Gruchmanowej*, w: M. Gruchmanowa, *Gwary w Ojczyźnie i na obczyźnie.* *Studia.* Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 2003, 18, s. 19–29.
- Kozierowski S., *Studia onomastyczno-historyczne.* Wstęp i dobór tekstów A. Kijas, B. Walczak, *Klasyki Nauki Poznańskiej*, Poznań 2010, 44.
- Kuraszkiewicz W., *Polski język literacki.* *Studia nad historią i strukturą*, wybór i oprac. W.R. Rzepka, B. Walczak, Warszawa–Poznań 1986. *Bibliografia prac Profesora Władysława Kuraszkiewicza za lata 1927–1985*, zestawili: K. Zierhoffer, W.R. Rzepka, B. Walczak, s. 22–39.

- Kuraszkiewicz W., *W kręgu dawnej mowy polskiej i ruskiej*. Wstęp i dobór tekstów B. Walczak, *Klasyki Nauki Poznańskiej*, Poznań 2008, 20.
- Lewaszkiewicz T., *Profesor Marek Kornaszewski – nauczyciel i językoznawca*, w: *Silva rerum. Księga poświęcona Profesorowi Markowi Kornaszewskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. M. Borejszo, S. Mikołajczak, Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych. Seria Językoznawcza 1999, 9, s. 7–18. *Bibliografia prac Profesora Marka Kornaszewskiego*, s. 16–18.
- Migdał J., Pihan-Kijasowa A., *Jubileusz 65-lecia urodzin Profesora Wojciecha Ryszarda Rzepki*, w: *Ad perpetuam rei memoriam. Profesorowi Wojciechowi Ryszardowi Rzepce z okazji 65. urodzin*, red. J. Migdał, Poznań 2005, s. 5–11. *Wykaz prac Profesora Wojciecha Ryszarda Rzepki*, zestawiała J. Migdał, s. 21–34.
- Moszyński L., *Przeszłość i teraźniejszość języków słowiańskich*. Wstęp i dobór tekstów Cz. Łapicz, K. Szcześniak, Z. Zagórski (m.in. także informacja o bibliografiach prac Prof. Leszka Moszyńskiego), *Klasyki Nauki Poznańskiej*, Poznań 2009, 27.
- Nitsch K., *Trzej zamordowani przez Niemców poznańscy lingwiści*, „*Język Polski*” 1947, 27, s. 129–135; przedruk w: K. Nitsch, *Ze wspomnień językoznawcy*, [Kraków] 1960, s. 310–320.
- Nowak H., *Profesor Zenon Sobierajski (1917–2007) – uczonec, nauczyciel, organizator*, w: *Gwary dziś. 4. Konteksty dialektologii*, red. J. Sierociuk, Poznań 2007, s. 9–22. *Bibliografia prac Profesora Zenona Sobierajskiego za lata 1947–2006*, s. 45–52. *Bibliografię* zweryfikowała J. Chodera.
- Oblicza języka. Prace ofiarowane Profesorowi Tadeuszowi Zgólce w sześćdziesięciolecie urodzin*, red. K. Stroński, S. Wiertelwski, W. Zabrocki, Stuttgart–Poznań 2005. *Publikacje za lata 1968–2005*, s. 19–38.
- Pihan-Kijasowa A., *Bibliografia prac Profesora Tadeusza Skuliny za lata 1958–1993*, „*Studia Polonistyczne*” 1992, 20, Poznań 1994, s. 13–17.
- Prażmowski M., *Działalność naukowa i pedagogiczna Stanisława Dobrzyckiego*, UAM, Seria Filologia Polska 1963, 3 (masz. powielany).
- Rzepka W.R., Walczak B., *Osiemdziesiąta piąta rocznica urodzin Profesora Władysława Kuraszkiewicza*, w: *Munera linguistica Ladislao Kuraszkiewicz dedicata*, red. M. Basaj, Z. Zagórski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1993, s. 7–12; na s. 10–12 bibliografia prac Profesora z lat 1986–1988.
- Rzepka W.R., Walczak B., *Życie i działalność Profesora Tadeusza Skuliny*, „*Studia Polonistyczne*” 1992, 20, Poznań 1994, s. 5–11.
- Safarewicz J., *Życiorys naukowy Profesora Stanisława Urbańczyka, Opuscula Polono-Slavica*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 5–7. *Bibliografia prac Profesora Stanisława Urbańczyka za lata 1933–1978*, zestawiała W. Żurowska-Górecka, s. 9–37.
- Skulina T., *Z przeszłości imion i nazwisk oraz dawnych form polskich*. Wstęp i dobór tekstów K. Zierhoffer, *Klasyki Nauki Poznańskiej*, Poznań 2008, 25.
- Sobierajski Z., *Na jubileusz Profesora Henryka Nowaka*, „*Slavia Occidentalis*” 2002, 59. *Bibliografia prac Profesora Henryka Nowaka za lata 1960–2001*, oprac. H. Nowak, s. 15–24.

- Sobierajski Z., *Profesor Adam Tomaszewski jako nauczyciel i dialektolog (1895–1945)*, Poznańskie Spotkania Językoznawcze 1996, 1, s. 13–20.
- Stieber Z., *Henryk Ułaszyn: Życie i twórczość naukowa*, Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego 1955, 2, s. 7–11. *Bibliografia prac, artykułów i notatek Henryka Ułaszyna opublikowanych w latach 1898–1954* (zestawił autor), s. 13–50.
- Ułaszyn H., *Studia onomastyczne i socjolingwistyczne*, wstęp i dobór tekstów M. Skarżyński, B. Walczak, *Klasyki Nauki Poznańskiej*, Poznań 2009, 41.
- Zabrocki L., *Mikołaj Rudnicki*, „Slavia Occidentalis” 1960, 20, 2, s. 7–18. *Bibliografia prac, artykułów i recenzji naukowych Mikołaja Rudnickiego do końca r. 1959*, s. 19–27.
- Zagórski Z., *Mikołaj Rudnicki (6 XII 1881–28 VI 1978)*, „Slavia Occidentalis” 1979, 36, s. 1–7 (w tym przegląd prac Profesora Mikołaja Rudnickiego). Z. Brocki, *Materiały do bibliografii prac Mikołaja Rudnickiego za lata 1960–1975* (z uzupełnieniami za lata poprzednie), s. 9–14.
- Zagórski Z., *O twórczości naukowej Profesora Władysława Kuraszkiewicza*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 1997, 4(24), s. 17–25.
- Zagórski Z., *Prof. dr hab. Monika Gruchmanowa (13 XI 1922–14 VIII 2001)*, „Slavia Occidentalis” 2002, 59, s. 225–228.
- Zagórski Z., *Profesor Tadeusz Zdancewicz. Uczony, Przyjaciel, Kolega*, „Slavia Occidentalis” 1997, 54, s. 7–11. *Bibliografia prac prof. dra hab. T. Zdancewicza za lata 1956–1996*, oprac. M. Walczak, s. 12–16.
- Zagórski Z., *Profesor Zenon Sobierajski (9 VI 1917–11 IV 2007)*, „Slavia Occidentalis” 2008, 65, s. 7–10.
- Zagórski Z., *Spisane słowa, formy i myśli. Studia z lat 1955–2001*, red. S. Mikołajczak. *Bibliografia prac Profesora Zygmunta Zagórskiego*, Poznań 2006, s. 31–40.
- Zagórski Z.: *Stefan Sasaki*, „Slavia Occidentalis” 1976, 33, s. 183.
- Zierhoffer K., *Śp. Profesor Barbara Szydłowska-Ceglowa. 28 X 1925–2 II 2003*, „Slavia Occidentalis” 2003, 60, s. 179–182.
- Zierhofferowie K. i Z., *Wśród ciekawych nazw i wyrazów*, Poznań 2004. *Bibliografia prac Profesora Karola Zierhoffera za lata 1949–2004*, zestawiły: M. Borejszo, I. Sarnowska-Gieffing, s. 16–24; prace Z. Zierhofferowej, s. 363.

Polish linguistic studies at Adam Mickiewicz University. The years 1919–2009 (an overview)

Summary

The present review of the research areas and problem fields that have been covered and developed by the linguistic and cross-linguistic studies at the University, from its establishment in 1919, proves a sustainable balance and equilibrium in research agenda, as well as adequate quantitative proportion between the involvement of specialists in research that includes study of great weight, wide range and far reaching investigations, on the one hand and those investigations that are apparently of lesser importance, seemingly of only contributory character, on the other. The above is, I believe, well illustrated and clarified by the material presented in the analytical chapters of the book. This is particularly relevant to historical and linguistic research, editing studies and onomastics, to syntactical and stylistic issues and sacrolinguistics (the study of religious language), the language and the style of media, the language of children and juvenile sociolects, lexicology and phraseology, lexicography and phraseography, as well as urban and regional dialectology. This sort of balance of some kind, within long-term and short-term applications, provides an excellent platform to assist for attaining goals in particular research target areas, including a co-operation with other intellectual centers from beyond the University.

The historical and linguistic research studies at the University – supported concurrently by wide editorial activity – can be well documented from around the 1950s. The research studies started at the time were fully-fledged studies devoted to the so-called internal and external history of language (the Polish language in this particular case) with all the appropriate results following this approach and with positioning the study of tracing the history of the language within the framework of external (open) linguistics. Following this approach, the research scope was subsequently widened and the methodology of research revised and improved. The statistical method was introduced to many classifications and descriptive analyses of linguistic material, which considerably made research proceedings more target-oriented and specific, and the results derived from subsequent analyses more accurate. These procedures were applied in the past, for example, to the study of the process related to the so-called normalization (standardization) in the development of standard Polish and individual varieties of language and style.

Beyond establishing a successive chronology of phenomena, the works published by the University deal with all periods in the development of the Polish language. Other research areas such as graphical and linguistic systems and social diversification of the language have been also taken into consideration.

Much has been done within the scope of different branches of onomastics. This includes primarily a large corpus of varied linguistic material collected over time, its classification, description and general findings established from its analysis. A more recent research procedure includes additionally heteronimic generalizations of sociological and cultural issues (cf. the so-called cultural onomastics). Another research area within the scientific study of place names (toponymy) has also included in its scope other European countries, Western countries in particular. An appropriate corpus of place names has been worked out, including also those derived in urbanonymy, that has an enormous amount of documentary and cognitive value. This corpus, however, still requires further work on improving its formal and semantic classification. Further research work on the onomastics (nomenclature) of urban communities and the development of the research in place names (toponymy) of land and water names will only raise new fresh questions still to be pursued rather than reach firm conclusions.

Academic investigation in anthroponymy and that of literary (stylistic) onomastics is in full swing. The latter discipline, being a cross-disciplinary discipline incorporating studies in linguistics and literary studies, can be treated as a particular branch of linguistic stylistics (cf. sacrolinguistics, the study on religious language).

One of the characteristics of the present-day linguistic research trends at the University that remains broad in scope so that interdisciplinary aspects of linguistics and language are covered, is the adopted approach of exceeding the observable structures (systems) of language and a deliberate shifting of the accent towards the functioning of language within various linguistic circumstances, in different spheres of life of society and towards a comprehensive and multi-faceted presentation of linguistic communication. This approach triggers new, more detail-oriented, directions in research tendencies, which is then reflected in such detailed research disciplines as: communicative grammar, cultural onomastics (cf. the broader perspective of cultural linguistics), ethnolinguistics, and pragmalinguistics. Thus included new branches of interest surely enrich the research fields and themes of linguistic research contributing, in a more general perspective, to current transformations in the methodology of linguistics. A particular property, and at the same time a controversial issue, is the high degree of the openness that characterizes modern linguistics (external linguistics). The most essential contributors to the above are the two already mentioned directions and tendencies in linguistics – communicative grammar and the so-called cultural linguistics.

Poznań-based linguistic studies have particularly substantial achievements in lexicology and lexicography, as well as in phraseology and phraseography.

Another important task for broadening the range of research is to include the investigation of the differences existing in language communication between different age groups (generations), as well as the sociolects of professional and social groups. As a result of the intended research, we will be in a position to obtain a fuller picture of the functioning of language.

Over the past few years the investigations in sacrolinguistics have been much progressed and, along with the earlier mentioned area of study, have been favourably regarded as the main subject of interest by many specialists, including younger generations of researchers.

Other phenomena that deserve mention here are the semantic aspects in the stylistic linguistic analysis of literary works. These have been pursued and included into the research agenda by researchers more and more frequently. This approach moves the investigations involved closer to the textual analysis.

Beside rural dialectology, where the Poznań-based researches can boast enormous achievements (cf. the vast research area covered by the studies), there are, already well-established and methodologically worked out, the research findings and insights into urban dialectology.

Some of the most important changes in the studies on present-day regional dialects, or in the modern approach the language of village inhabitants, involve changes in the methodology and procedures in dialectological surveys, methods for collecting data ((especially in relation to particular age groups (generations), regional groups, etc)) and its processing (the qualitative and the quantitative aspects of the material with the application of electronic technology, introduction of a wider geolinguistic and sociolinguistic issues, and recent cartographic approaches). All this is inductive to a major transformation in the methodology of the study on regional dialects, or, more broadly, dialectology itself.

There is a pressing need for a further widening of the study on regionalisms, with the results being more accurate and precise.

Over many years of research studies our academic center has managed to create and maintain its own research workshop, ever-improving, open and receptive but, at the same time, retaining its own research profile. Specialists involved in these studies develop creative ideas and achievements in multifaceted and deep cognition of the phenomenon of the Polish language, so important from the perspective of social communication, culture and the national identity.

It has to be emphasized that the rich and multidisciplinary research achievements in linguistic scholarship of the Poznań academic center in Polish studies presented in this short presentation, for purposes of convenience in description, have taken much work of many generations of specialists throughout time. With their contribution, they kept in the past and still have been keeping pace with the progress of creative ideas in the country, enriching them and developing locally and within a much broader context. It is our responsibility to keep up the good work.

Indeks nazwisk występujących w tekście

Anusiewicz Janusz 74
Awedyk Sława 69

Bajerowa Irena 25–27
Banderowicz Kinga 45, 54, 77
Bańcerowski Jerzy 129
Bartmiński Jerzy 134, 137
Baudouin de Courtenay Jan 21, 27
Bąba Stanisław 18, 64, 69, 70–74, 76, 79, 85,
88, 89, 91, 93, 95, 96, 120, 135, 137
Benni Tytus 15
Białokórska Mirosława 86
Borejszo Maria 14, 35, 38, 67, 74, 79, 85,
96, 116, 121
Borowska Nina 108
Bortkiewicz Paweł, ks. 93, 95, 135, 136
Bułczyńska Katarzyna 99
Bułczyńska-Zgólkowa Halina 64, 99
Burszta Józef 108, 134
Buttler Danuta 70

Chodera Janina 111, 113, 115
Chojnacki Józef 52, 54
Chrzęstowska Bożena 128
Czarnecka Katarzyna 93, 99, 100, 129
Czekanowski Jan 47

Dejna Karol 113

Demartin Adam 50, 56, 110
Dembecka Władysława 112
Dobrzycki Stanisław 13, 17, 47, 83
Doroszewski Witold 118
Dunaj Bogusław 137
Dworzaczek Włodzimierz 40
Dziamska-Lenart Gabriela 71, 73, 74,
95

Fliciański Piotr 71–73, 86, 88, 95, 98,
100

Gliszczyńska Anna 115
Gołąb Piotr, ks. 14, 17, 47, 105, 106
Gontarczyk Stefan 110
Górny Wojciech 90
Górski Konrad 39
Graf Magdalena 54, 58, 95
Gruchmanowa Monika 18, 45, 72, 78, 80,
81, 108–113, 116, 120, 134
Grzelak Eliza 18, 45, 52, 54, 75, 78, 94,
102, 118
Grzelak Joanna 98
Grzelka Monika 100, 101, 129

Jønsberg G. 69

Kaczmarek Leon 107

- Kamiński Maciej 34
 Kaptur Ewa 75, 81, 87, 101
 Karaś Mieczysław 109
 Kasperczyk Małgorzata 100
 Kędelska Elżbieta 32
 Klauzinska Katarzyna 81
 Klechówna Henryka 109
 Klemensiewicz Zenon 25, 63, 90, 128
 Klich Edward 14, 17, 35, 38, 63, 76, 84,
 100, 104
 Klimaszewska Jadwiga 39
 Kobus Justyna 115, 119
 Kołodziejczyk-Trawińska Aneta 81, 98
 Kornaszewski Marek 18, 51–53, 56, 66,
 127–129
 Kostrzewski Józef 16, 47
 Kowalewicz Henryk 39
 Kownacki Edmund 53, 108, 113
 Kozierowski Stanisław, ks. 12, 14, 17, 44,
 46, 55, 133
 Krampitz G.A. 129
 Krążyńska Zdzisława 14, 18, 29, 32, 86,
 110, 126, 135, 137
 Kreja Bogusław 30, 65, 109
 Krupska-Perek Anna 112
 Krygier Agnieszka 100
 Krygier-Łączkowska Agnieszka 66
 Kula Agnieszka 101
 Kulupa Aleksandra 45
 Kuraszkiewicz Władysław 11, 12, 14, 17,
 19, 20–24, 26, 30, 36, 39, 40, 44, 91,
 92, 96, 109, 110, 125, 128, 131, 132,
 135
 Kurkiewicz-Rzepkowa Ewa 38
 Kuroczycki Tadeusz 79
 Kurzowa Zofia 69
 Kuźmicki Marcin 35
- L**ange M. 69
 Laskowski Roman 37, 38
 Lech Łucja 127
 Lehr-Spławiński Tadeusz 14, 17, 47, 105,
 106, 128
 Lewandowski Tomasz 11
- Lewaszkie wicz Tadeusz 24, 36, 136
 Liberek Jarosław 14, 72–76, 78, 79
 Lisowski Tomasz 26, 31, 33–35, 94,
 129
 Lorentz Fryderyk 105
- Ł**apa Romana 64, 93, 98
 Łęgowski Józef 106
 Łoś Jan 15
 Łukaszewicz Józef 92
- M**aciakówna J. 109
 Maciejewski Jarosław 11
 Madelska Liliana 129
 Mielczarek Agnieszka 78, 102, 129
 Migdał Jolanta 26, 29, 31, 35, 93, 97, 100,
 135
 Mika Tomasz 45, 86, 94, 128
 Mikołajczak Stanisław 14, 18, 53, 64,
 67, 86, 88, 90, 93–96, 98, 110, 113,
 128, 135–137
 Mikołajczakowa Bożena 44, 86
 Moszyński Leszek 38, 109
- N**iebrzegowska-Bartmińska Stanisława
 143
 Nitsch Kazimierz 14, 15, 17, 103, 105,
 107, 109, 111
 Nizio Krystyna 37
 Nowak Henryk 18, 108, 110, 112, 113,
 123
 Nowak Piotr 63
 Nowakowski Paweł 63
- O**kińczyc Teresa 44
 Okińczyc-Smółkowa Teresa 44
 Osiewicz Marek 31, 34, 36, 97, 129
 Osowski Błażej 114, 115
- P**achowicz Bożena 88
 Padalak Janusz 54, 120
 Pietrzyk Jerzy 53
 Pihan-Kijasowa Alicja 18, 37, 38, 85, 97,
 101

- Piotrowicz Anna 14, 18, 27, 65, 67, 71–73, 76–78, 85, 95, 99, 100, 101, 119, 120
Piotrowska Agnieszka 119
Piotrowska-Wojaczyk Agnieszka 100
Pluskota Dominika 128
Pluskota Jolanta 90
Pniewski Władysław 14, 17, 96, 107
Pogonowski Jerzy 129
Pollak Roman 38
- R**
Reichan Jerzy 118
Rospond Stanisław 48
Rostkowska Irena 39
Rozwadowski Jan 15, 65
Rudnicki Mikołaj 12, 14–17, 19, 21, 44, 46, 47, 55, 105, 107, 110, 116, 125–127, 133, 136
Ruszkowski Marek 90
Ruta Karolina 67, 81, 87, 95
Rutkiewicz Małgorzata 53, 58
Rutkiewicz-Hanczewska Małgorzata 45, 46, 52, 54, 94, 130
Rybka Małgorzata 58, 87, 90, 91, 93–95, 135, 136
Rzepka Wojciech Ryszard 18, 24–26, 29–32, 35, 37, 38, 40, 56, 74, 76, 78, 79, 86, 110, 120, 137
Rzeszutek Monika 100, 102, 128, 129
- S**
Sarnowska-Giefing Irena 14, 18, 45, 56, 94, 120, 129, 133, 134, 135
Saski Stefan 18, 37, 38
Schniggenfittig B. 129
Sieradzki Andrzej 18, 30, 32–35, 94, 118
Sierociuk Jerzy 14, 18, 114, 118, 123, 136
Skibski Krzysztof 65, 73, 77, 79, 87, 91
Skoczyła-Stawska Honorata 29, 32, 33, 36, 108, 110, 112, 113, 116
Skulina Tadeusz 18, 30, 33, 44, 110, 116
Sławek Jolanta 87, 94, 101
Sławska Aniela 39
Słoboda Agnieszka 29
Smól Joanna 78, 100, 101
- Sobczak Barbara 101, 102, 128, 129
Sobierajski Zenon 17, 56, 85, 107–110, 112, 113, 116, 117, 119, 134, 135
Stachowska Władysława 109
Steffen-Batogowa Maria 12
Stęplewski Artur 129
Stieber Zdzisław 111
Szczyszek Michał 33, 65, 77, 81
Szober Stanisław 61
Szydłowska-Ceglowa Barbara 35, 37, 85, 111
Szymoniak Krzysztof 99
- Ś**
Śmieszek Antoni 14, 17, 66
Świetlik Karol 128
Święcicki Heliodor 13
- T**
Taszycki Witold 43, 48
Tomaszewski Adam 14, 17, 75, 84, 99, 103, 105–107, 110, 111, 116, 127
Trawińska Maria 34, 113
Twardzik Waław 32, 37, 38
- U**
Ułaszyn Henryk 14, 15, 17, 33, 62, 64–66, 75, 96, 99, 100, 127, 128
Urbańczyk Stanisław 11, 14, 17, 21, 23, 27, 36, 44, 48, 61, 128, 132
- V**
Vrtel-Wierczyński Stefan 39
- W**
Walczak Bogdan 18, 20, 24, 29, 35–38, 45, 49, 72, 74, 76, 79, 81, 86, 87, 94, 98, 116, 117, 119, 120, 126, 128, 129, 134, 135, 137
Węclawski Tomasz, ks. 93, 135
Wiatrowski Przemysław 63, 95, 98, 101
Wierzbicka Anna 90
Witaszek-Samborska Małgorzata 18, 27, 38, 65, 67, 72, 78, 79, 86, 99, 119, 120, 129, 135
Witczak Tadeusz 135
Wolff Adam 39
Woźna Dominika 115
Woźniak Kazimierz 118

- Wójtowicz Stanisław 100
Wrześniewska-Pietrzak Marta 81, 87, 95,
100, 101
Wydra Wiesław 40
- Z**abrocki Ludwik 104
Zagórska Katarzyna 78, 95, 101
Zagórski Zygmunt 12, 18, 31, 40, 49, 50,
51, 53, 54, 56, 64, 65, 74, 76, 87–89,
90, 108–110, 112, 113, 116–119, 125,
127, 135
Zalejzarz Kinga 81, 95
Zdancewicz Tadeusz 52, 110, 115
Zdancewiczowa Leokadia 36, 37, 39
Zdrojewska Bronisława 37
- Zgólka Tadeusz 18, 25, 34, 76, 78, 81, 87,
88, 98, 99, 102, 125, 126, 128, 129,
134, 135, 137
Zgółkowa Halina 14, 18, 29, 64, 66–69,
76, 78, 86, 87, 99, 100, 102, 128, 129,
137
Zgrzywa Jan 85
Zieliński Maciej 98
Zierhoffer Karol 11, 18, 31, 35, 40, 45,
48, 49, 53, 56, 125, 131–133
Zierhofferowa Zofia 31, 36, 37, 39, 49,
50, 56, 116, 133
Zimmer Alicja 113
- Ż**ak-Święcicka Małgorzata 120